

OK-2
382

1926, N. 2
8ms

1926

MANNAOK

11 (2)

50к-2/6382

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

Штомесячная літаратурна-мастацкая і грамадзка-політычная часопісь
ЦК КПБ (б) і ЦК ЛКСМБ

— Пад рэдакцыяй —
АЛЕКСАНДРОВІЧА, АДЗІНЦА, ГЭСЕНА

Год выдання чацьверты

XVIII

7437

(VII)

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
М Е Н С К ^{Літ. Сямахва} літ. Сямахва, які вельмі
буланы таксама ведаў і заўсёды

БДВ № 60.

Галоулігбел № 15890

№ 299. У ліку 2.000 экз.

Буланы

I

Зямля, зямля! Прасторыў вятрок, — чорныя, з вясёлым зяленівам расьцьвету бярозы і хвоі ў вольную восень. Думаюць думу дарогі, коцяць ваду ціхія рэчкі. І ў цішыні буры і ў бурах цішыня...

Хмурна думаць пачало неба, і тады-ж зямля вясялілася ветрам. Пад дзень пабялела зямля, а днём заснуў пад хвоямі вецер і заплакала восень сьнегавымі сьлёзамі. Падала вострая музыка капель, і, як сплыў сьнег, заглядзелася мокрая зямля ў тонкае неба, і ў саду ўсьміхнуліся апошнія лісты голае ліпы.

Так і было мокра цэлы дзень, ды сумна-весела ад ясна-туманнага неба.

І тады раптам павеяла з поля вялікаю воляй — неабдымнаю і нявызначанаю, як пачуцьцё: можа гэта пахла плававам ці гаварылі хвоі за полем, ці то гэта сьляды соннага ветру, — толькі пацягнула тады Буланага з хлява ў папавы. Ён аж памахаў аблезлым хвостом ды пацёрся сьвярбачаю сьпіною аб сьцяну. Пасьля абнюхаў „качалкі“ неперажованага старымі зубамі сена, утопаную салому пад нагамі ды сьцяну, што аддавала сухім гноем ды трухлінай. Тады ўставіў у вакенца бяздонна-чыстыя, як крыніца, вочы і ўбачыў: салма мокрай страхі, над ёю галіна з варонай і вясёлае неба. Усё гэта было як-бы нейкім фонам, цьмяна адчуваемым глыбінёю істоты, незразумелым ні ў цэлым, ні сваімі асобнымі часьцінамі.

Буланы падступіў да дзьвярэй, пашараваўся аб іх старыя дошкі губамі і пасьля ткнуўся ў іх. Дзьверы трохі працініліся так, што можна было высунуць на двор галаву. Буланы так і зрабіў. А тут раптам запахла вялым аерам і няможна ўжо было ня выйсьці на двор. Але Буланы яшчэ пастаяў трохі, бо павольнасьць давала асалоду старому целу, і з вуліцы сьмешна відна была яго галава, так што Янка Самахвал, які вельмі добра ведаў Буланага і якога Буланы таксама ведаў і заўсёды

здалёк пазнаваў па некаму канапляна-тутунёваму паху,—прыпыніўся на вуліцы і сам сабе глыбокадумна сказаў:

— От, чорт яго ведае, чаму гэта Раман Драгун каня гэтага ня збудзе. Падла ледзьве ногі цягае, а ён яго дзяржыць.

— Што ты кажаш?—абазваўся з свайго двара Юзік, сусед.

— Раман, кажу, каня ня продае.

— Ня хоча за бесцань аддаваць,—заявіў Юзік і палажыў бараду на плот.

На гэтым гаворка магла-б і скончыцца, бо ні аднаму, ні другому ня было часу, але Буланы раптам вылез з хлява і, растапырыўшы ногі, паволі пачаў абнюхваць мокрую зямлю, зацярушаную саломай і сенам. Тады ўжо Янка Самахвал, як належыць, стаў напроці двара і пачаў глядзець на Буланага.

— Эх, конь быў, конь! Што гэта быў за ко-о-о-онь—а-я-яй!—сказаў ён і трагічна паківаў галавою.

Юзік падышоў да Янкі і сказаў:

— Гэта-ж я яму памог гэтага каня купіць.

— Я-ж ведаю.

— Я не кажу, што ня ведаеш. Дзіва, што ты ведаеш—гэта ўсякі ведае... Тады, дык Раман усё шкадаваў, што пераплаціў, а пасля, колькі ён мне пападзякаваў—страх. Бывала, які воз ні налажы, гара ні гара—ідзе Буланы, а гэта зусім на няма нічога зьехаў.

Так і гаварылі аб Буланым. І ад таго, што гаварылі і стаялі на вуліцы, брала цікавасьць таго, хто не гаварыў і не стаяў на вуліцы, а толькі бачыў усё гэта праз акно. Так вышаў на вуліцу Костусь муляр, які ніколі ня меў сваіх коняў і ня цікавіўся імі, але мог гаварыць аб іх колькі хочаш. І ў зьвязку з тым, што раптам вышаў на вуліцу Костусь, у сьпешным парадку зьявіліся і іншыя, бо была ў іх цікавасьць да ўсяго таго, што-б дзе ні рабілася і ні гаварылася.

І, гаворачы аб Буланым і трохі думаючы аб ім, думалі і аб многім іншым. Гледзячы на вылезшую шыю Буланага, Янка Самахвал быў падумаў: „Галава ў мяне вельмі-ж сьвярбіць, трэба будзе пайсьці ў суботу ў лазьню“.

І ў зьвязку з лазьняю і суботаю, падумаў аб тым, што гэта-ж пасля суботы будзе нядзеля, а тады пойдзе ён аглядаць новую малатарню, якую прывезьлі за 40 вёрст з саўхозу і паставілі ў Юрасёвым гумне. І ні то, што ў гэтым самае

важнае, але ўсё разам узятася—і лазьня, і субота, і малатарня, і гаворкі, якія пры гэтым будуць весьціся,—нешта блізкае і патрэбнае. Юзiк-жа, глядзячы здалёк Буланаму на галаву між вушэй, падумаў: „Чаму гэта ў яго неяк зеленавата там? Ці гэта ён у нейкую цвіль упэцкаўся, ці гэта шэрсць ад старасці ў яго такая стала“.

І тады ўжо з'явілася ў яго вось якое адчуваньне: „Гэта-ж якраз такі бывае мох на старых бярозах. І нават тая бяроза, ускочваючы якую на воз год дзесяць таму назад, я сарваў жывот, уся была абросшая гэтакім самым мохам“.

І пасля гэтага пашлі гуляць думкі вольнымі пудінамі. Падумалася аб тым, як сумаваў ён доўгі час па сваім жываце. Пасля гэтае адчуваньне растала ў наступным: падобны колер яшчэ бывае ў раннюю восень пад рабінаю напроціў рэчкі. Сядзіш, бывала, там, а вада бяжыць ды бяжыць.

— Колькі гэта я гэтага Буланага перапасьвіў,—сказаў раптам Юзiк пад густым наплывам думак.

— Усяму свая пара,—адказаў голас...

А Раман Драгун, стоячы ў хаце каля стала і глядзячы на акно, падумаў: „Чаго гэта людзі напроціў майго двара сабраліся. Ці не зрабілася гэта што ў мяне ў дварэ?“

Трохі нават як-бы спалохаўся чаго і закурыву зразу, а пасля, бачачы, што тыя як стаялі, так і стаяць, сам вышаў на вуліцу і разам з усімі моўчкі глядзеў на Буланага.

А Буланы ўсё нюхаў зямлю, а пасля пацягнуўся паволі ў сад. А там пад разгатаю грушаю ляжаў пажоўклы і мокры аер, дзён пяць таму накошаны Раманам Драгуном каля рэчкі, пахнуў ён моцна, быў вакол расьцярушаны, нават трохі быў ускладзены на дзеве тоўстыя галіны грушы. Вакол ён быў, гэты аер. Уваходзіў ён Буланаму ў адчуваньні і выглядом, і пахам і ў ім губілася неяк трава, зьбітая і малая, што разам з чорнымі лісьцямі макрэла пад яблынамі. Буланы папрабаваў жаваць аер—нясмачны, так што няварта было яго й нюхаць. Але сваім пахам і выглядом у многа раз павялічыў ён Буланаму адчуваньне вольнага прастору рэчак, паплавоў ды вільготнага ветру. І раптам разьдзьмуў ноздры Буланы, так як разьдзьмуваў іх у маладыя гады. Яшчэ махнуў хвостом, папрабаваў страянуць грываю, але грывы ўжо амаль ня было і вышла гэта

неяк сьмешна: проста пацяляпаў неяк шыяю і пабег паволі дваром на вуліцу.

— Ку... куд-ды, а-а-а!—растапырыў быў рукі Юзік Жур а Раман Драгун, уцяміўшы раптам становішча рэчаў, сказаў:

— Надвор'е прачысьцілася, то няхай, от, пацягаецца па паплавых, хоць абветрае трохі.

— А што ты думаеш,—адказалі яму.

На гэтым уся іх гаворка і скончылася. Яны разышліся, нясучы кожны ў сабе думкі ўжо ня блізкія да Буланага. А Буланы прабег па вуліцы да трэцяе хаты, ды раптам адчуў, што баляць ногі. Тады ўжо паволі пашоў, не пакідаючы раздуваць ноздры,—ці то гэта ад адчуваньня блізкасьці паплавоў, ці ад стомленасьці.

Так выбег ён за гароды і стаў грызці дробную траву і затым, што быў ён конь і ня было ў яго таго, што выразна завуць думкамі, амаль згладзілася ў яго тое ўсё, што было загадзя: нібы гэта й ня было для яго мінуўшыны, ня было яе выразна ў адчуваньнях. Яна была ў жыцьці і выяўлялася, напрыклад, у тым, што вось ад старасьці, ад быўшае працы і жыцьцёвай нягоды ногі сталі часта балець і вочы закарваць гноем, але гэта ня была сьвядомасьць, якое ня было, а быў далёкі да разуменьня і ўяўленьня факт...

Ужо ня плакаў дзень сьнегаваю вадою, бо зьнік ужо сьнег, толькі стаялі ціха ў ручаінах гэтыя сьлёзы, як-бы гэта дзень выплакаўся, і стала зусім яму лёгка. Змыў ён сьлязьмі каламутнасьць, што няпрошанаю прышла да яго, разagnaў волава хмар і пачаў сьмяядца—ясна і ціха.

А тут яшчэ гусі, прагергятаўшы ўсю сваю сталасьць на агародах, падняліся ды белымі камякамі шуганулі цераз платы ў поле. Цяжка было ім плаваць у высотах, бо былі яны сытыя і сталыя, як тыя сьцены, у якіх начавалі, так яны й пападалі на зямлю й пачалі там шукаць нечага.

Буланы грыз траву, а яны нечага шукалі і была ў іх сталая вясёласьць, зусім не такая, як у Буланага. У яго проста было нейкае цьмянае жаданьне. То цягнула яго некуды ісьці, падняўшы галаву, то страшна хацелася, ліха ведае адкуль, набраць повен рот травы, ды ў смак пажаваць яе. Проста гэта было тое самае, што застаўляла яго ў маладыя гады ляцець, задраўшы хвост, па загонах. Аж стогне зямля, аж енчыць да-

рога пад капытамі. Толькі пыл слупамі ходзіць там, дзе скача, бывала, Буланы. Як ужо яго ні путаў Раман Драгун, ніводнае пута ня трымала яго: парве, ды калі залапоча!

І якое дзіва, што цяпер Самахвал Янка, убачыўшы Буланага, заўсёды трасе галавою ды выводзіць павольным голасам чуць не на дванаццаць тэмпаў:

— Што гэта быў за ко-о-о-онь а-яй!

От, не папытаў тады Янка Самахвал у маладога Буланага: „Куды ты так імчышыся, задраўшы хвост?“ І ня меў Буланы чалавечага розуму ды языка, каб адказаць яму на гэта...

Гусі сабе вялі гаворку, а Буланы падняў галаву ды пашоў паволі вузкаю дарогаю туды, дзе чарнелі кусты.

II

Было гэта даўно ў чалавека, і больш яно ўжо ніколі не зьяўлялася; пачало забывацца і нават сьляды яго сплывалі ўжо па хвалях часу. А тады было яно моцнае, было яно вялікае, як усё тое, што ёсьць у чалавека разам узятая ў пачуццях і думках. Бо праз яго тады праходзіла і пераламлялася ў ім адчуваньне і ўяўленьне ўсяго існуючага.

Быў Раман Драгун малодшы і мацнейшы, і думкі меў астрэйшыя, але яны сталі слабымі...

Ціха было ў тыя дні ў хаце і на дварэ. І ён усё стараўся што-небудзь рабіць, чым-небудзь займацца па-за хатаю, каб ня бачыць таго, што было ў хаце. Ляжала там яго хворая жонка і пакутавала. І гэта напаўняла ўсё, выходзіла за абшары, што адчуваюцца, і было ўва ўсім. Так, гэта ён адчуваў. Была гэта ненормальнасьць, быў хаос, і чалавек заўсёды праціўны яму шукаў гармоніі. Вяўлялася гэта ў яго ў імкненьні бачыць вакол сябе ўсё нормальнае ў сваіх берагох. Хоць-бы ўявіць як, што гэта ўсё так і ёсьць. Хадзіў ён па дварэ, па ўтоптаным сьнезе, і былі ў яго дзьве вышыні настройў. То хацелася яму як-бы сьціснуцца ў адзін маленькі жмут, быць няпрыметным і каб такім стала ўсё. Бо гэта была-б процілегласьць таму ненормальнаму страшнаму і вялікаму.

Змрокам дзён з вялікім здавальненьнем заносіў Буланаму сена й стаяў там падоўгу, прыпёршыся плячом да сцяны.

Буланы быў яшчэ зграбны і ў самай сіле. Жаваў ён сена ў цёмным хляве спакойна, бяз тых бур, якімі кіпеў чалавек, а чалавек стаяў каля яго і ашукваў сябе: дык гэта-ж усё так,

як трэба,—Буланы жуе сена, стоячы на чорнай ад змроку са-
ломе, тут-жа прытульна і цёпла. І я стаю і гляджу ў ціхую
адзіноту зімовага вечару.

Так находзіла на чалавека супакаенне, пасья думкі вы-
зывалі тое, што ёсьць, і ўяўлялася як-бы немагчымасьць чала-
века цішынёю пазбавіцца. Тады ўзьнімалася бура, трывогі,
жаданьні будзілі ў чалавеку бунт проці неабходнасьці цяжкіх
перажываньняў, проці смутку. Бунт ачышчаў дарогу да неча-
каных уздымаў радасьці... У чалавека напружваліся і дзейні-
чалі думкі. Пасья зноў гэта ўсё ападала. Так і было, так ішла
барацьба ў настройх. Так усё—то кіпела, то роўна плыло. І было
яно ўвесь час з рознай сілай, пакуль ня сплыло...

А Буланы еў сабе паволі, спакойна, затым што сена было
смачнае, здавольна цёрся губамі аб жолаб,—і сьвет з бурамі і
цішынёю быў для яго тым, што можна папрабаваць выказаць
словамі: павольнае здавальненьне.

Для яго ня было ні Рамана, што стаяў пры ім, ні ўсякіх
там аддзеньняў усяго.

Раман-жа быў повен усім. Твар яго быў тады больш жы-
вым, як заўсёды, і адбіваў на сабе зьмены адчуваньняў і за-
гэтым выразы яго былі нешта адналікае з вакольным, і ўжо ў
гэтым сама па сабе зьяўлялася процілежнасьць хаосу: было
імкненьне.

І недасяжна было для Буланага тое, што Раман пасья
паспакайнеў, як усё сплыло на хвалях часу: бо яно пачало
забывацца раставаць у бясконцнасьці...

І вясною, калі араў Раман на Буланым поле, і дзьмуў
сухі вецер, зусім ня было ў яго жаданьня сьціснуцца ў адзін
жмут, зрабіцца малым, а было імкненьне, зьвязанае з нейкім
адвечным чалавечым бунтам,—як-бы вырасьці, каб быць пры-
метным усяму так, як шырокі вецер і гулкія зыкі.

Ад гэтых гульлівых і несьведомых жаданьняў было тое,
што Буланы часта атрымліваў па сьпіне і ўжо злаўчыўся ба-
яцца Раманавага гуку:

— Эй ты, малы! Фюйць!

І гэта Раман рабіў без жаданьня пакрыўдзіць Буланага,
гэта так толькі ўмеў ён выявіць тое, што было ў ім.

Калі Раман выпрагаў Буланага і пускаў яго грызці межы,
а сам лажыўся каля возу жаваць абветраны хлеб ды ціха сабе

думаць, у Буланага зьяўлялася ў першы момант якраз тое, што людзі ў сябе называюць уздымам радасьці.

Так яно йшло заўсёды роўналежна—у Рамана і ў Буланага.

Цэлы той дзень валачыўся Буланы па полі. Нічога ён там не пад'еў, толькі зьмёрз, бо к канцу дня захаладала і змрок стаў імглістым. Ё, як чорны быльнік і голыя кусты пачалі зьлівацца з зямлёю, прышоў ён дадому, калі ўжо Раман Драгун зьбіраўся йсьці па яго.

III

Два дні ляжаў на зямлі сьнег—няглыбокі і вільготны, і аднае раніцы паслужыў ён тэмаю для гаворкі:

— Зямля не замерзла, а сьнег ляжыць,—сказаў Раман Драгун, стоячы ў садзе пад грушаю, і, заўважыўшы на другі бок плоту Янку Самахвала, яшчэ сказаў:—Нялюдзкая нейкая зіма.

— Ат, якая гэта зіма,—адказаў Янка Самахвал, ня думаючы, да яго гэта гавораць ці не,—хіба гэта сьнег, гэта гразь, а ня сьнег.

Раман Драгун угледзеў каля плоту трухлявы пяньчук, летам яшчэ прывезены ім з лесу, і падумаў: „От валяецца, яшчэ горш згніе. Трэба пасеч—то згарыць у печы“.

Тады пашоў у сенцы, узяў сякеру і пасек пяньчук, а пасья гэтага сказаў сам сабе:

— Карысьці з каня няма жаднае. Ня будзе на весну ім рабіць як, усё роўна. Прадаць яго трэба, хоць ты што хочаш.

Ё ўжо, як, седзячы за сталом, засыпаным хлебнымі крошчамі, еў, усё думаў, якую гэта цану за яго прасіць. Ё, як пад'еў, паволі і неяк асьцярожна закурыў, сеў на Буланага і паехаў за пяць вёрст.

Там нейкія людзі, у доўгіх крамных сьвітках і чорных кажухох, падпяразаныя шэрымі і чырвонымі паркалёвымі паясамі, з бародамі і без бародаў—доўга тузалі Буланага, абмацвалі яго, праганялі паміж вазоў, ляпалі па ім рукамі і пугамі, крычалі нешта ў яго перад мордай, пасья таксама ляпалі па плячох Рамана Драгуна, тузалі й яго, білі па руках і ўсё трасьлі галовамі. Ё, нарэшце, зусім пакінулі і Буланага, і Рамана Драгуна. Пасья яшчэ падыходзіў нейкі высокі чалавек

зрэбных портках і суконнай жакетцы. Ён два разы ляпнуў Буланага па заду, пасья правёў рукою па шыі і галаве, да болі расцьягнуў яму верхнюю губу, каб глянуць на зубы і раптам адышоў.

А Раман Драгун пасья ўсяго гэтага стаяў і думаў: „Нічога ня будзе: шкура—і дзела з канцом“.

Было тады ў яго нешта падобнае да злосьці і як-бы гэта на Буланага, што ніяк выгадна не прадаць яго ўжо.

— Ну, ты, шкура,—сказаў ён з вяліка-сталым выглядам і пачаў на яго садзіцца...

Конна на Буланым ехаў востратвары Раман Драгун; усё тоўк Буланаму заднікамі шырокахалявых і нізенькіх рыжых ботаў пад чэрава ды пасьвістваў:

— Фюй-фюць...

А Буланы і вухам ня веў. Праўда, ён то гэтыя вушы натапырваў, але нагамі перабіраў павольна. Толькі калі часамі вельмі ўжо моцна сьвісьне Раман Драгун, дык тады Буланы неяк спрытна, але стала шавяліў задам ды яшчэ крывіў набок морду. Морда крывілася лёгка і быў выраз усяго гэтага такі, як-бы гэта Буланы хацеў сказаць Раману Драгуну:

„Сьвішчы, сьвішчы, фюйкай сабе паволі, ці як сабе хочаш. Што-ж з гэтага. Ты Драгун, а я Буланы. Ты сядзіш на мне, а я йду; а дарога сабе макраватая пасья дажджу“.

Так гэта неяк уяўлялася, што гэтак—так думаў Буланы. На самой-жа справе ён нічога ня думаў, бо ня ўмеў думаць. Нейк трохі блыталася недзе ў ім, у глыбіні галавы, ці то гэта так недзе ў істоце, а дзе—хто яго ведае, што гэта, як хваціў быў ён нядаўна на дварэ ў Сымона Шрота аўса ды яго Раман Драгун па дарозе прыехаў на ім (што Сымон Шрот зваўся Сымонам Шротам, таксама Буланы ня ведаў), дык вельмі-ж пасья гэтай жмені аўса пагнала ў яго сьліну і хацелася тады больш хваціць аўса, але Сымон Шрот, узяўшы ражку з аўсом і аблаяўшы курэй, якія зазіралі яму ў вочы, недзе зьнік. Сьліну гнала некалькі хвілін, а пасья і гэтая работа заціхла, але жаданьне жаваць авёс і цяпер засталася.

Пасья Сымон Шрот паглядзіў Буланага па шыі, паглядзеў яму ў зубы, пасья нечага пацерабіўся трохі каля хваста і сказаў Раману Драгуну:

— Я сягонья закалоў два япрукі. Адзін япрук Юрасёў, а другі Ўладзеў, дык вечарам пайду на сьвяжыну, а цяпер мне час ёсьць. Дык я, што робячы, ражку аўса думаў у жорнах змалоць на вобмешку. А тут бачу—ты едзеш... Дык я, паглядзеўшы на твайго Буланага, проста кажу, што з гэтага каня нічога ня будзе—стары й дыхавічны, я табе кажу, калі ты хочаш ведаць.

Раман Драгун у гэты час выдзьмухаў з вусоў пыл, які яшчэ з самага ранку пазалазіў туды, але, пачуўшы словы Сымона Шрота, забыўся пра гэтую работу і заявіў:

— То я гэта табе набіваюся з канём гэтым ці што? За каго ты мяне лічыш?!

— Я не кажу, што ты мне набіваешся з гэтым канём. Я не кажу, што ты ня можаш набівацца. Набівацца ты можаш, але нашто гэта табе? Каня гэтага я ўсё роўна ня куплю,—што розуму ў галаве ня маеш, ці што; я табе кажу, калі ты хочаш ведаць...

Раман Драгун паволі сеў на Буланага і накіраваў яго на вуліцу. А на вуліцы пачуў голас Сымона Шрота:

— А дзе ты Каштана дзеў?

— Прадаў,—адказаў Раман Драгун і паехаў.

На гэтым гаворка і скончылася і Буланы цяперака ішоў сабе і ледзь прыкметна адчуваў, як яму хочацца аўса, ды яшчэ тое, што так-жа ня будзе, некуды дашоўшы нешта будзе есьці...

Раман-жа Драгун аб ядзе ня думаў. Перш, як толькі ад'ехаў ён ад Шротавае хаты, дык адчуў думку аб тым, што шырокаверхая старая салдацкая шапка ўсё наяжджае на лоб. А пасля прыпомніў свае справы, што вось трэба будзе гэтага самага каня прадаваць ды купляць другога; а гэта—чорт яго ведае, вельмі клопату многа. Няхай-бы ён быў-бы сабе і быў гэты Буланы і не старэў і ня трэба было яго са сьвету зводзіць. І як-бы нешта падобнае да злосьці шавяльнулася ў ім на Буланага. Праўда, яно то за жыцьцё прывыклася да гэтага клопату, але неяк цяпер вельмі-ж многа яго, усякія гэтыя дробязі зьбіраюцца ў адно, дык вельмі-ж мучаць яны, а тут яшчэ ўсякія думкі апаноўваюць.

А пасля і гэтая думка сплыла. І тады прыпомнілася самае важнае, што ўсё рупіла неяк несьвядома, знаходзілася недзе ў

глыбіні істоты і не аформлялася ў думках. А цяпер неяк раптам выплыла, з'явілася і выявілася ўжо, як моцнае настойнае разуменьне: „Гэта-ж Буланага, калі ніхто ня купіць, трэба будзе пусьціць пад нож—на шкуру: яно то ўсё роўна яму ўжо канчацца, але...

І тут ужо раптам была новая думка: „А можа яго й купіць хто“...

І тут-жа выявілася яшчэ новая думка: „То ўсё роўна-ж гэта яго на шкуру купяць“...

І тады ўжо пачало гэта пераходзіць з думак у пачуцьці.

— Яно то лепш ня думаць аб гэтым,—сказаў паціху Раман Драгун, мала ўжо разьбіраючыся аб тым, аб чым гэта ня думаць.

А ў пачуцьцях было. Было гэтае пачуцьцё цьмянае і нейкае новае. Тады, як раніцаю калоў ён трухлявы пяньчук у садзе, тады аб Буланым думаў таксама, як і аб гэтым пяньчуку „От пяньчук раскалю, а Буланага прадам“, а цяпер Буланы раптам як-бы вырас сваёй істотаю для думак, і на адзін, на адзін толькі момант стаў ён як-бы мяжою між двума адчуваньнямі сьвету.

Утварылася вострае разьдзяленьне між пяньчуком і Буланым: матэрыял і істота: матэрыял для жыцьця і жыцьцё, і матэрыял для жыцьця ад жыцьця. Глядзі ты на матэрыял—што скажа жыцьцё? Глядзі ты на жыцьцё, каб цвіло—Буланы робіцца матэрыялам...

А тут якраз пачалі пералятаць цераз дарогу вароны, пачалі шукаць нечага на ёй і адцягнулі ўбок Раманавы думкі: уявілася, што вароны пахнуць ветрам, а вецер пахне мокрымі кустамі. А ў кустох пэўна яшчэ відна з-пад мокрага сьнегу мокрая і зжаўцеўшая трохі за восень трава. Дык тады і ўявілася яшчэ, што гэта і хаты там скрозь стаяць, і людзі там і вакол ходзяць, і дарогі пад мокрым сьнегам ляжаць, і ўсё гэта-ж прывычнае і блізкае. Гэтае ўяўленьне прывычна і натхненна заўладала раптам пачуцьцямі зусім і цераз глыбіню істоты разагнала папярэднія думкі і тады ўжо ясна адчулася: дык Буланы гэта стары, яму ўжо канец надыходзіць. Гэты канец прыдзе, зробіцца неяк, адыйдзе, а я пра яго забуду, а сам буду жыць, бачыць усё. І ня мной гэта ўсё зроблена, і ня мной будзе перароблена.

І раптам, як бунт нейкі, выбухнула астрата думкі: „А ці не павінен я ў гэтым рабіць што? Ці ня прызначаны я тут для вялікай справы, для бунту якога, а я сабе еду на гэтым самым Буланым?“

Але гэтая думка засталася няскончанай і нават зусім не-сфармаванай, бо раптам прыпомніў неяк, што заўтра нядзеля, і пры гэтым уявілася, што ўсё будзе такім, якім будзе.

А пасля ізноў зьяўляцца стаў нейкі непакой, нібы ад таго, што Буланаму падыходзіць канец.

— Чорт яго ведае, от разьбярыся тут,—сярдзіта плюнуў Раман Драгун і ткнуў Буланаму заднікамі ботаў пад чэрава.

Гэта навяло яго на звычайнае і зьявіліся новыя думкі аб тым, як гэта ён на Буланым і на Каштане вазіў гной, а вецер сьвістаў у вушох. Была восень, разьбівалі гной, птушкі ляцелі.

І раптам зноў засьвістаў вецер:

— Фюй-фюць.

А пасля захацелася яму засьпяваць, ды ня мог прыдумаць ён песні. І ўжо неяк як-бы дзівіўся—як гэта ён мог думаць аб усім тым, аб чым нядаўна думаў. Што гэта-ж Буланы стары, дык таквеле бяды: папрацаваў на ім некалькі год, даў ён карысьць, а гэта будзе добрая шкура—матэрыял добры, значыцца...

А Буланы йшоў сабе паволі і ня думаў і ня ведаў, што над яго галавою ў чужой галаве некалькі раз зямняліся настроі. Буланы адчуваў сабе шыр мокрага, сьнежнага поля, раздуваў свае старыя ноздры, трохі нават, як-бы гэта прыпамінаючы лета, памахваў аблезлым хвостом ды ўсё ішоў.

Усё йшоў ды йшоў...

IV

Маўкліваю дарогаю паволі прышоў дзень. Перш думаў ён нешта над соннаю вадою рэчкі і слухаў. Пасля азірнуўся і ўбачыў: у шэрым холадзе маўчала зямля. Застыў яе смутак белаю мерзлатою і падышоў ужо да мяжы з радасьцю: як разьвіднела, пачаў насіць вецер над зямлёю зыкі, ці то гэта сам моцна расказваў, ці то гэта нейкае выяўленьне жыцьця разьвяваў у прасторах...

Тады пабялеў і прамёрз у садку скошаны аер і весяліліся ўжо вочы ня ім, а сухімі паленьнямі сіняватай хвоі каля сьцяны,

пад страхою. Нагадваў гэты сіняваты колер роўнасьць шуму зялёных калючак, а зыкі таго дня змагаліся з гэтым уяўленьнем...

І ад гэтага трудна было ўстанавіцца ў парадак пачуццям, загэтым і дзень той быў, як нейкая мяжа між абсолютным спакоем душы і распаччу, як розніцца між радаснай цішынёю і бяспрытульным холадам...

Ішоў сабе дзень паволі, у бязмернай далячыні ад таго, як ён уяўляецца ўсяму, што можа ўяўляць. От ішоў сабе, як хадзіў каля платоў Буланы. Было ў ім тады роўнае адчуваньне жованага кагадзе сена, ветру, што коўзаўся па яго рэбрах.

І было ў той дзень вось што:

Панюхаў Буланы сырыя дубцы, якімі і ўвіты быў плот, пацерабіў трохі губамі іх сухое лісьцё, уцягнуў быў у рот нават некалькі гэтых лістоў, паклычыў трохі дзяснамі, ды выкінуў назад. Пасьля стаў пад грушай ды так і стаяў, шавелячы адным вухам і апусьціўшы ўніз галаву. Ня было яму холадна і было неяк усё абы-якім. Ня веяла, значыцца, палявой воляй, а мінуўшчыны для адчуваньняў ня было, была моцная конская мяжа ў іх між тым, што ёсьць, і тым, што было. Па адзін бок, мяжы ўсё было запоўнена тым, што ёсьць, па другі бок, там, дзе павінна было быць тое, што было,—было пуста. Гэтая пустая заўсёды палавіна часам прапускала праз сябе для раптоўнага ўяўленьня нешта вельмі тонкае і надзвычайна вострае, што заўсёды рабіла раптоўны ўздых таго, што застаўляла Буланага паднімаць угору, наколькі хопіць старых сіл, галаву, падкінуць задам, ды страсянуць шыяю. Апошні раз гэта было ўчора вечарам, як Раман Драгун палажыў у жолаб сена. У цемені раптам запахла сенам і ў першы момант улавіў быў Буланы ў гэтым паху нешта ад роснае травы ў летні вечар. Тады неяк самі разьдзьмуліся ноздры, страсянулася шыя, а ў вачох, па цемені хлява праімчалася нейкая лагчаіна з куп'ямі, алешнікам ды роснаю травою. Ды яшчэ, але ўжо ў меншай меры, ружовасьць сонечнага заходу. А пасьля ўжо сена пахла сенам, і Буланы спакойна жаваў, так як цяпер спакойна стаяў у садзе...

Стаяў усё ды стаяў.

Ня быў гэта сум жывое істоты, а роўны спакой: цягнецца паволі час, вецер дзьме, і калі я стаю, то значыцца я стаю.

Гэта быў такі выгляд у Буланага, як-бы гэта ён злёгка разважаў: „Усё такое, якім яно ёсьць“.

І ў той самы час, тут-жа вельмі блізка, за дэравянаю сьцяною, у хаце чалавек разгладзіў вусы, пацягнуўся ўсёю сваёю постацьцю і з нейкай фаталістычнай упэўненасьцю сказаў ні то сам сабе, ні то каму іншаму:

— Мусіць годзе ўжо з гэтым канём важдца... Ня будзь я Раман Драгун, калі я на ім што страчу.

На лаве каля сьцяны сядзела дачка яго—худая і востра-нокая жанчына. У яе заўсёды быў клапатлівы настрой. Яна памаўчала трохі, а пасья роўным голасам сказала:

— Гэтага каня трэба папхнуць к чорту.

І тады ў хаце гаворка аб гэтым была ўжо скончана. Раман Драгун ужо ўявіў, што рабіць і куды ісьці. Ён ужо весела закурыў і паглядзеў з хвіліну праз вакно, здалёк, як сплываў патроху белы дзень.

Кароткі быў ён, гэты дзень. Пакуль у хаце пагаварылі і падумалі, пачаў ён канчацца. І калі ён канаў, агарнуўшыся сінватым змокам, Буланы піў каля калодзея ваду так, як і заўсёды. Усё ішло сабе так, як і дагэтуль. І ўсё было так, як і заўсёды—і сумна і радасна.

V

Карась быў худы і шчуплы стары.

Кожную раніцу падоўгу любіў ён мыцца. Доўга цёр ён пры гэтым свае маленькія гладкія вушы і такі-ж маленькія белыя носы. Чухаў у круглых сівых вусіках і рэдкай бародцы, а пасья адзяваўся ў нешта чорнае і доўгае, што раней зваў сурдудам, а цяпер ніяк ня зваў, бо з цягам часу яно зусім змяніла сваю форму.

Любіў ён вельмі маўчаць ды вечна цягнуць сабе пад нос нейкую вялую мэлэдыю, як-бы гэта ён хацеў гэтым выявіць роўны, бяз бур і цішы ход свайго жыцьця. І ўсё, што рабіў ён, рабіў упэўнена, ня думаючы аб другіх і ня глядзячы на тых, хто глядзеў на яго. Як-бы гэта не адчуваў ён нікога на сьвеце, апрача сябе ды таго, што рабіў.

Год пяць таму папаўся на яго жыцьцёвай дарозе адзін чалавек, які толькі некалькі першых дзён як-бы прабаваў увайсці ў вяла-бясконцае жыцьцё; а пасья як-бы стаў пры гэтым жыцьці, пывучы сам сабою, і толькі на кароткія мо-

манты спатыкаўся цесна і востра з ім. Гэта быў Мікалай Бяляк. У жыцці гэтага чалавека самым важным, самым найвышэйшым здарэньнем было тое, што служыў ён некалі ў салдатах, сам браў, а пасля здаваў нейкую Карпацкую крэпасць. Гэтае важнае здарэньне ў яго жыцці навучыла выяўляць яго чалавечую моц, смелы стараньнем свой вялы ад прыроды голас зрабіць зычным і заўсёды, дзе трэба, дзе ня трэба, хваліцца кожнаму, што ніхто так ня знаецца каля коняй, як ён. Быў ён сыты, але косці меў шырокія, і загэтым твар яго здаваўся худым; ступаў ён цвёрда, моцна стукаў нагамі і маленькую галаву на сухой шыі трымаў трохі на левы бок. Нешта было агульнае ў ім і ў Карася. Яно ня было ў тым, што абодва яны нявысокага росту, нават гэта хутчэй магло адрозніць іх аднаго ад другога—белы твар Карася насіў у сабе ўсе аднакі старасьці, а гэты быў яшчэ малады і моцны, твар меў гладкі і цвёрды нейкага шэрага колеру. Была гэтая агульнасьць і ня ў тым, што Карась трохі гарбаты, а ў гэтага круглыя плечы, таксама трохі як-бы прыгнуты. Гэтая агульнасьць была неяк у глыбіні іх істот, неяк, часам, вочь аднолькава сьвяцілі—як бы хацелі выявіць дзьве падобныя плыні жыцця: што пывуць двое людзей ці ў чым-небудзь варушацца і тут для кожнага больш добрага, нават многа яго, чым кепскага; яно ёсьць, то што тут больш гаварыць—і добра...

Можа гэтая агульнасьць зьявілася ў процэсе жыцця; можа яе дало тое, што рабілі яны ў жыцці, хоць рабілі яны адно й тое не аднолькава. Работа была адна,—і можа гэта самае важнае.

Карась рабіў так: калі дасьць ён нажом каню ў грудзі, то, значыцца, конь скоро кончыцца, і гэта ніяк неяк ня ўспрымалася: вецер шуміць сабе за ўзгоркам, дарога маўчыць, а там нехта праехаў, вечарам сонца заходзіць, а я каня кончыў—ну то што тут такога.

От так гэта тады Раман Драгун пянчук той калоў, а пасля аб Буланым думаў. Дык у гэтага ўсё жыццё было такім. Ня было нічога ні ніжэйшага, ні вышэйшага, нават як-бы патрэбнага і непатрэбнага. Усё было роўным; усё было на сваім месцы. Б'ю коні—бо гэта мне патрэбна, каб жыць... І сьлёзы не зьяўляліся ні радасьцю ні тугою—гэта тое, што з ачэй альецца...

Можа і зьяўлялася што ў яго, што абуджае пачуцьцё аб выяўленьні ў сьлёзах радасьці ці смутку, але дні йшлі,плылі сабе, і ўсё плыло, рабілася, варушылася. Пускаўся ў дзела амаль кожны дзень нож, прывыклася бачыць цёплую кроў, таксама, як прывыклася бачыць, што вакол сябе ходзяць людзі, на градах растуць гуркі, што калі тупы нож, дык ім трудна арудаваць, і што наогул, калі ён тупы, то, значыцца, тупы...

Мікалай-жа Бяляк востра жыў момантамі. Як памагаў ён Карасю на шырокім поплаве ці дзе ў полі ў рабоце каля коняй, вельмі хацеў, каб хто гэта, і чым пабольш людзей, бачылі гэтую работу. І каб гаварылі аб гэтым, бо тут-жа і было аб чым гаварыць,—гэта-ж колькі вакол тысяч людзей живе, а толькі яны ў двух тут робяць гэта.

І з вялікім захапленьнем Мікалай Бяляк расказваў пасья, як часам ад першага ўдару ня падаў конь, і за гэтым было каля яго тады больш работы—работы важнай, нават вялікай у сваім значеньні, такой важнай, як няважна ўся работа ўсіх тых, хто яго слухае...

Ні ён ні Карась доўга не гаварылі з Раманам Драгуном. Вырашылі яны справу ў двух словах. Вырашэньне гэтых спраў ляжала галоўным чынам на Мікалаі Бяляку, і ён зараз-жа ўва ўсім, у чым хацеў, упэўніў Рамана Драгуна і назаўтра пасья гаворкі забраў у яго Буланага і павёў у поле, куды Карась неўзабаве прышоў вузкаю абветранаю за восень сьцежкаю...

І тут, у вялікім прасторы сярод неабдымнасьці зямлі павінна было адбыцца тое, што ёсьць самае важнае для разуменьня ці адчуваньня істоты: што жыцьцё—бязьмернае і неабдымнае адчуваньне, перад якім нішто абшары сьвету... І сэнс яго—у радасьці; смутак—праціўны яму, і адчуваючы яго—істота адчувае і не забывае, што ёсьць радасьць, і што ў ёй і ў вечным імкненьні да яе—апраўданьне жыцьця...

Пяць дзён пад вятрамі ляжала зямля, а пасья гэтыя-ж ветры пагналі з захаду мяккія хмары, а ад хмар цямней стала на зямлі, і тады прапалі вятры. І як-бы хмары прынеслі цяпло—растала трохі падмёрзлая зямля, і зеляней і весялей стаў выглядаць мох у задумёных кустох.

А хмары ўсё йшлі ды йшлі, усё паўзлі па нізкаму небу і неўзабаве пачалі прападаць за даляглядам. І ўжо відна стала шэрая яснасьць неба, зноў пачалі ўпарта зваць у свае далі

дарогі, зноў пачала далячыня зямных абшараў здавацца пры-
вабнай, і зноў нараджаліся жаданні ўсё йсці ды йсці.

Гэта так было на зямлі для людзей...

А тымчасам Буланы бег паволі, наколькі дазвалялі старыя ногі, ды нейкая, ніколі раней невядомая, трывога. Была яна недзе ў глыбіні істоты, неяк хадзіла па ўсіх жылах і паменшвала моц ног, але разам з тым і застаўляла неяк бегчы.

Зьявілася яна раптам, зразу пасья таго, як Мікалай Бяляк хваціў яго за морду, а ў руках Максіма Карася бліснуў нож. Тады раптам рвануўся Буланы, і нейкая сіла, зусім незнаёмая ўжо на старасці год, панясла яго па вузкай дарозе... Толькі ногі паднімаліся, ды капыты чапляліся за высокія межы асеньніх палеткаў... Пасья пашлі за полем ціхія кусты, а за кустамі бліснула срэбрам вады вузкая рэчка. Буланы і пабег цераз яе. Трохі нават падскочыў, перакінуў прыяднія ногі на той бераг, а заднімі боўгнуў у самае дно. І тады нешта цьмянае шавяльнулася недзе ў адчуваннях: „Гэта-ж, мусіць, дагналі ды зрабілі нешта“. І тады ўжо залапатаў-забоўтаў нагамі ў вадзе, з усіх сіл рвануўся наперад і зноў пашоў ва ўвесь дух па пустых паплавах. Пасья выбег у нейкую лагчыну, а там направа й налева кусты. Пад кустамі мох зялёны, пад нагамі балотная трохі трава.

Ціха было, спакойна, і ад гэтага паспакайнеў Буланы. Стаяў ён доўга на адным месцы, адчуваў, як хадзілі ў ім ад удушша пад скурай рэбры, ды ўсё, задзёршы галаву, цягнуў у сябе паветра.

Стаяў усё ды дыхаў, узьнімаў высока бакі...

І ўсё спакайнеў ды спакайнеў. На хвіліну нават уявілася, што зараз вось прыйдзе Раман Драгун, забярэ яго, ды павядзе дадому, а там падкіне сена. І тады ўжо пачаў хадзіць Буланы паволі, ды грызці вільготную й халодную ад восені траву...

Гул нейкі, як-бы крык, ішоў па лагчыне. Брахаў недзе за кустамі сабака, а пасья і ён выбег на лагчыну, ды, задзёршы галаву, брахаў усё, стоячы на адным месцы.

Грызучы траву, пашоў Буланы ў кусты... А на той бок рэчкі хадзілі ўжо Карась з Бяляком. Хадзілі, ды шукалі месца, дзе-б пералезці цераз рэчку, ды ўсё гаварылі аб тым, як гэта мог так спрытна ўцячы Буланы—стары й дыхавічны.

Бяляк скроб ўсё ў валасох на шыі пад барадою ды злаваў трохі на тое, што не ўдалося вось зразу кончыць маленькую і прывычную справу—забіць Буланага.

— Прыдзецца шукаць, а пакуль знойдзеш, а там і вечар надыдзе,—думаў ён сярдзіта:—дык, ліха на яго, спазніцца можна на жалобную вячэру—памінкі пасья Яна Барыкі.

— Цьфу, няхай ты згары гэткая работа,—вылаяўся Бяляк ды яшчэ раз плюнуў, а пасья ўпікнуў Карася:—калі бо ты колеш чорт ведае як, ці гэта гэтак калоць? Гэта-ж табе ня курыца, а конь. Хоць стары, але ўсё-ж сілу мае.

— А ты дык вельмі разумны, як пагляджу я на цябе,—абазваўся Карась,—на каго любіш усё ўскладаць, а сам дык як трымаў—хваціў за морду ліха ведае як. Калі ня ўмееш трымаць, дык трэба было ня брацца. Гэта табе ня жарты—каня з-пад нажа выпусціць. Цяпер шукай ветру ў полі.

І ўсё ўпікалі адзін аднаму, шукаючы Буланага, каб забіць яго.

Хадзіў Буланы ціха сабе па лагчыне, грыз траву, адчуваў вяселую млявасьць ад прашоўшага непакою, слухаў брэх сабакі, ды не адчуваў, што шукаюць яго. Хадзілі двое людзей на беразе рэчкі, і быў у іх непарадак у настройах, бо паршаны быў гатовы, раней ужо ў думках складзены.

І ніхто з гэтых трох істот не адчуваў усяе глыбіні моманту, што была тут блізка сьмерць. Будзе, як і раней, пахнуць у лагчынах траваю, будуць у сонечныя дні вятры гнаць пыл па дарогах, будуць хмары паліваць зямлю дажджом, а пасья глядзець на макрату ды сьмяяцца сонца. Будзе ўзьнімацца ў сьвеце ў істотах радасьць, будзе ападаць да смутку, зноў пасья ўзьнімацца... А ў той час Раман Драгун скажа суседу:

— Быў у мяне конь Буланы, от цегавіты быў, пакуль ня зьезьдзіўся.

Грыз сабе Буланы траву.

„Спазыніўся на вячэру“, думаў Бяляк: „чорт яго ведае, як шкода, ах каб ты згарэла, каб ты гэткая работа“.

„Хутчэй-бы знайсьці ды кончыць“, думаў Карась, „а тады вечарам запрагу каня ды ехаць трэба ў горад“.

Няпэўная пара—восень. Зноў узьнімацца пачаў вецер, зноў пагнаў ён хмары. Ды ўжо сагнаў іх усе за далёкія лясы, за зямныя далі.

І глянула на зямлю зусім яснае неба. Як-бы гэта летняя шырыня адчулася ў ім. Як-бы гэта прасторы сьвету разгарнулі нейкую вялікую думку.

Беглі па зямлі зыкі, чуўся з дарогі звон тэлеграфных драгоў, стукалі недзе калёсы, ды гаварылі людзі. Можа гэта Карась з Бяляком выказвалі сваё незадавальненне, а можа так гаварылі аб сваім іншым...

І ўсё дзьмуў ды дзьмуў вецер і ўсё ясьней і ясьней рабілася на зямлі ад яснага неба, бо зусім зышлі хмары.

Яны ўдвух падышлі да дарогі. Раптам вышлі да яе праз кусты. А там відаць ужо была вёска, а за ёю бегла далёка іржышча.

— Хто яго ведае,—сказаў раптам Бяляк,—от неяк не разабраць, як паглядзіш—ці гэта восень ці вясна...

— Дай закурыць,—адказаў Карась.

Пры дарозе на каменных яны селі і пачалі курыць. Курылі сабе паціху, курылі, а пасья ўсталі ды зноў пашлі шукаць Буланага. І можа гэта ад таго, што спакойна на каменных пакурылі яны, прапалі ў іх сьляды злосьці на Буланага за тое, што ўцёк з-пад нажа, і на саміх сябе, што няспрытна кожны рабіў тое, што трэба.

Так і шукалі Буланага...

Знашлі яны яго за кустамі каля дарогі. Ён стаяў на нейкай пакарпанай ральлі і выгрызаў нешта з аднаго месца—можа гэта да смаку яму прышлася халодная трава, зьедзеная раней каровамі. Ён не даваўся ім,—яны зноў прабудзілі ў ім нейкую, аб нечым і ад нечага трывогу, і ён кінуўся бегчы, а пасья, як-бы раздумаўся—адчуў раптам, што ногі неяк дрыжаць і слабеюць, і недзе ў глыбіні жывата нешта моцна сьціснулася. Як-бы паплыло што над ім, цераз яго галаву, і ад гэтага галава сама апусьцілася ўніз, але занечым трэба было трымаць яе ўгары. Тады ён толькі вушамі пашавяліў трохі ды раптам стаў.

— Кось-кось!—пазваў яго Бяляк,—косенька, Буланы...

І раптам хваціў яго за валасы, што зьвесіліся над левым вухам.

І тады павялі яго.

З такою-ж трывогаю ўва ўсёй сваёй істоце і з такою-ж цяжкасьцю ў жываце пашоў ён за імі: некалькі разоў спаткнуў-

ся аб высокую мяжу... І ўсё-ж скрозь трывогу калацілася ў ім нешта падобнае да адчування, што пасля поля гэтага й гэтых людзей будзе нешта вельмі добрае,—пачынаў канчацца дзень, і загэтым інстынкт прывык да спакойнага начлегу... І па меры таго, як ішлі яны, усё спакойнеў ён—адчувалася ўжо ім нешта добрае, звычайна-спакойнае...

Канчаўся дзень, як яны прышлі...

VII

Бяляк забыўся, што вакол адзіноцтва асеньняга дня поле ды вецер,—як-бы гэта адчуў ён вакол сябе тысячы людзей, тысячы зацікаўленых ачэй і сам ён у цэнтры ўсяго; свят прыслаў вялікіх сваіх прадстаўнікоў, каб бачыць тое, што робіць тут Бяляк Мікалай. І ён мацней, як тады, хваціў Буланага за морду.

У Карася быў такі выгляд, як-бы гэта ён стаяў адзін, ахвачаны цемнёю ночы, так што ніхто яго ня бачыў, ніхто аб ім ня ведаў і ня думаў. Ён спакойна, з каменным выразам твару, дастаў з халявы нож, папрабаваў пальцам астрату яго і, як-бы што раптам уцяміўшы, даў гэтым нажом Буланаму ў грудзі...

Буланы ні то што каб гэта адчуў боль; яе неяк асабліва й ня было. У першую хвіліну было нейкае як-бы непаразуменьне перад усім тым, што робіцца, што робяць, што ёсьць... У наступную хвіліну далячыня зямлі, якая відна была, паплыла ўгору, пасля пашла неяк набок і па ёй забегалі чорныя кропкі. Пасля ўсё стала цёмна-шэра-сінім, паплылі у ім чырвоныя лапіны, з нейкаю страшною зеленню ды яшчэ з нечым такім, што і ўсё, і нічога; тады моцна заступала нешта шумнае і тупое ў вушы і раптам, у тры-пяць момантаў, усё вельмі хутка пачало рабіцца нічым. І ўсё стала нічым.

І стаў такі выгляд у Буланага: „Чаму гэта яму канечне сагнуць пярэднія ногі ў каленях, каб апусьціцца на зямлю, чаму ня ўпасьці яму проста, як стаяў. І чаму яму канечна трэба падаць?“

Бяляк азірнуўся на кусты і плюнуў убок, бо было яму прыемна пляваць. Карась абцёр нож аб шыю Буланага і зноў папрабаваў яго астрату.

Канчаўся дзень...

Буланы абсунуўся неяк наперад, ткнуўся мордаю ў зямлю...

За кустамі ляжала дарога. Была яна шырокая й шэрая і неяк белая на фоне асеньняй зелені, вясёлай пустаты іржышча ды задумёнасьці чорнай ральлі. Гэта яна раней трохі гэтым сваім выглядам весяліла вочы двух чалавек.

Цяпер яны здзіралі з Буланага скуру...

А па дарозе шэраю масай праехалі конна сотні людзей... Адзін, што ў той час меў уладу над чужымі настроймі, уздумаў раптам, што існуе на сьвеце вясёласьць, неабдымная, нястрыманая; радасьць—нявымераная. Ён падняў угору руку, патрос ёю там, пасья раптам ускінуў яе яшчэ вышэй, як-бы гэта кінуў ён угору нейкі цьвёрды, як дыямэнт, жмут, з якога павінна рассыпацца па сьвеце тая вясёласьць.

І раптам ажыло ўсё, што здавалася няжывым, што было няжывым; загаварыла ўсё, што маўчала дагэтуль, заслухалася ўсё, што ня слухала дагэтуль. Пабег вострымі хвалямі той фон, на якім павінна была разьвярнуцца гэтая вясёласьць. І пасья яна зьявілася. Гэта загаварылі флейты. Зьверху яны беглі ўніз у зыках сваіх і, не дабегшы туды, а ўжо будучы там, каціліся ўвыш і ўсё насіліся і крывымі, і простымі лініямі ўшыр... І мог зьявіцца смутак, што гэта калі-небудзь скончыцца...

Вышаўшы на дарогу, Мікалай Бяляк раптам адчуў, як яму, як перад сьмерцю, жыць захацелася, усё тое, што вакол тую хвіліну чуў і ўяўляў, схваціць ды паказаць усяму сьвету або самому растаць у ім. Ня было ўжо больш ні таго, што дагэтуль трымала ў няволі думкі, ні таго, што вось кагадзе зрабіў важную справу з канём. Як-бы гэта расьцьвіла зямля ўсім сваім хараством і радасьцю над усім тым, што было кагадзе смуткам.

Так і насілася гэта над абодраным, цёплым яшчэ, чырвоным і нейкім доўгім целам Буланага...

Карась улажыў у халяву нож і сказаў:

— Але-ж коні ў іх якія сытыя. О, гэта коні!..

Мікалай Бяляк нічога не адказаў яму і пашоў у свой бок, куды яму трэба было...

VIII

На весну, на тым месцы, дзе ўпаў Буланы, вырасла густая трава. Яшчэ восеньню, у першую-ж ноч, мяса яго зьелі ваўкі, косьці расьцяглі сабакі, і цяпер ляжаў толькі адзін

чэрап, глыбока схаваны ў кусьце сінняй травы. У гэтым чэрапе мурашкі заснавалі свой горад і жылі сабе там. У кусьце травы расьцьвіў высокі чартапалох, над якім гулі пчолы. На самых яго карэньнях у траве нейкія птушкі зьвілі сабе гняздо, але сабакі, якія прабягалі дарогаю, мелі патрэбу, а можа толькі жаданьне (хто іх ведае) прыпыняцца каля гэтага куста травы і перашкодзілі птушкам вывесьці птушанят. Загэтым птушкі пераляцелі жыць на той бок канавы ў куп'ё.

Каровы не хацелі есьці гэтай травы, і яна сінела высокім кустом сярод папарнага поля... Янка Самахвал, ідучы раз з касою цераз гэтае поле, стаў, падумаў і сказаў:

— От цяпер яны яе не ядуць; дык я вось, адно, вазьму ды скашу яе. То яна як высахне, дык тады, зімою ці ўвосень, зьядуць за мілую душу.

На раздарожжы

(Нізка думак)

* * *

Выйсьці ў шырокі сьвет,
глянуць навокал...
Дня залаты прасьвет
пухне рабінавым сокам.
Так, як другія, жыць—
трэба сьмяяцца!..
Гэта віно імжыць,
лёгкім імжыць румянцам...
Воўчых сыцяжынак шмат
на раздарожжы...
Тых разудалых няма—
сэрца тугой варожыць.
Можа ў начной расе
песьні замоўкнуць...
Дня залаты прасьвет
пухне рабінавым сокам.

* * *

Помніш зіму і марозы,
браму і мёрзлае вецьце?
Быў я п'яны і цьвярозы
і шчасьлівейшы у сьвеце.
Гнілое, зьбітае слова—
а як сказаць іначай?..
Ўсё-ж такі я ня зломак,
і кроў у сэрцы гарачая.
Выйдзем з табою поруч
на шлях шырокі жыцьцёвы—
можа радасьць і гора
родзяць лепшыя словы.

Плюнь на розум цввярозы,—
розум жыцьця не асьведіць...
Помніш зіму і марозы,
браму і мёрзлае вецьце?

* * *

І туга і восень—
ня зьвіняць калосьсі...
Сэрца не замоўкне
аб лістах пажоўклых.
Горы і нізіны
сьвет завее сіні;
плачу і сьмяюся—
песьня гасьне, мусіць...
Ў чырвані лагчыны
сталі дзьве дзяўчыны,
розныя абліччам...
І абедзьве клічуць.
І у першай косы,
нібы ліст увосень...
Плачу і сьмяюся—
песьня гасьне, мусіць.

* * *

Выйду ў сьвет, пакланюся жыцьцю я
і скажу—„вядзі!“
Можа сэрца журбы не пачуе
і вясельлем душа загудзіць.
Просты шлях, а цяпер раздарожжа,
дык куды далей?..
Шмат напеваў я чуў прыгожых,
а хацелася-б весялей.
Праплыве за часінамі часіна—
гэтак дзень за днём.
Стала раньне з пунсовага сінім,
дзень настаў і ўжо не засьнём.
Дык таму, каго дзень не хвалюе,
песьні гэтакі не нарадзіць.
Выйду ў сьвет, пакланюся жыцьцю я
і скажу—„вядзі!“

Язэп Пушча

* * *

Спатыкаем ўсе мы долю,
гукі песень—залаты рассып.
Лісьця льюцца ціха долу,
малодосьць аддаўшы для красы.

Вее шэлест іх бяссоньнем,
хоць ты ў госьці зоры запрасі.
Колеры іх яркнуць сонцам.
Дарагія сны сьмяюцца ў сіль.

Заблудзіўся хто у полі,
між аўсяных ніў, далін?
Гэта вецер там скаголіць,
лісьця ў пыл латошачы з калін.

Спатыкаем ўсе мы долю,
гукі песень—залаты рассып.
Лісьця льюцца ціха долу,
малодосьць аддаўшы для красы.

Язэп Пушча

* * *

Я ня знаю, нашто ветру дуцца
і прарочыць золь зіме.
Я хацеў-бы, каб мае пачуцьці
засталіся ды для песенных завей.

Лепей, лепей быць пад хмелем,—
тады сэрца б'ецца неўпапад.
Нашто мне на вочы вэлюм,
я-ж агню рукамі не хапаў.

Нашто мне дакоры дарагія,—
з іх вянка шчасьлівым ня зьвію.
Весялосьць у смутку не загіне,—
усё мае прыгажосьць сваю.

Нават лямант, дзікі лямант,
калі распач разрывае сьмех.
Я цнатлівасьці ў жыцьці ня пляміў
і сьпяваць у холадзе ня сьмеў.

А тады, калі мой дух уклечыць...
(Хай ня кажуць, што яго няма).
Песьня раны мае лечыць,—
не пайду я з ёю,
не пайду ў туман.

Дык ня знаю, нашто ветру дуцца
і прарочыць золь зіме.
Я хацеў-бы, каб мае пачуцьці
засталіся ды для песенных завей.

Язэп Пушча

* * *

Сьцюдзёнаю зімой
агна тушыць
ня сьмею на душы.
Ня ведаю, хто сьлёзы зьмёў...
Здаецца радасьці ў жыцьці
цьвісьці й цьвісьці?

О, радасьць!
я цябе ня клічу.
Нашто ты мне, нашто?
На змораным тваім абліччы
маршчын шмат сот.

О, сон надзей!..

Люблю больш я
золатазвонны сум.
З ім кожны дзень
спатканьне.
Яго у песні панясу
ня жвірыста
халодны камень.
Ён болей там ня вырасьце.

Янка Бобрык

Ціха, так ціха наўкола

Ціха, так ціха наўкола,
голас ветра заснуў у трысьці...
Вэлюм змроку павіс па-над полем...
...Ня спыняецца рэчка гусьці.

...Ня спыняецца рэчка гусьці,
бомкаюць срэбныя хвалі...
А ў алешніку, Дубні густым—
чуецца—коні зайржалі.

Чуецца, коні зайржалі—
ў аксаміце начлег зашугаў...
Весялосьць мая дарагая,
сэрца—рэчка, душа—сіні гай.

Яна

Шукаючы шчасця,
абіваючы парогі гарадзкіх дамоў, малых і вялікіх
і мераючы крокамі брук,—
а то проста так сабе жывучы,
затым што нарадзіўся на сьвет,
зьбіваючы босыя ногі аб карэньне беларускага лесу і грэблі
і топчучы сьцежкі паміж беларускіх палёў,—
я спаткаў, я ўбачыў яе.

Ня помню калі тое было—

даўно ці учора—

помню толькі, што гэта было ў летнюю пору,
калі ў прыродзе ўсюды разьліта прыгожасьць:
рунее жыта,

узыходзіць ярына,

красуе лён, васількі...

У гаі бязупынна ліюцца сьпевы птушак,
калі сяляне крыху адпачываюць ад працы.

Я ішоў пад вечар і ўбачыў яе...

Яна стаяла ля плуга,

(худы яе конік змардаваўся, прыстаў),

а яе сумныя вочкі блішчэлі, мігацелі, як зоркі,

(яны казалі, што ў яе грудзёх, у яе сэрцы
гарыць нейкі дзіўны агонь).

Чорныя косы спускаліся на яе плечы.

Я ведаў, што яна заплятала ў іх

краскі свае нядолі

і палівала руч'ямі

сваіх нялічаных сьлёз...

Яе твар пакрыўся маршчынамі,

яны ляжалі ўсюды,

дзе толькі магла...

Помню, мне казала бабулька,
што адзін пясняр прачытаў тую аповесьць,
што напісана ў маршчынах сялянскае жанчыны.

Ён казаў...

што першая з іх лягла ў той дзень,
калі яна першы раз пашла ў панскі двор на заробокі
і, пагнуўшы сваю маладую худзенькую сьпіну,
прапрацавала тамака цалюткі дзень,
а калі зашло сонца,
змучаная, змардаваная вярнулася да хаты
і лягла спаць, нічога ня еўшы,
бо ў хаце ня было ўжо

нават і хлеба...

Ён прачытаў, як штодня яна хадзіла ў заробокі
і толькі ў нядзелю магла пайсьці на вуліцу пагуляць;
як насмяхаліся з яе і білі за тое,
што ня мела сілы добра працаваць;
як лаялі бацькі
за тое, што мала зарабляла;
як яна стала тады залівацца гарэлкаю
і гуляць бяз меры, думаючы гэтым забыцца,
але яшчэ больш павялічвала сваё гора,—
і смутак—
адзіная ўласнасьць нядольнай рабы—
пачаў засьцілаць яе прыгожыя вочкі...

Ён прачытаў далей,

як бацькі аддалі яе за нялюбага чалавека,
і яна пазнала новае гора:
кожны год раджала дзяцей,
і амаль ня кожны год іх хавала;
як прышла злосная вайна,
яе мужа забралі ў салдаты
і тамака недзе забілі
і ёй прышлося адной цяжка працаваць
і гадаваць дзяцей...

Я стаяў, паглядаў на яе і ўспамінаў, што казала
старая бабулька, але нейкія прыгожыя гукі
перарвалі мае думкі...

Наеустрэчу мне ішоў малады хлапец і йграў на жалейцы.

Убачыўшы нас, ён пакінуў іграць і кінуў ёй:

— Сястрыца! чаго ты стаіш?

Бач, як нізка спусьцілася сонейка, а табе трэба кончыць загон!

Яна пагнала коніка і ўзялася за плуг.

Хлапец абмінуў мяне, а я пашоў сваёю дарогай.

Хутка ўвашоў я ў лес, і тутака йзноў пачуў песьні.

То не салавейка заліваўся ў гаі,

то не зязулька кукавала,—

то пяяла дзяўчына...

Яна пела аб тым, як падманіў яе

адзін хлопец і закахаўся ў другую,

аб тым, што бацькі хочуць аддаць яе за багатага чужака,

аб якім хадзіла благая слава.

— Людзі кажуць, ён п'яніца, шэльма, крыўдзіць братоў—

жалобна сьпявала яна.

Я ня вытрываў, я пабег, я ўцёк...

Я прышоў у вялікі, шумлівы горад,

туды, дзе бурліць жыцьцё,

дзе блішчыць багацьце і электрычнасьць,

дзе шэры туман ахутвае шэрыя будовы.

Гудкі заводаў сьпявалі новую, ня зусім яшчэ для

мяне зразумелую песьню,

яны заклікалі да працы,

да змаганьня з хібамаі жыцьця—

і я стаў змагацца.

Ня ведаю толькі, ці хопіць у мяне сілы,

а ўсё роўна смела гляджу ў будучнасьць

і не баюся цяпер за свай лёс...

Але яна...

Яна ў гэтым горадзе ізноў успамянулася мне.

Я бачыў яе яшчэ раз за плугам, калі асеньні

туман пакрываў абшары палеткаў, а я ішоў

з вёскі ў горад.

Яе худы конік ізноў прыстаў, яна стаяла,

абапёршыся на плуг, як і тады, а сьлёзы ліліся

з яе ачэй на зямлю і палівалі яе замест дажджу.

Мне здаецца, што яна так стаіць і цяпер.

Гора навучыла мяне ўзяцца за асадку, і я

качу напісаць ёй песьню.

Але я ня ўмею складаць іх і пачну
сваю песьню так, як пеў калісьці
вялікі народны Пясьняр:

Кінь плакаць!

Хай плача той,

хто прымушаў цябе пець песьню нядолі,
хто не даваў табе жыцьця.

Хай плача той,

хто ня бачыў ў цябе нічога далей рук, якімі
ты магла працаваць, зарабляць і плаціць падаткі,
хто ня бачыў тваёй палкай душы,
твайго прыгожага твару,
тваіх ясных вочак.

Хай плача той,

хто ніколі ня меў літасьці
да твае беднаты,
хто ня меў чалавечага сэрца.

Хай плача ён!

А ты—

кінь плакаць, сястрыца!
Даволі ўжо сьлёз!

Глянь!

На ўсходзе
ясна палае
сонейка...

Дык выйдзі, сястрыца!

Выйдзі на гоні
змаганьня-жыцьця!

Бо ўжо лепшая доля

чакае
цябе.

Завіруха

Празрыстымі карункамі
Спавіты небасхіл.
Мяцежнай завірухаю
Агорнуты палі.
І паплылі дуброваю
Бурлістыя вятры.
Асьнежаны бязмежныя
Шумлівыя бары.

Ой, помню, выйду рана я —
Пад шоўкавай лазой
Расою умывалася,
Вясновай сінявой.

За кветкамі пярыстымі,
Красою-матылём
Бегла я, жартуючы
Вадыстрым дываном.

Ці думала, ці ведала...
Дзяцінства годы шчасьця
Мінулым мільгануць.
А думачкі бурлістыя
Палыньню горкагучнаю
Мне шчасьце разаб'юць.
Ці думала, ці ведала?..
Скацілася расінкаю,
Скацілася сьляза.
Разьбіла сваё шчасьцейка —
Засталася адна.
Ці думала, ці ведала,
Што шчасьце не знашла,

Што за прыгожай краскаю
Атрута узрасла.
Ці думала, ці ведала
Што песня, мая песенька
Апошняю была...

Я. Пфляумбаум

Я маладая...

Я маладая... жыцьцё наперад!..
Мне пырсьне радасьць вясёлы сьвет,
Кудзеляй шчасьця, нібы ў сьне тым
Сатчэцца шлях мне—нязрыўны нерат.

Я маладая... мяне кахаюць...
Мне сьпеў квітнее на шчырых вуснах.
Ў вачох ня знойдзеш журбы спакуснай,
Я маладая... мяне кахаюць.

Я маладая... кахаю шчыра
Бліскучы погляд яго ачэй;
І пльнню срэбнай мой сьмех цячэ,—
І шчасьцем сьветлым пачуцьці шырыць.

Валеры Маракоў

Па бярозавым шляху

Шырока разьлілася вясковая рэчка. Яна несла свае люстраныя хвалі туды, дзе над лесам усходзіла залатое сонца, раскідаючы ў нівах праменьні: сьветлыя, цёплыя і чаруючыя, як першая кветка маладой вясны...

Над прасторамі ветры пелі асеньнія песьні пажоўклых дуброў, што прасілі вясны і маладога жыцьця...

Была раніца... ясная раніца, як румяная маладая дзяўчына, што першы раз пакахала хлапца... Я ішоў тады шырокім, песьнямі зачарованым, шляхам, над якім нахілілі свае галовы старыя, вечна шумлівыя, вечна тайначаруючыя сэрца чалавека, бярозы...

Я думаў... І думкі мае, як пякучыя шчырыя песьні вырваліся на волю, на шырокі прастор залатога сонца, каб абмыцца ў яго праменьнях і зрабіцца чыстымі, як сьвежая ранняя раса, аблітая полымем чырвонарумянай зары...

* * *

Была раніца...

Усё дыхала жыцьцём, усё сьмяялася, усё хацела як больш напіцца жыватворчай цяплыні сонца. Толькі мне аднаму сярод гэтай раньняй прыгожасьці прыроды хацелася плакаць... І я плакаў. Чыстыя дзіцячыя сьлёзы скідаліся срэбрам на чырвоныя галоўкі кветак, якія ўсьміхаліся сьветлым і чаруючым сьмехам залатому сонцу... Навакол стройныя, высокія бярозы абступалі мяне. Яны шапталі і сваім шапаценьнем навявалі сны даўно мінулай славы дарагой Бацькаўшчыны, дарагой Беларусі-зямлі... І ня верылася, каб гэтая слава калі-небудзь загінула... О, не! І цяпер, калі буйным цьветам паланее зара Кастрычнікавай рэвалюцыі, не дарма я ўспомніў тых шчырыя словы беларускіх бяроз, што распалілі маё сэрца нявыказным каханьнем да роднай беларускай зямлі... Што сказалі мне першы раз у сваіх зачарованых казках жыцьця, што ня толькі я плакаў над сонцам гэі чырвонай раніцы... Тады плакаў... горка плакаў працавіты беларускі народ...

Не наганяе суму...

Не наганяе суму бялявая зіма...
Люблю абшар пярыністых палёў;
Здаецца-б, пакаціўся па шызых туманах
У барваваньні прастораў і лясоў...
Не наганяе суму бялявая зіма.

Я нарадзіўся у сталецьце сьцюжы,
У завываньні сівых туманоў,
І апавіўся чырваньню істужак,
Калі усплыў на хвалях радасьці наноў.
Я нарадзіўся у сталецьце сьцюжы.

Мне хочацца забыцца аб усім,
Прагнаць тугу ад каляровых сьценаў,—
І засваволіць ветрыкам асін
У ноч ліпнёвую, у срэбным сене...
Мне хочацца забыцца аб усім.

Мая душа крышталіць дьямэнтам,
Хоць і на сэрцы—загучаць міноры;
Цяпер у горадзе—сярод студэнтаў...
Але-ж душа жытнёвай постацьцю гаворыць,
Яна крышталіць дьямэнтам.

Не наганяе суму бялявая зіма.
Люблю абшар пярыністых палёў;
Здаецца-б, пакаціўся па шызых туманах
У барваваньні прастораў і лясоў.
Не наганяе суму бялявая зіма.

Паўлюк Трус

С о н э т

У цьведзе восені пунсова-залатым,
Дзе лозы ніцья схіляліся да долу—
Плялі вянкi у прозалаці кволай,
І асыпаліся кляновыя лісты.

А там, над возерам пажоўклія кусты
Журбою веялі у радасьці вясёлай,
Гублялі пацеркі з туманнага прыполу,—
Каб кветкам водарным у багне не астыць.

Так думкі канулі на жвірыстым прадоньні,
Струменем—воляю абуджаныя сёньня—
Плывуць удаль за гоманам крыніц.

І ў сэрцы ўзьвіраным пад звонкія акорды
Вякоў гісторыю нам пішуць дні,
Калышуць цьмянае адважна, буйна-горда.

Іл. Барашка

Гіерогліфы Яэля

Памяці К. Каліноўскага

* * *

Народ стварае песьняроў сваіх, поэтаў, з-пад струн свае музыкі леры-арфы, што, бы лёгкі подых ветравіньня, акорды гукаў ллюць, а часам, струны рвучы, акорды ў віхар завіяюць... Тады народу кажуць—бурапена...

Так дзе-ж адгадку адшукаць таму?

Прычыну дзе знайсці? Прычыну тую, што запалае пачуцьцё поэты кідаць акорды ў народ, з якога вышаў ён, акорды гучныя, бы гул пяруна, акорды палкія, бы сонца Картагену жар, акорды глыбіні настрою й я свайго—цімней за вір, сьвятлей за лятуценьні, гульлівыя акорды—лягчэй за лёгкі подых ветравіньня, страйней за стан дзяўчынін...

* * *

Зусім нядаўна ў Эгіпце былі праведзены раскопкі. Раскопана была адна з аколц, рабы дзе жылі. І гіерогліфы старыя на плітках цагляных там знойдзены былі. У даўнія часы, калі ўвесь сьвет гукаў мовы ня мог, бы мы, літарамі адбіць, ён маляваў усё тое, вакол сябе што бачыў, адчуваў... Былі і ў час той даўні песьняры, поэты. Яны тварылі тым заостраным кіёчкам, што мог выскрэбваць скрабіны на гліне сьвежай.

Уводзіны ўсё гэта. Кажу пра гэта я таму, што выкласьці на роднай мове мне і вам жадаю адну з тых плітак цагляных напісана была якая адным з рабоў—поэтам рытмаў і жыцьця, дзе сонца ў голаў проста паліць—у Эгіпце. Поэт той быў такі, што ў скрэбіны на гліне ўклаў і рытм, і зьмест—жыцьцё, і вобраз—лятуценьні...

Чытайце:

* * *

Я—раб Яэль. Нявольнік я, засуджан я на сьмерць і кару. І заўтра мне не углядаць тых дзён, што бачу сёння, бачыў

ўчора, калі быў суд над мной, і год таму назад, калі сталёваю стамескай я надпіс вырубай у грабніцы фараона. Не углядаць мне тысячаў маіх братоў тых, што глыбы каменю на калясьніцах возяць і піраміды стромкія, палацы фараонаў будуюць што... Не углядаць мне тэй дзяўчыны Аллы, што тут, дзе я жыву, живе. Хаця-ж і вінен я, але судзьдзя-ж ня я, ня рабскі той народ, якому я ня здрадзіў. Хай вініць мяне народ, яму я апраўданьне гэта пакідаю, бо чысты я, бы ліст лотоса...

* * *

Было васьм гэта так. У царстве фараона жывем мы ўсе. І ўсе працуем—наша доля. І дзень дзевяты быў па ўсходзе поўналуныя. І загадалі нам старэйшыны Яго закончыць той палац, што сыну Ён свайму аддаць быў мусіў—ў дзень павышэньня сына на стан вярхоўнага жраца. І ў дзень дзевяты той няскончана будыніна была, бо фрэскі расьпісаць пры ўходзе ня здолелі закончыць мы...

Загад атрыман быў: нявольнікаў па выбары старэйшын у Ніла хвалі ўкінуць найхутчэй—нявыканан загад быў бо пра заканчэньне ў дзень дзевяты пабудовы.

А нас нявольнікаў, народу цёмнага, было ўсіх цьма... І мы, пачуўшы аб загадзе, паўсталі ў абурэньні, за лёс братоў каў нашых.

Народ кахаў мяне за песьні волі, прароцтва лепшых дзён. Народ! й цяпер мяне кахаеш?! Ня здрадзіў я! Бясьільны, слабы рэзчык я Яэль абраны быў правадыром паўстаньня. І разбурылі мы адзін з прытвораў багамольні, што скрашвала пагост грабніцы фараона. Народ напаў на варту фараона, і хвалі Ніла праглынулі войнаў, замест прызначаных ахвяр... А я, Яэль нікчэмны, з сваймі змаганцамі у часе сонца захаду на ўзвышшы сярод гор пяю аб нашай першай перамозе, да новых заклікаў народ. А фараон, дазнаўшы ўсё, начальнікам дружыны другі аддаў загад—на ўсходзе сонца, на сьвітаныні накіраваць свае дружыны, узяць жывым правадыра Яэля. Утомлены, замораны народ наш—раб у момант гэты, нарадай парашыўшы, ішоў у горад фараона, разбурыць мэтаю было. Праз рэчкі брод праходзіў смела наш нявольніцкі народ, стрымаўшы плынь яе заставай, што ля млыну шліфуе камень, што для фараонавых будынін. Дружына фараона разбурыла заставы млыну, і струмень нільскае вады хлынуў паверх га-

лоў атрадаў рабскіх нашых. І ўзброены каменямі дый кір-
камі народ патоплен быў дружнаю таей.

А я... пасьпеў з народу жменяй ля сьцен дварцовых фа-
раона апынуцца, расьсёкшы горду строму Ніла сваёю песьняй
і надзеяй...

Абкружаны былі мы ўсе. Між імі й намі бойка... і палон.
Крывёю пунсавелі мясьціны каменю, было дзе наша палкае
змаганьне... А я...

* * *

— Цябе як зваць?

— Яэль!

— Пашто ты фараону здрадзіў і ўзняў народ су-
проць яго?

— За крыўду тую, што церпім век мы ўсе!

— За крыўду?

— Так, за яе, бо праўды фараона не ўглядаем мы,—
адказваў я суду, узняўшы голаў кверху.

Прысуд абзешчан бы судом старэйшын:

— Пад гул літаўр, нявольніка Яэля, на плошчы Ліка,
перад народамі ўсім, бо з мэтаю паказы, аддаць у пажыву
кракадзілу, што з найсьвяцейшых першым у Эгіпце. Сьвяты
наш кракадзіл-аракул пацьвердзіў гэты прысуд справядлівы,
і адмяніць яго ня можа нават наш ўсемагутны фараон, зямлі
найвышшы ўладар.

* * *

І заўтра мне не углядаць тых дзён... Не углядаць маіх
браточкаў... Не углядаць дзяўчыны Аллы тэй... Народ! табе
ня здрадзіў я...

Яэль.

* * *

Народ стварае песьняроў сваіх, поэтаў, з-пад струн свае
музыкі леры-арфы што, бы лёгкі подых ветравіньня, акорды
гукаў льлюць, а часам, струны рвучы, акорды ў віхар завіяюць...

Тады народу кажуць—бурапена.

3 „Песьні ў гадзіну парадку“

(1852)

Пхні напярод праз пяскі.
Сонца зьнімае дазор,
Хмарак імглістых палкі
Атакавалі прастор.

Вецер жалезам зьвініць,
Грэбляю пена паўзе,
Мора панура бубніць,
Пухне і скалы грызе.

Ї на соннай скале
Клычуцца колеры ніў;
Вецер зусім асьмялеў—
Човен на бок паваліў.

Коціцца дзіўнаю казкаю
Мора і ветру спалох:
„Калі тры чалавекі ў зьвязку,—
Ў панствах нямашака трох“.

Сьмела ў шалёнае мора
Цераз каменьні й пяскі,
Хай каралеўская свора
Рэжа зямлю на кускі!..

Згода ў кайданавых красках,
З панам падкуплены бог,—
Калі тры чалавекі ў зьвязку,
Ў панствах нямашака трох.

Хай ашуканцам зямля
 І паракно гарадоў.—
 Кроў на руках караля,
 Брэх на губах у папоў.

Мора ня звабіш падмазкай,
 Ветру ня спутаеш ног.
 Калі тры чалавекі ў зьвязку,—
 Ў панствах ня машака трох.

Цяжка, ой цяжка, народ
 Гвалту нясе ланцугі!..
 Пхні пад дажджом напярод
 Ў вецер, як бубен тугі,

Мору ў зубатую пастку,
 Сіваму мору, як мох!—
 Калі тры чалавекі ў зьвязку,—
 Ў панствах ня машака трох.

Пераклаў з ангельскае мовы *М. Дуброўскі.*

А. Звонак

На ростані

Ўсё, як было... Ўсё той-жа ціхі гоман
І завадзкіх гудкоў сталёвы гымн.
Здавалася: вярнуся я дадому
І дом стары сустрэну я другім...

Як ветры ў сінях, завіліся думы...
Як ветраў шум, ўзбудзілася душа.
І так хацелася надзеяцца і думаць,
Што стаў цывярдзей, сур'ёзней кожны шаг.

Ах, доўга я брадзягай быў у сьвеце!..
І часта многім быў чужым душой...
Пасьля вясна... І сіні, сіні вечар...
І зноў на вуліцу прышоў...

Часта ў жыцьці, як ў бурных хвалях мора,
Прыпынку так далёка берагі...
Затым і сёньня ў вулічным прасторы
Знашоў, здаецца, шлях другі...
Шумлівіць горад... Рэхам у граніце
Бы, аддаецца кожны міг жыцьця.
Але чаму мне поле часта сьніцца?!..
Чаму ў вачох калосьсі мігацяць?!..

Ня раз стаю ў раздум'і на асфальце,
А навакол ўсё той-жа шум, і шум...
А ў думках поля залітыя хвалі
Трыважаць успамінамі душу.

А навакол—жыцьцё... Жыцьцё і праца —
У гулкім руху вуліца шуміць.
Ня шкода мне, што годы дарам траціў,
Былыя годы я зьмяніў на дні...

А дні шумяць... Шумяць фабрычным хорам.
А дні ідуць... І многа іх прашло...
Здаецца мне, што зноў я кіну горад
І зноў пайду брадзяжыць у палёх...

Эх, ліся звон!.. Сьпявай фабрычны горад!..
Эх, біся сьпеў ў граніставых грудзёх!..
А я стаю і думаю: няскора
Я разьлюблю і вуліцу й жыцьцё...

Рубанаўскі вузел

(Апавяданьне)

Невялікага росту, прысадзісты, моцны. Невялічкая цёмна-русяя барада, загарэлы твар. Лоб прарэзалі тры маршчыны, і гэта прыдавала выгляду чалавека больш сур'ёзнасьці і сталасьці. Карыя вочы глядзяць проста ў твар суседу, аб нечым пытаюць, нешта хочуць прасачыць. Каўнер сарочкі ўвесь час расьцёгнуты. А ўсё разам склала здаровага, упартага чалавека, які заўсёды свайго даб'ецца.

— Кручанае было ў нас жыцьцё, ды яшчэ якое кручанае. Жыцьцё, як-бы вам сказаць, што мудра збудованая машына, якую круціць вялікае кола. У гэтай машыне тысячы вінцікаў, гаек, за якімі трэба наглядаць, каб дзе што не аслабілася, каб ня здарылася перабояў у працы. Гэтай машынай трэба кіраваць умеламу машыністаму, а то прыдзе вораг, які аслабіць адну гайку—і пачнуцца стукі, перабоі ў працы, ды такія, што ўсё жыцьцё парушаць, на другі лад могуць пусьціць яго, пакуль знойдзеш гэту гайку, пакуль завінціш. Умелы, знаючы жыцьцё машыністы трэба тут, такі, каб адчуваў у сабе кожны стук, кожны ляг гэтай машыны, каб знаў кожны вінцік, каб умеў на хаду машыны ўгадаць ад чаго дрэннае пачынаецца і справіць яго... Вось што... Пакруціла мяне гэта жыцьцё. Ваяваў з японцамі, потым з немцамі, у плен да іх папаўся, але праз год уцёк; ваяваў і з белымі, наглядзеўся, значыць, на ўсё жыцьцё.

— Але цябе яно не закруціла?

— Здаровы быў, не закруціла. А шмат каго закруціла. А бывае так, што завяжа хто вузлам жыцьцё—век не разьвяжаш. У нас гэта яшчэ ў трынаццатым годзе завязалі, закруцілі такі вузел былі каморнікі, хутары мерылі, ну й намерылі, гэта значыць, ды так, што разьмерваць прышлося.

Маленькі конь шагам ідзе па шляху, паглядае ў бакі на авёс, ківае вушмі, просіць, каб гаспадар пусьціў туды. Поле ўжо ў змроку, а ехаць трыццаць дзеве вярсты, і Лявон Шырокі—так звалі хурмана—пакуль ня зусім сьцямнела, сьцёбаў каня пугай, тузаў за лейцы, ад чаго конь пачынаў бегчы трушком, а Лявон абарачваўся да яго сьпіною.

— Дык ён, гэты Драздоўскі, так завязаў нам вузел, што каля дзесяці гадоў разблытвалі, чужь канец знашлі. Я, значыць, старшыня сельсавету, ну за ўсіх і дуўся, шукаў канца.

Лявон любіў гаварыць аб гэтай гісторыі з сваёй вёскай. Ён ведаў яе, як свае пяць пальцаў, і цяпер, калі ўбачыў, што я зацікаўлены, пачаў апавядаць.

Ужо зусім сьцямнела. Ззаду далёка блішчэлі агні гораду, наперадзе лес. Дарога ўхабістая, гразкая й ехаць можна толькі ступою, асабліва ноччу. Дый конь замарыўся.

— Чаго сьпяшацца, надвор'е гэткае добрае, у такі час адпачываеш толькі на дварэ, здорава гэта.

Лявон сыпаў у модную крашаную люльку—з Нямеччыны прывёз—самасейку, падпальваў яе, разы два пацягваў і гаварыў; а самасейка выгарала, тады ён зноў сыпаў, падпальваў і зноў пасьпяваў пацягнуць ня больш двух разоў.

— Бачылі мы, што нас блытаюць, што з нашага жыцьця нехта каронкі вузламі робіць, а разблытаць іх не маглі, пакуль добры чалавек не знашоўся, канец нам паказаў.

Зноў насыпаў люльку, а потым словы паліліся адно за другім раўчуком ціхім, часам у словах чулася скарга, сьрдзітасьць, часам поўнае здаваленьне тым, што ўдалося развязаць вузел, удалося перамагчы ўсё і паставіць на сваім, як хацеў, як трэба было.

Наваліцца на каго бяда, будзе ціснуць, пакуль зусім ня прыдушыць. Так і з Рубанаўкай у гэта лета. Кожны дзень дождж сыпле, вуліца ад гэтага ўжо зусім лужынай зрабілася, ні табе там прайсьці, ні з возам праехаць. А да гэтага яшчэ адно ліха. Кожны дзень приходзіцца рубанаўцам шукаць закінутую недзе ў полі палоску. То закосіш чужога трохі, то зарэш, а праз гэта кожны дзень сваркі, паняття.

Самым вучаным у Рубанаўцы поп Ігнат лічыўся, ды яшчэ прысланая сюды к зіме настаўніца, але яна зусім яшчэ дзіцё, яе мала ведалі.

Поп кніжкі чытае, пра ўсе парадкі ён ведае. Поп прыглядаецца да жыцця ў Рубанаўцы.

Вечарам у нядзелю зашоў да Міхаля. Там быў і стараста рубанаўскі.

— Чаго вы сварыцеся, чаго? — пытаў поп:— трэба толку якога шукаць, толку, а з сваркі што. Я шмат думаў аб вашым жыцці бесталковым. Ну, куды яно гадзіцца.

— Самі, бацюшка, гэта ведаем, але дзе толк знайсці.

— Знайсці лёгка. На хутары трэба вам выйсці. Гэта значыць, выдзеляць табе, Міхаль, усю землю ў адным месцы хутарам, жыві там, што хочаш у гаспадарцы сваёй рабі, усё табе пад бокам: і поле і сенажаць. Для вас вельмі карысны будуць хутары, у каго зямлі ёсць даволі. Ну, а ў каго няма альбо мала... ім усё роўна. Усіх не пароўніш, сам бог падзяліў людзей так. А вам карысьць, вялікая карысьць будзе. Ваша згода толькі трэба, ды яшчэ трохі з тых, каб згадзіліся выйсці на хутары. А выйдзеце—багацець станеце.

Поп размалёўваў перад імі хутарское жыццё.

— Мы згодзімся, хто будзе сабе ворагам, адракацца ад таго, што карысна яму, хіба дурны толькі,—казаў Міхаль.— Яно й сапраўды хутар лепш за ўсё. Зьбярэш гэта ўсю зямлю ў адзін кавалак, вунь колькі будзе, цэлы маёнтак, добра можна жыць, толькі сядзі наглядай, а рабіць будзе каму. Давай вып'ём, бацюшка, ды прашэньне сёння напішаш ты нам, а ўжо мы абробім іх, пагодзіцца.

— Я заўсёды гатоў даць вам параду добрую, суседзі. Я, як духоўная асоба, павінна клапаціцца аб вас,—калі поп быў крыху выпіўшы, у яго язык вярнуў пахвальбу сабе й богу.— Бог аб нас клапаціцца, дае магчымасьць мне жыць, а я аб вас павінен клапаціцца... Каб ня было бога, цьфу, цьфу, што я кажу, каб ня было веры, не патрэбны былі б і мы тады духоўныя, і народ праябаў-бы ў цемры крамешняй, як быдла без пастуха. Мудры тварэц зрабіў сьвет, паставіў кожнага з нас на сваё месца. Вялікая яго мудрасць, недасяжная для людзей.—Хутка язык пачаў блытацца, і поп плёў абы што.— Усемагутны бог, а мы, я і ты, Міхаль, мы чэрві, чэрві, поўзаць павінны перад богам, думаць нам аб ім, аб парадках яго, грэх... А мы лепшага шукаць ня хочам, так жыць, як ён па-

казаў... Усё каб больш. Грэх гэта, грэх... Але вера акупіць грахі...

Назаўтра ад хаты да хаты хадзіў стараста, заклікаў Рубанаўцаў на сход.

Там, дзе пачынаецца Рубанаўская вуліца, стаіць рабы, спархнелы слуп, калісь пахварбованы быў. На слупе бляха прыбіта, якая кожнаму чалавеку гаворыць, што ў Рубанаўцы сто восемдзесят сем гаспадароў, чатырыста дванаццаць мужчын, чатырыста семнаццаць жанчын. Гэта, відаць, даўно было так, а цяпер яшчэ больш.

Вакол Рубанаўкі палоскі вузенькія, даўгія, засеяны чым палала, ад чаго поле здаецца рабым. Палоскі ў самыя хаты канцамі ўперліся, абціскаюць іх з усіх бакоў, гоняць у самую лагчыну, у самую грязь.

Рубанаўцы толькі зімою забываюцца аб сваёй гравкай вуліцы, толькі зімою вольна ходзяць па ёй, а ад вясны самай раньняй і да восені познай стараюцца абыйсьці яе загуменьнем. Ходзяць Рубанаўцы з закасанымі порткамі лета, вясну і восень так ужо з гэтым звыкліся, ходзячы па гразі. Кожную раніцу, як выходзіць на вуліцу рубанавец, лае ён грязь, лае яшчэ некага, хто як-бы павінен у гэтай гразі. Усе так рубанаўцы робяць, але ніхто з іх ніколі не папрабаваў пагаварыць аб гэтым з суседзямі, каб наладзіць вуліцу, ня пробавалі гаварыць ад таго, мусіць, што занадта яна ім надаела гэта грязь. Кожны казаў сабе:—Не аднаму мне грязь шкодзіць, чаго ж я пайду ладзіць—хай усе йдуць,—і ня ладзілі.

Хаты ў Рубанаўцы маленькія, мохам крышы з поўначы абраслі, дзе-ні-дзе крапіва зелянее летам на іх. Вокны пазатыканы анучамі, лучынкамі забіты. Некаторыя хаты зусім ужо на бок пахіліліся, і гаспадар, баючыся што абвернецца, паваліцца хата, падпёр сыяну кольлем. Хаты як-бы ад дажджу накрыліся стрэхамі, прытуліўшыся да самае зямлі, і маленькімі цёмнымі вокнамі-вочкамі пазіраюць на вуліцу, усміхаюцца ёй, людзям, што месяц грязь, усміхаюцца, як бабуля старая, якой даўно паміраць пара, а яна ўсё жыве, ходзіць і сама ня ведае як, але ходзіць кожную хвіліну, чакае канца.

„Вось усё роўна канец хутка, дык мы ўжо абы як“, здаецца, гавораць яны.

З-за гэтых маленькіх дзе-ні-дзе выглядае старая, але вялікая хата, збудованая пазьней, і нават новыя ёсьць. А над хатамі высока чубамі зялёнымі, калючымі стаяць ігрушы, насаджаныя дзядамі.

Цяпер людзі ў Рубанаўцы другія пашлі, цесна ім ужо ў маленькіх хатках стала, у тых хатках, дзе калісь дзяды, недзяліўшыся, вялізнымі сем'ямі жылі, па васемнаццаць душ, цесна стала і на вузкіх палосках і йдуць шукаць лепшага кожны год— у восень.

Вуцішы нос з акулерамі, а з-пад яго тырчаць вострыя рыжыя вусы. Падрэзаныя даўгія косы, лоб заостраны дагары, выпуклыя ў бакі круглыя шчокі, ад чаго твар здаецца трохкутнікам. Гэта—каморнік Драздоўскі. Ён сядзеў за сталом і ўвесь час пазяхаў. А перад сталом стаяў Міхаль і гаварыў аб гразі, аб ураджаі, аб тым, што толькі нядаўна хаты некаторыя ў Рубанаўцы пабудавалі і шкода будзе іх раскідаць, лепш-бы хутары на месцы такім даць. Гаварыў аб тым, што народ у Рубанаўцы добры, не дарма бярэ ад людзей працу, заўсёды аддзякуе.

І ад таго, як пазяхаў Драздоўскі, відаць было, што яго зусім ня цікавіць гутарка Міхаля, што ён гэта ўсё сам даўно ведае, ведае й тое, чаму Міхаль узяў яго да сябе на кватэру, чаму ён гаворыць аб новых хатах, аб дабраце людзкой.—Справа прывычная, заўсёды так,—і ён зараней ведаў, што добра пажыве ў Рубанаўцы.

А Міхаль крычаў у другі пакой жонцы, падганяў яе з закускаю.

На краі стала сядзеў малады яшчэ зусім памоцнік Драздоўскага, нядаўна скончыўшы інстытут. Сам ён радзіўся ў сям'і гарадскога чыноўніка, ня ведаў вёскі, зусім, ня ведаў гэтых людзей, што перад ім, бо ніколі ня быў у вёсцы. Ён хацеў загаварыць з Пракопам—суседам Міхаля, што сядзеў побач на лаўцы, абдумваў, што-б такое сказаць, але нічога ня выходзіла, ніяк ня мог пачаць гутарку. Яму шкода было Міхаля, на гутарку якога не зварочвае ўвагі Драздоўскі, і ён стараўся ўстаўляць у гутарку свае словы, пытаньні, калі той трохі сьціхаў, але й словы і пытаньні яго не пападалі ў лад, ці што, толькі той не адказваў. Пракоп таксама слухаў Міхаля

і дабаўляў часам што-небудзь, не зварочваючы ўвагі. З іх гутаркі чулася Шклярскаму,—такое прозьвішча было ў памочніка,—усьмешка нейкая па яго адрасу.—Ты не вялікая шышка, ня важны чалавек яшчэ, ты ўжо пасядзі, а мы яго ўломім, прыручым да сябе, а тады ўжо і з табою пагутарым, а цяпер некалі, ты пасядзі,—і Шклярскі сердзіўся на сябе, на тое, што ня ведае, як загаварыць, на Драздоўскага, якому ўсё роўна, на Міхалю, які ня слухае яго, быў незадаволены, што папаў сюды.

Недалёка ад папоўскага двара разьмясьціўся будынак Рубанаўскай школы пачатковай. У школу ў гэтым годзе прыслалі зусім яшчэ маладую настаўніцу, далёкую сваячніцу папа. Кацярына Міхайлаўна Турбоўская,—так звалі настаўніцу,—як у горадзе была, знаёмілася з соцыялістамі, прабавала чытаць недазволеныя кніжкі, але ня бралася за іх сур'эзна, а так—нібы для моды. Цяпер у вёсцы яна стала адчуваць патрэбу наогул у кніжках, калі зжылася трохі з сялянствам, але політычных недазволенах кніг яна ня мела магчымасьці дастаць і вынісвала цяпер дазволеныя газеты і часопісы, якія часам чытала гуртку сабраўшыся ў нядзелю на вуліцы сялян. Але й гэта рабіла ня сур'эзна, політыкай яна ня цікавілася, а зноў як-бы толькі ад таго, што цешыла сябе гэтым, знаходзіла нейкае здавальненьне ў тым, што яе слухалі барадачы сяляне. Тут-жа яна прывыкала да гутаркі з сялянамі, знаёмілася з іх жыцьцём.

Калі ў Рубанаўку прыехалі Драздоўскі і Шклярскі, Турбоўская трохі павесялела. Ажыла і сама Рубанаўка неяк.

Першы раз убачыў Шклярскі яе, калі раніцою йшлі на працу. Апанутая лёгкая ў белае, бяз хусткі, з плеч спускаюцца дзьве прыгожа-заплеценныя касы. Твар сьвежасьцю, здароўем аддае. На яго паклон адказала з прыемнай усьмешкай і папрасіла заходзіць да іх, да бацькоўкі.

Ад таго вечарам Шклярскі апрануўся ў свой сьвяточны гарнітур і накіраваўся да папа.

У варотах яшчэ здалёку яго сустрэў поп.

— Матушка, матушка! Кацярына! закуску рыхтуйце, гаспадыня каморніка частаваць будзем...

— Кут дарагому госьцю,—гаварыў ён ужо ў пакоі і піхаў сілком Шклярскага на кут за сталом. Поп ад радасьці,

што сустрэў адукаванага чалавека, з якім можна пагаварыць, даў языку поўную волю.

— У нас народ цёмны, ні аб чым, апрача свайго жывата, ня думае, нічога ня ведае, не вялікія патрэбы ў яго духоўныя. Рэдка лёс закіне да нас свайго чалавека, а так сумна, як сярод лесу жывем, сярод мужыкоў. Сядайце... Вельмі рад...

Ля стала сядзела і Турбоўская. Яна ўсьміхалася, паглядвала на Шклярскага, а той ня мог абараніцца ад гаворкі папа.

— Вы, кажаце, скончылі інстытут. Гэта добра, добра мець запас ведаў, гэта дазваляе нам жыць ня так, як другія жывуць,—гаварыў поп.—Толькі ня ціхую сьцежку жыццёвую вы выбралі сабе. Ніколі ня будуць здаволены вамі мужыкі; такі ўжо народ, лаяць заўсёды будзе.

— Я думаю, калі добра рабіць іх справу, дык і яны добра будуць адносіцца.

— О не, малады чалавек, ня добра з імі трэба рабіць, а што найгорш, тады будуць паважаць, хоць для віду, хоць і будуць лаяць за вочы. Наш ураднік, калі што, у зубы б'е, і яны яго паважаюць, баяцца... Правільна, кажаце, з імі трэба? А як вы разумееце правільнасьць? Усе круцяць вакол мужыка, мы круцім—і ён сам павінен круціць; і круціць, адзін сусед другога абдурывае хоча. Вельмі дзіўна было-б, каб хто-небудзь тут у іх рабіў правільна... Гэта ўсё моладасьць ваша... Жыццё—гэта мудрасць... Неіспавядзімы шляхі гасподні, незразумелы нам сьмяротным... Чаму так дрэнна ўсё ў жыцці зроблена? Ня дрэнна, а мудра, а каб проста ўсё было, каб лёгка жылося чалавеку, ён-бы забыўся на бога, ня было-б яму аб чым думаць... У гэтым уся мудрасць бога. Чалавек, жывёліна, мошка,—усё гэта жыве па ўказаным яму богам правіле.

— Дрэнным-ж правілы ўстанавіў бог,—праказала Турбоўская.

— Ну, яе вы ня слухайце, гэта бязбожніца, усё кнігі, вучонасьць вялікая... Грэшыць, заблудзілася...—І поп пашоў філэзофстваваць аб граху. Гэта было няцікава, і Шклярскі пачаў разьвітвацца.

— Заходзьце, заходзьце, паспрачаемся трохі,—гаварыў поп і трос руку Шклярскаму.

— Ён шмат любіць гаварыць, думае, што мае вялікую вучонасьць і нясе ад гэтага рознае... Вы ўжо выбачайце; заходзьце да нас,—казала Турбоўская ля варот двара.

Зямлю рубанаўскую камісія разьбіла на чатыры разрады і расцэнку кожнаму зрабіла. Вядома, камісія з сваіх была і расцэнку зрабіла так, што ў сялібах зямля папала ня ў першы, а ў другі, а то і ў трэці разрад, а поле, якое ніколі гною ня бачыла, папала ў першы. Камісія рабіла расцэнку так, каб сваіх родных не пакрыўдзіць.

Ужо па рубанаўскаму полю каморнікі ля двух месяцаў ходзяць. Хутка кончаць памер.

Да Міхалёвай хаты вечарамі падыходзілі адзінокія фігуры, асьцярожна стукалі ў шыбу, выклікалі з Міхалёвых каго на двор і толькі пасья гутаркі ціха ішлі да хаты, альбо перадавалі што вышаўшаму з-пад палы сваёй і варочаліся назад, баючыся, каб ня бачыў хто.

Міхаль, як гаспадар, усё браў ад суседзяў і пасья перадаваў Драздоўскаму, гаварыў ад каго гасьцінец.

А то проста вечарам зьбярэцца ў Міхалёвай хаце кучка рубанаўцаў, і цэлую ноч чуюцца адтуль п'яныя сьпевы.

Шклярскі ніяк ня мог зразумець, чаму гэта ўсё так робіцца, ён быў незадаволены тым, што сяляне нясуць ім „гасьцінцы“, незадаволены, што Драздоўскі на „гасьцінцы“ пазірае скрозь пальцы. Часамі ў гутарцы з Драздоўскім загаварваў аб гэтым, а той спакойна выслухвае яго гарачую прамову, паглядзіць на яго праз акуллары, паб'е рукою па плячы:—Моладасьць ваша. Чэснасьць... А якая чэснасьць трэба? Ты, Пятро Восіпавіч, скажы, хто з імі рабіў калі чэсна? З чэснасьцю ў нашы часы не пражывеш. Ты будзеш чэсны, дык зрэбяць так, што вінаватым станеш; а хочаш, каб добра было, ня ўводзь чэснасьць. Пры гэтых парадках усім ня ўгодзіш, значыць, трэба гадзіць таму, хто мацней сядзіць. Ты паедзеш, а яны усё роўна будуць незадаволены, дык няхай хоць будзе за што.. Быў і я такім, калі канчаў інстытут. Усе мы тады за народ, усе мы соцыялістыя, а паспытаем жыцьця, знойдзем у ім сабе месца, пра ўсё забудземся, дрыжым за месца, каб хто ня выкурыў з яго. Нашто сыцяну лбом біць, усё роўна нічога ня будзе. Такое месца адведзена нам у жыцьці. Ня мы вінаваты.

Мы гэта толькі сьпіцы ў вялізным коле Расійскай імперыі. Кола пакуль круціцца, і мы круцімся, а пачнем хістацца, перащкаджаць, возьмуць і выкінуць гэткую сьпіцу, новую ўста-
вяць. Не праціўся парадку, хай другія гэта робяць, каму дрэнна, а мы можам зладзіць.

Гэтыя словы абцугамі ціснулі галаву Шклярскаму, яму хацелася разьбіць Драздоўскага, давесьці яму, што гэтак ня можна гаварыць аб жыцьці; хацелася ўгаварыць яго, каб перастаў так глядзець на народ; давесьці хацеў, што трэба памагаць народу. Але голас Драздоўскага, які біў малатком па галаве, па думках, адзіноцтва казалі, што нічога ён ня зробіць, ня хопіць у яго волі, каб пайсьці супроць заведзенага,—і тады ён ішоў да папа з надзеяй, што зможа пагаварыць з Турбоўскай. Але замест яе, прыходзілася слухаць размовы папа.

— Мудра сьвет божы пабудованы, кожнаму сваё месца адведзена. Адным—кіраваць, другім—навука, а трэцім—працаваць.

— Чаму-ж усё так дрэнна ў гэтым мудрым жыцьці?— думаў Шклярскі, а поп філёзофстваваў далей.

— Нявер'е—вялікі грэх. Трэба верыць. Вера лечыць жыцьцё. Народ верыць і яму лёгка жыць...

Шклярскі больш ня слухаў, зваў Турбоўскую на двор.

— Ці скоро працу канчаеце ў нас?

— А ўжо скоро... Упарадкуем вашу вёску.

— Вы думаеце?

— Ці я думаю так? Як-жа думаю, калі мы робім гэта? Хутары памогуць сялянам устаць на ногі.

— Павашаму на хутарох лепш будзе?

— Так, бо хутар зьнішчыць межы, прыблізіць зямлю да гаспадара, гэтым хутар паможа зьнішчыць беднасьць.

— Ня ўсім. Хто цяпер у вёсцы бедна жыве, той і на хутары застанецца бедняком, бо зямлі-ж вы яму не дабавіце, а толькі большыя выдаткі патрабуе ад яго хутар, пераезд туды.

— На пераезд крэдыт даецца.

— А хто возьме гэты крэдыт? Усе? Не, ня могуць усе ўзяць, бо ён і даецца толькі багатым.. Але, давайце, ня будзем аб гэтым спрачацца. Заставайцеся пры сваёй веры, а я застануся з думкаю, што з іх карысьці большасьці рубанаўцаў ніякай ня будзе... Вось аб вашым калегу нядобрыя чуткі

ходзяць. Уся вёска гаворыць, што яму і парасят, і мёд, і грошы даюць багацейшыя. Ці гэта праўда?

— Гэта толькі гутаркі... Я ня ведаю аб гэтым.—Слухаць аб узятках было няпрыемна. Прызнацца, што гэта праўда, што ён ведае аб гэтым і нічога ня можа супроць зрабіць, значыць паказаць сябе ў яе ваччу зусім бяспомачным.—Не, гэта толькі гутаркі...

— Ну, можа й гутаркі, але вельмі-ж упартыя ўжо гутаркі.

— І расцэнку камісія зрабіла няправільную, а вы не перашкодзілі ім гэтага рабіць.

— Гэта ня наша, а іх справа.

— Іх, то іх, але калі ў камісіі багацейшыя, то вядома, што яны ўсё сабе на карысьць толькі будуць рабіць. Вось хоць-бы хутары: багацейшыя ў сялібах, на месцы атрымалі, а бедната—у полі. Багацейшым лепш перабрацца, а ў каго й тут ужо хата абурваецца, у таго яна тады зусім рассыплецца, а новую сілы ня хопіць пабудаваць.

Шклярскаму няпрыемна было слухаць гэтыя гутаркі і ён пачынаў аб другім, каб забыцца на хутары, на ўсю гэту грязь, якою аблеплены іх справы.

— Добра ў вас тут,—гаварыў ён,—сьвежасьць заўсёды, прыгожасьць у прыродзе, спакой. Тут можна забыцца на ўсё, знайсці патрэбны спакой...

— Ну, гэта вам толькі здаецца. Праўда, прырода ў нас шмат мае прыгожасьці, сьвежасьці ў нас досыць, але спакою няма; забыцца на ўсё ў той час, калі вакол сябе бачыш зусім няпрыгожую сапраўднасьць, няможна, праступна гэта будзе. Трэба працаваць, памагаць людзям, а не супакоіцца і сядзець, склаўшы рукі. Гэта толькі поп наш робіць ды людзі, якія зусім ня ведаюць жыцьця. Калі расходзіліся, Турбоўская праказала:—Вашы хутары наробяць бяды нам. Вы ня пужайцеся толькі, тут ёсьць трохі сьвядомыя людзі, як-небудзь разблытаюць.

Каморнікі хадзілі па полі, білі яго на хутары. Кожны з Рубанаўцаў цягнуў у Міхалёвай хаце нумар, потым некаторыя мяняліся нумарамі. Усё, як трэба; здаецца, ніхто не падмане. І Драздоўскі казаў вечарам Міхалю.—Добра скончым, гладка.

Але вышла ня так. Нешта закруцілася ў Рубанаўцы. Перш па хатах у сябе абгаварвалі дзе, каму, які хутар папаў і ўбачылі, што хто бліжэй да Міхаля быў, таму й зямля лепшая, лепшыя хутары ў сялібах дасталіся, а ім у пустое поле йсьці.

— За мёд, да парасят—купілі нашу зямлю.

На сходзе большасць рубанаўцаў крычала:

— Не згаджаемся з памерам, няправільна зроблены ён, нанова трэба нумары цягнуць...

Шклярскі слухаў і не разумеў, чаму так вышла. Няўжо-ж поп і Драздоўскі праўду казалі.

А Драздоўскі спакойна слухаў спрэчкі, круціў вусы, потым, калі трохі сьціхлі, казаў:

— Ня згодны з памерам? А хто вас просіць быць згоднымі? Ашуканства нікага ня было. Самі цягнулі нумары, лёс, значыць, такі, калі выцягнуў дрэнны, а выцягнуў—жыві. Усё па законе зроблена, а вы з законамі не пагаджаецеся? Супроць цара?

Цэлы вечар спрэчкі, шум, але акту не зацьвярджалі.

У працы дні хутка бягуць.

Ужо самая гарачая пара ў Рубанаўцы. Сена, збожжа зьбіраць з поля трэба, а з хутарамі ня скончана. Стараста некалькі раз зьбіраў на сход, на сходзе крычалі, лаяліся паміж сабою, некаторыя проста ня йшлі ўжо на сход, а Драздоўскі паказваў акт.

— Падпішэце, лепш будзе!..

Сходы расходзіліся бяз нічога.

А дні бягуць. Хутка на жыта араць трэба.

У вапошні раз падумаў Драздоўскі сход сабраць, загазаў старасту, а сам пазваў Шклярскага пайсьці на паляваньне.

Надвор'е з раньня ўжо паказвала, што дзень будзе ў самы раз сена сушыць, дзень, які шмат каштоўны для рубанаўцаў. І на сход ад гэтага пачалі зьбірацца з самага раньня, каб скарэй скончыць, пакуль раса сойдзе.

— Яны ўжо, мусіць, сабраліся, трэба зьвярнуцца нам. Нядобра застаўляць, каб чакалі,—казаў Шклярскі.

— Зноў ваша моладасьць. Вярнуцца!.. Ну і што? Думаеце пагодзяцца з намі? Вернемся, а яны пакрычаць і зноў разойдуцца. Ня так трэба. Нам скарэй з імі канчаць трэба, а не гаварыць.

— Раз крычаць, значыць ёсьць у гэтым крыку правільнасьць. Дый што-ж з таго, што мы ня зьвернемся?

— Зусім вы ня вопытны. Прапалі-б, каб адны былі тут. Можа яшчэ перамераць, перарабіць ўсё нанова? Хоць дзесяць раз перамерай, усё роўна незадаволеныя будуць, а нам хто заплціць за тое, што перамерваць будзем?.. Цяпер надвор'е ў самы раз з поля збожжа ды сена ўбіраць. Будуць чакаць адзін-другі раз, часу шкода стане і згодзяцца.

Не разумеў Шклярскі, чаму ён так гаворыць.

— Гэта-ж ня гуманна!

— Ня гуманна? Абы па закону было. Земскі казаў, зацьвердзіць наш проект, каб толькі іх уламалі, а вы аб гуманнасьці гаворыце...

За гэтым лезьлі ў галаву Шклярскаму думкі: „Мы толькі сьпіцы ў вялізным коле Расійскай імперыі, пачнем хістацца—выкінуць у бок, у кучу, дзе трэскі“...

Рубанаўцы, на сход сабраўшыся, чакалі да абеду Драздоўскага. Частка плюнула і даўно пашла ў поле, а некаторыя з незадаволеных яшчэ чакалі, парашылі згадзіцца з проектам, бо ўсё роўна, відаць, нічога ня выйдзе. І калі зьвярнуўся Драздоўскі, падпісалі проект, а тых, хто ня прышоў, стараста таксама ўнёс у сьпіс згодных, бяз іх ведама, хоць іх трохі менш палавіны вёскі было.

Плян Драздоўскага ўдаўся, і праз колькі дзён ён ехаў у горад здаволены тым, што скончылася гісторыя з Рубанаўкай.

Шклярскі таксама быў здаволены: „Гэта першы ўрок. Добра, што ў гэтым месцы скончылі. У другім буду старання ня даць. Драздоўскаму рабіць гэтак, альбо паеду з другім. А тут можа пасварацца, пасварацца дый памірацца як-небудзь“.

А рубанаўцы пасвойму думалі. Сабралі грошай, знашлі ў горадзе адваката, які напісаў прашэньне, падалі яго ў зямельную ўправу і сталі чакаць вырашэньня справы; былі ўпэўнены, што вышэйшае начальства не такія зладзеі, як гэты каморнік і адменяць хутары, калі большасьць народу незадаволена імі.

Поле пастарому аралі, у палосках пакуль. Пастарому, толькі яшчэ больш абсунуліся, стаялі хаткі, чакалі блізкага канца.

А прашэньне паляжала ў зямельнай управе, потым паехала ў воласьць, адтуль зноў у горад, па гораду пачало гуляць ды так, што рубанаўцы хутка згубілі яго сьлед,—дзій часу і грошай ня было ганяцца за ім. Праз год вайна зусім недзе пахавала прашэньне, аб ім нават забывацца сталі, але рубанаўка стаяла на месцы, чакала нечага.

— Цяпер зямля ня чья-небудзь, а ўсяго народу, таго, хто працуе на ёй,—гаварыў Лявон на сходзе.—Цяпер ня царская—буржуйская ўлада, а наша ўлада, Савецкая. Яна нашы інтарэсы бароніць, інтарэсы бяднейшых. Хутары зробленыя ў нас—гэта ў інтарэсах кулакоў, і ад гэтага прапаную хутары адмяніць, бо за ўзяткі іх атрымлівалі, хто меў што даваць.

— Адмяніць хутары!

— Правільна, адмяніць,—гула ўся хата.

— А як-жа з зямлёю, як жыць будзем далей?

— Скончыцца вайна, тады зямлю ўпарадкуем, а пакуль што пачакаць трэба.

— Пішы, што адмяняем хутары, зробленыя ў нас у трынаццатым годзе, а ўлада зацьвердзіць.

На сходзе ніхто ня крычаў супроць адмены хутароў, хаця тут былі і Міхаль, і Пракоп, і Давыд, але ім не да хутароў цяпер было. Яны ўсюды слухалі, шапталіся ззаду, але ня крычалі, баяліся. Разьвэрстка, рэквізыцыі пашлі, а гэта ўжо іх ня мінала, і яны стараліся выставіць сябе абяднеўшымі: „Так лепш, ня будуць чапаць тады большавікі“. А большавікоў ні Міхаль, ні Пракоп, ні другія з іх боку ня любілі, ня любіў асабліва поп. Усе яны жылі надзеяй, што гэта часова ўзьнялася завіруха нейкая, сьціхне яна... і тады... ім лепш будзе...

Поп у царкве пасья абедні гаварыў:

— Перасталі людзі верыць у бога. Грэх вялікі на людзях ляжыць, і за гэта вас бог карае... Ёдзе страшны час... Паўстаў народ на народ, бацька на сына і сын на бацьку, брат на брата... Прышоў на зямлю антыхрыст, які каламуціць вас, браты!.. Чаго спрачацца паміж сабою? У бога ўсе роўныя, няма ў яго багатых і бедных. Ня йдзеце-ж супроць законаў божых!..

Дома поп спрачаўся з Турбоўскай, якая ўвесь час з насмешкай пытала:

— Ці скоро бог знішчыць антыхрыстаў; мусіць, ня здолее іх, што цярпіць так доўга.

— Што ты, Кацярына, доўгацярпяліў бог, прыздзе час...

Але вечарам, калі сядзеў у сябе ў садзе, супроць яго волі лезла ў галаву думка грэшная.

„Чаму-ж усё такі бог цярпіць гэтых бальшавікоў? Яны прагналі памазананага богам цара, не прызнаюць і бога, кашчунствуюць, а ён недзе там у небе маўчыць, хоць-бы што, як-бы ня ведае, што яму, рубанаўскаму папу Ігнату, няма чым утрымаць мужыкоў у веры, давесьці ім, што ёсьць бог. Як-бы добра было, каб бог з неба паказаў чым-небудзь, што ён ёсьць, каб ён пакараў гэтых бязбожнікаў. А мо' ён ня мае сілы зрабіць гэтага? А мо' яго й...“ дагаварыць да канца гэтай грэшнай думкі, якая сьвярліла мозг, ён ня мог, хутчэй хрысьціўся і бязком сьпяшаўся ў пакоі. А з пакою было відна сьвятло з акна школы, там Турбоўская газэты чытае сёньня рубанаўцам, сее антыхрыстава насеньне. Гэта сьвятло, — а яно бывала там, калі хто-небудзь з вёскі ёсьць, — рэзала вочы папу, і ён пачынаў маліцца, а потым хаваўся пад коўдру, каб ня бачыць гэтага сьвятла, каб забыцца аб грэшных думках.

Шмат вады ўцякло, як кажуць. У Рубанаўцы калісь хутары зрабілі, потым вайна, рэволюцыя, хутары самі рубанаўцы адмянілі, а цяпер вось вайна скончылася, рубанаўцы больш сталі наглядаць за зямлёю і зноў сталі адчуваць, як і калісь, што ў іх цесна стала, гразка, што трэба нешта новае зрабіць.

Пастарэў будынак школы. Ганак на бок пахіліўся, паглядвае на рубанаўскую вуліцу. Лямпа ў акне чамусь падмігвае, заве суды.

У будынку два пакоі. У вадным скамейкі з дошак, зробленыя самімі рубанаўцамі, у другім два вялікія сталы, а на сталох газэты ёсьць. Ёх настаўніца тут трымае, чытальню зрабіла.

Ля стала цяпер сядзела толькі Турбоўская ды Лявон.

— Прышоў я, каб з вамі тут разабрацца ў новым законе зямельным. Прыслалі да нас у савет, чытаю трохі, але дрэнна разьбіраюся.

Пачалі чытаць.

— Значыць, трэба клапаціцца, каб у нас зямляўпарадкаваньне правялі, калі так.

— А як вы думаеце жыць пановаму?

— Я і сам ня ведаю. З хутароў карысьці нам ня будзе, а што яшчэ? Хіба вось гэтыя пасёлкі?

— Я раіла-б пасёлкі.

— Ня ведаю я, як гэта будзе?

Турбоўская расказвала аб пасёлках. Падыходзілі ўжо і другія сяляне, яны садзіліся і слухалі.

— ... Чаму пасёлкі карысьней беднаце? А вось чаму. Аднаму на хутары табе і пастух трэба, і калодзеж, і ўсякая хвароба...

— Але за тое на хутары, што дзе захацеў, там пасеяў, а тут...

— Тут яшчэ лепш. Вы разаб'еце поле на колькі кавалкаў і ў адным усе жыта пасееце, у другім — ярыну, у трэцім — канюшыну, бульбу, і для пашы разам заставіце, і лепш куды, як у ваднаго, выйдзе.

— Яно правільна так.

— Заграніцай машыны ў гаспадарцы робяць, будзеце і вы іх уводзіць у сябе. Аднаму купіць неспадручна: і не скарыстаеш, і грошай у ваднаго ня хопіць, а разам на два ці тры, а то й на адзін пасёлак лёгка купіць будзе.

— Можна і аднаму купіць, у каго грошы ёсьць.

— Чаму-ж не. І купяць. Але купіць Міхаль, Пракоп, а тады з вас будзе шкуру драць за карыстаньне.

— Яно так, нам лепш на пасёлкі выйсьці.

— А я кажу за хутары. Уся зямля табе разам, — гаварыў нехта ззаду.

— Вам і на хутары нядрэнна, — і зямлі шмат, і сілы халае, а нам лепш на пасёлках будзе, бліжэй сусед да суседа.

Праз колькі дзён у школе сабраўся сход.

— Трэба клапаціцца, каб як каморніка дастаць, калі ўжо закон такі ёсьць.

— Пачынай, Лявон, сход, усе ўжо сабраліся.

— Грамадзяне!.. Пачынаем... Андрэй, бяры паперу — пісаць будзеш, ты вучоны.

— Чаго пісаць? Так будзе!..

— Пішы, важная справа, з зямлёй. Кажуць пішы, трэба значыць.

Андрэй пачаў пісаць, а Лявон гаварыў аб новым законе, аб пасёлках і аб тым, што трэба ім, рубанаўцам, прасіць, каб навет даў каморніка і разьбіцца на пасёлкі.

— На што нам твае пасёлкі,—крычалі зваду,—гэта ж тая самая вёска.

Тады пачала аб пасёлках гаварыць настаўніца, а за ёй спрэчкі пачаліся.

— Пасёлкаў нідзе ня было, мы іх ня ведаем, а хутары з нас кожны бачыў і нам трэба на хутары йсці.

— А чаму не на пасёлкі? Мы-то хутары добра ведаем, ой як добра!

— Ня трэба спрачацца, — казаў Лявон, — хто хоча на хутары, а хто на пасёлкі, так і напішам.

Турбоўская напісала заяву, потым да яе падыходзілі па адным і падпісвалі, пісьменныя пісалі і за няпісьменных.

А Лявон глядзеў, каб быў парадак, каб правільна вышла.

— Вось з гэтага боку, хто на хутары, а з гэтага — хто на пасёлкі.

Кончылі сход позна ноччу. У пакоі хмары дыму.

— Цяпер чакай, хлопцы, каморніка, а потым заживем.

— Любата хутар, выйдзеш на парог, а ўсё ў цябе тут ля ног, як у хрыста царства.

— Глядзі, разживешся на сваім хутары, мо' з Міхалём параўнаешся!

— А чаму ж не?..

— Пабачым.

Калісь асабліва добра, дый цяпер ня дрэнна, жылося духоўным: папу і дзяку.

Серабрыстыя высокія таполі цесна абступілі дарожку, закрылі ценем дом невясковы, дзякаў у канцы алеі.

Тут жыве Вопчанскі дзяк.

У яго доме адзін пакой асабліва добра абстаўлен. Крэслы мяккія стаяць, а ў крэслах сярэдні і па таўшчынні і па росьце чалавек з газэтай. Ён ня любіў багата хадзіць, лепш за ўсё адчуваў сябе так, у крэсьле. Пры хадзьбе размяркоўваў кожны крск свой, як-бы баяўся, што ступіць ня так і ўпадзе, расшыплецца.

Гэта старшыня волвыканкому Вопчанскага, Якаўлеў, ён жа і дзякаў зяць.

Быў калісь настаўнікам, любіў, дый цяпер любіць выпіць і, п'ючы, пасварыўся з папом, за што той прагнаў са школы. Пасля рэвалюцыі Якаўлеў часта аб гэтым успамінаў, але га-

варыў, што быў ён супроць выкладання закону божага ў школе, і за гэта яго поп травіў, лічыў гэта сваёй рэвалюцыйнай заслугай, бо другіх ня меў. Пасьля настаўніцтва пашоў пісарам у воласьць і на клірас хадзіў сьпяваць, зарабляў. З рэвалюцыяй прыехаў у Вопчу, засватаў дзякаву дачку і, атрымаўшы зямлі, пачаў гаспадарыць, чакаць канца валынкi. Калі прыходзілі чырвоныя, ён успамінаў аб сваім звальненні з школы, а пры бe-лых сядзеў моўчкі ў гаспадарцы,—з іх карысьці ніякай, бо не на доўга яны,—казаў Якаўлеў. Сьціхла грамадзянская вайна, Якаўлеў пашоў пісцом у ВiК, пачаў кніжкі чытаць, і ўжо зваў сябе соцыялістым, марксыстым, стаў нават думаць, што ён прызван у гэтай глушы, за 75 вёрст ад павету пабудаваць соцыялізм.

Пры апошніх перавыборах ВiК-у, пасьля таго, як зьмянілі п'яніцу старшыню і сталі шукаць чалавека, парашылі абраць Якаўлева.

— Ён ведае гэту справу, пісарам быў. А калі што зробіць, гаспадаркай адкажа, яна ў яго добрая...

— Галоўнае, усё каб па парадку рабілася, усё ў свой час, каб на сваім месцы,—казаў ён сябром ВiК-у.—Вучот, плян вельмі патрэбны ва ўсім...

Са сыяны пакою на Якаўлева цераз стол пазіраюць вялізныя, прыгожа-выведзеныя чырвоныя літары:

— Соцыялізм—гэта вучот.

Ён некалькі раз перачытаў гэтыя словы.

„А людзі гэтага не разумеюць яшчэ. Я ім усё, каб лепш было, а яны незадаволены. У іх так: аднаму гэта добра, а другому зусім наадварот. Пры соцыялізьме гэткай рознасьці разуменьняў ня будзе“ думаў ён.

У пакой ціха ўвашоў здаровы мужчына, цесьць, сеў у крэсла

— Хрыстос быў першым соцыялістым, ён першыя ідэі соцыялізму кiнуў, калі вучыў людзей любіць друг друга, а вы, бальшавікі, падругому соцыялізм разумеце, падзяляеце людзей на клясы, прапаведуеце барацьбу кляс, бедных на багатых натраўляеце, хочаце ўсіх матэрыяльна зраўнаць, а хрыстос казаў аб духоўнай роўнасьці...

— Перш за ўсё, я не комуністы, не бальшавік, а ідэйны соцыялісты, а другое... Хто ведае, што вам хрыстос калі казаў. Мо' яго й нябыло.

— Як ня было? а эвангельле?!

— А мне ўсё роўна, быў ці не, таксама і бог. Вер альбо ня вер, адно другому ня шкодзіць, толькі людзі такія ўжо, што не да аднаго імкнуцца і парознаму жывуць, ад таго іх камуністыя й на клясы падзяляюць.

— Табе ўсё роўна, а камуністым ня ўсё роўна і мне ня ўсё роўна. Ём вера шкодзіць, яны яе і ад сябе і ад людзей гоняць, і людзі іх слухаюць.

— Значыць, мусіць у іх больш праўды, як у вас... Няроўныя людзі, кажу я, вось хоць-бы рубанаўцаў узяць. Бяднейшыя на пасёлкі йдуць, багацейшыя на хутары, няроўнасьць. Але абы парадак быў, каб кожны сваё месца заняў.

— Няма ў вас парадку тут, няма,—і дзяк вышаў.

У павятовым земаддзеле каморнікаў па пальцах няма чаго лічыць, а працы каморнікам у павеце хоць адбаўляй; кожная воласьць просіць—а іх дваццаць дзеве.

Загадчык УЗО, мясцовы гарадзкі рабочы, трымаў у руках заяву Рубанаўкі і гаварыў двом сваім таварышом.

— З Вопчанскай воласьці гэта. Ёх у трынаццатым годзе мералі, ды так зрабілі, што багацейшым уся і лепшая зямля, а беднаце нічога. Нам трэба іх упарадкаваць, паказаць рознасьць паміж царскімі часамі і нашымі.

— Каго-ж ім паслаць?

— Драздоўскі адзін волен цяпер, учора зьвярнуўся; хіба яго, бо болей нікога.

— Вельмі не здавальняе ён мяне,—гаварыў адзін:—ён у мінулыя часы шмат, кажуць, дзялоў рабіў, каб не нарабіў і цяпер?

— Пабаіцца... не паробіць...

— Хай едзе Драздоўскі. Пашлеце паведамленьне ў ВІК аб гэтым.

Рубанаўцы, як у сьвята ходзяць, чакаюць каморніка.

— Ну, цяпер вылезем да восені з гэтае гразі.

— Дай бог, Юстынка, дай бог, каб вылезьлі.

— Бяз бога, прыедзе каморнік—і вылезем.

— А як зноў такі злодзей, як і тады пападзецца?

— Як гэта злодзей. Цяпер ня тыя часы, пабаіцца так рабіць. Тады закон такі быў, дык ён блытаў, а цяпер не!

— А хто за ім угледзіць тут?

— Чаго ты, Матруна, варонай кармаеш? Вылезем, пара вылезьці!

Па шляху трушком беглі запрэжаныя коні, везлі ў Рубанаўку каморніка.

Поле зялёную вопратку ярыны на сябе ўздзела і пастрыць рознымі ўзорамі.

— Пагуляла поле, дык цяпер, бач, як увабралася, — казаў Нічыпар, які вёз каморніка.

„Ага, убралася... І чаго зноў у гэту воласть... Пражыў я тры вайны на сваім вяку, шмат чаго бачыў, але такога раней ня было, як цяпер. Ваявалі, паміралі людзі і ўсё на карысьць багатым ды цару, а ў гэту, бач, усё ўверх дном паставілі, цара прагналі і за сябе на сваю карысьць трохі паваявалі... Усё ўверх дном паставілі“, думаў каморнік. „А тады лепей было мне. Добра жылося. Ніякай адказнасці за працу, знай жыві. І гэта ўверх дном паставілі. Шмат каму горш стала“...

Каморнік паглядаў у бакі на поле. Відаць нейкая нядобрая думка мучыла яго: „І чаму ня ў другія месцы, усё сьмялей-бы“.

Сонца ўжо садзілася за хвойнік. Золатам цёмным аддавала ад гэтага зелень ярыны. „Можа ім і лепш стала цяпер, але мне што ад гэтага? Я раней лепш жыў, мне рэвалюцыя карысьці не дала, і я ёю не здаволены, буду ёй на кожным кроку шкодзіць. Усё роўна“.

— Мы пасыла рэвалюцыі трохі зямлі ад панскае атрымалі, ды і сваіх трохі паціснулі... Вось за могілкамі і вёска наша.

Хутка падвода ўехала ў вузкую гразкую вуліцу і заставілася каля Міхалёвае хаты.

— Самая вялікая ў нас хата, тут і зьмесьціцца.

Ля возу стаяла ўжо кучка сялян.

— Як усё пастарому тут, як і тады. Лепш-бы ў другое месца...

А мо' не пазнаюць? Мусіць не, куды там, бо зьмяніўся я...

Вечарам каморнік сядзеў за сталом. Тут-жа супроць Міхаль, які скося паглядаў на яго, відаць было, аб нечым хацеў гаварыць, але баіцца.

— Ну што, Міхаль Хаміч, не пазнаецё мяне?

— Як-бы дзе бачыў вас... Успомніў мінулае. Той самы нос, акуляры, галава вострая. Дык гэта-ж вы ў нас у трынаццатым годзе былі? А?

— Але, я быў. Ну, добры-ж вечар.

— А-я-я-й! А я-ж ледзь пазнаў, а я думаю, а што як які камуністы прыехаў... Арына, скарэй закуску гатуй, гэта-ж госьці неспадзяваны ў нас... Як-жа жылі?

— Дрэнна! Ці-ж гэта жыцьцё?!

— Але-ж, было жыцьцё, ды няма. Ці-ж гэта парадкі? Хай ад пана зямлю адабралі, а то ў мяне тры якіх валокі, дык і то палавіну забралі!

— Толькі палавіну? Гэта яшчэ дзякаваць трэба ім, што ня ўсю.

— Ці ты сабе гаспадар над зямлёю, ці не—ня ведаеш. Жылі калісь мы...

— Ня варта ўспамінаць мінулае.

— Шмат каму папсавалі бальшавікі сваёй рэвалюцыяй жыцьцё... Шмат каму... Сядзелі яны, жылі сабе. Хе-хе-хе... А тут на: усё навыварат, старых у бок, новых, пролетараў на іх месца...

— Нічога, папсуём і мы ім, будуць разблытваць. Пакуль магчыма будае, не прашчу свайго... Я ў часы рэвалюцыі жыў як сабака, за вароты туліўся, з-за падваротні глядзеў, чакаў... Ня выгарала маё... Жыць трэба, есці, пашоў да іх, але не на карысьць ім...

— Ня цэняць яны навукі. Вось вы вучаны чалавек, а ім усё роўна, не паважаюць. галадай разам з пролетарамі іхнымі... Добра што да нас па старой памяці прыехалі... Хоць у нас таксама ёсць свае бальшавікі, настаўніца ды старшыня савету, але нічога.

— Яны камуністыя?

— Не, але за камуністых цягнуць... Нічога, зробім, што трэба, ня ўгледзяць за ўсім.

— Зробім.

— Ці-ж гэта зразумелая справа, ці бачыў хто калі такое ранейшымі часамі, каб мяне, мяне, як духоўную асобу, каб мяне застаўлялі ў падводы ехаць, абуваць лапці? Хто, дзе калі гэта раней бачыў? А яны гэта зрабілі! Ты, кажа, чым лепей

другіх? Людзі аруць, а ты гуляеш шэсьць дзён, дык едзь ў падводы. І прыходзілася ехаць... А гэта мужыччо, замест таго, каб бараніць,—сьмяялася... Загубілі людзі веру... Перасталі ў цэркву хадзіць... Ну, хадзем у хату. І дровы сам каю.—Поп абціраў рукі аб полы рызы йдучы ў хату, прапускаў Драздоўскага ўперад. Тут быў і Міхаль.—Заходзьце, заходзьце. Вельмі рад старому знаёмаму.

Дом папоўскі апавіўся шэраньню, неяк сумна выглядалі вокны з пакрыўленымі рамамі. Пакрывіўся на бок і ганак.

„Кривая ўсьмешка“, думаў Драздоўскі, „з нас сьмяецца“.

— Прасіў сабраць што, каб дапамагчы адрэмантаваць, але хіба ў іх душа? Гад мужык... Ты, кажа, богу молішся, хай бог і дапаможа. Бог, нябось, нічога ня патрабуе сам ад нас... А на выканком дык сорак пудоў сабралі... Сапсаваўся народ.

— Сапсаваўся, айцец Ігнат, сапсаваўся народ, ня слухае нас.—На твары Драздоўскага зьявілася злосная ўсьмешка.

— Сядайце тут, а я скажу матушцы, каб самавар паставіла. Усё самі, усё самі... Ня ладзім з дзячком сваім. Прайдох а ён. У яго дзьве душы, а ў мяне пяць, а калі што дадуць людзі—папалам падзеліць, кажа, пароўну робім. Так і сачы за ім, каб ня ўкраў... Усё рэвалюцыя... А скажы, дык ён... Эх!.. Воля гасподня, відаць. Пасядзеце, я зараа.

„Нарабілася спраў. Плача поп, плачу я, плача Міхаль“, думаў Драздоўскі, „а яны сьмяюцца, хоць-бы што. Чым ты лепш другіх? Абуі і ты лапці!.. Нявежды!.. У-у-у!“

— А як ваша настаўніца?

— Не кажэце! У вадну дудку з імі сьвішча. Адвучала дзяцей ад закону божага, занялася тым, што за камуністых мужыкоў у іхні колер просіць... Бязбожніца, ловіць момант, каб мяне пры людзях апастырыць, а тыя сьмяюцца... Ня жыцьцё, а гора, смутак. Адна і радасьць у гэтым. Нават малітва не цягне да сябе так, як гэта,—і поп выцяг з-пад ложка бутэльку і стаў наліваць у чаркі сьветлы самагон.

— Гэта радасьць.

— Ёспытаньне для людзей. Хто вытрымае, хто не. Вялікая мудрасьць заложана ў жыцьці богам...

— Ха-ха-ха! Якая-ж гэта мудрасьць, на што-ж такое іспытаньне дапускаць богу, рабіць гэткую ператраску, ён-жа ўсемагутны... Дзе яго мудрасьць?

— Не грашэце! Не грашэце вы! Увесь народ грэшыць таксама, ня верыць... Сьвят, хто вытрымае да канца.

— Мы з вамі, айцец Ігнат, ня вытрымаем! Праўда, Міхаль Хаміч?..

— Ня вытрымаем...

— Прынясі, матушка, яшчэ бутэльку. Мала радасных дзён у нас у жыцці...

Пачалі пець п'янымі галасамі.

Поп цягнуў алілуя, Міхаль падцягваў, а Драздоўскі нейкія „бажэственыя“ частушкі.

Ноч цеменьню з двара падглядала праз вокны ў пакоі папоўскія.

Кожны дзень раніцою са ўскодам сонца выходзіла з Рубанаўкі ў поле кучка сялян з каморніцкімі прыладамі. Абыходзілі поле, сенажаці, вымервалі хутары, пасёлкі.

Каморнік мала гаворыць, усё робіць моўчкі, а вечарамі альбо пляны чэрціць, альбо з Міхалём ідуць да папа. Ё ў пару, калі ноч чорнай плямай заслоніць вокны, нясуцца адтуль з пакояў п'яныя сьпевы.

Вечарамі, захаваўшыся ў цемру, як і калісь у часы мінулыя, ідуць да Міхаля, рэдкія раней, суседзі, у хаце азіраюцца баязліва і з-пад палы перадаюць штось Арыне.

— Ты, Арынка, перадай яму, скажы—гасьцінец ад Хведара. Мала, але што ёсьць...

— Перадам. Ён жа такі добры, ніколі не паскардзіцца, усё бярэ.

— Добры, за тое й даём.

Хутка скончыў каморнік працу, начарціў плян-праект, а сход адмовіўся зацьвердзіць. Другі праект зрабіў—зноў ня вышла. Зрабіў у трэці раз, трэці раз сход сабраў і на сходзе крычаў:

— Не зацьвердзіце проекту, зноў са сваім зямляўпарадкаваньнем застанецца. Вы хацелі на хутары і на пасёлкі. Улада прыслала мяне, я зрабіў тое, што мне даручылі, чаго вы хацелі, а вы не зацьвярджаеце? Не прызнаеце ўлады?

Рубанаўцы часалі чубы.

— Пры чым тут улада? Улада прыслала, каб ты рабіў сумленна, а не абы-як,—казаў Лявон.

— Як-жа вам трэба рабіць, чаму не паказалі? Можа больш за мяне ў гэтым ведаеце?

— Ды ім ніколі ніякі чорт ня ўгодзіць,—крычаў з-за стала Міхаль.

— Я апошні раз папераджаю вас: калі не зацьвердзіце гэтага projektu, ня бачыць вам ні пасёлкаў, ні хутароў, як сваіх ушэй, бо ня мае ўлада столькі людзей, каб па некалькі разоў кожную вёску прамераць.

— А няхай ён згарыць з сваім зямляўпарадкаваньнем і са сваімі проектамі. Хай едзе, лепш-бы не прыяжджаў.

— Ё я гэтак кажу; годзе ўжо з нас цеганіны, усё роўна нічога добрага ня выйдзе ў нас; хай будзе так, як зрабіў,—падгаварваў нехта.

-- Хай будзе.

— Не, ня будзе так, немагчыма гэтага дапусьціць, знойдзем на яго ўправу,—казаў Лявон.—Ня пужайцеся, што страшаць.

Але відаць было, што рубанаўцы баяліся зноў застацца так у гразі.

— Каб і ўпраўду зноў не застацца тут, хай хоць гэты проект вязе, мо' пасьяя як справім.

Частка зусім пакінула сход. Хутаране хадзілі гуртам, каб зацьвердзіць проект; і гэтыя крыкі, боязнасьць застацца ў гразі штурхалі шмат каго к згодзе.

— Потым можа як справім.

Назаўтра Драздоўскі ехаў назад ў горад і быў здаволены, што пазбавіўся ад Рубанаўкі, даваў сабе зарок больш ніколі ня ехаць у Вопчанскую воласьць. Быў задаволены і тым, што добра гэты час правёў у Рубанаўцы з старымі знаёмымі, нават лепш, як раней. Цяпер ён блытаў справу рубанаўцам і адчуваў у гэтым нейкае вялікае задавальненьне, бо ведаў, што гэтым шкодзіць справе рэвалюцыі, якая нямала шкоды яму зрабіла. Хай потым разблытваюць. У павеце ён даб'ецца зацьверджаньня свайго projektu, скажа, што трэба было дапусьціць укліньваньне хутароў у пасёлкі, каб ня было вялікае розьніцы ў зямлі.

„Хто там паедзе правяраць, ня хопіць у іх для гэтага часу—хай з голадам хаця ўправяцца“. Ён здаволена гладзіў каротка падстрыжаную бараду і нешта цёг сабе пад нос. „Жыві пакуль жывецца і як можна жыць. Бяры ад жыцьця, што можна, а на

рэвалюцыю мне начыхаць, яна са мной нецарамонілася. Я павінен жыць і жыву, а каму трэба была і цяпер трэба рэвалюцыя, хай той разблытвае, разьбіраецца ў блытаніне... Дзе ім разабрацца самім, цёмным!" І нейкая злосная ўсьмешка пакрывіла твар.

Міргаюць сьляпымі ачыма на гразкую вуліцу старыя хаткі Рубанаўкі. Міргаюць—і ні то ўсьмешка, ні то глыбокая скардасьць на кагось выглядае з іх за тое, што не даюць ім спакойна дастаяць тут да канца, трывожаць увесь час іх.

Вечарам Лявон па вуліцы ішоў да будынку школы. Там ужо было некалькі сяян.

— Ну, да чаго надумаўся, Лявон?

— Нічога не надумаўся яшчэ, а што-небудзь трэба вырашыць, бо бяда будзе. Праект зацьвердзілі, а цяпер адумаліся; большасьць ня хоча кратацца з вёскі, а калі хто кранецца—ня пусьцяць. Трэба нешта рабіць, Кацярына Міхайлаўна, парайце.

— Трэба хадайначаць у УЗО, каб адмянілі гэты памер, да прасіць каморніка сумленнага. Першае лёгка зрабіць, а вось з другім баюся, што не дастанецца каморніка.

— А ці адменяць яшчэ?

— Адменяць, калі большасьць падпіша нязгоду, там прыслухоўцца да голасу большасьці. Не напішучь-жа людзі так сабе.

— Трэба сход, на сходзе напішам. Я заўтра зьбяру, а вы ўжо напішаце нам.

— Трэба будзе хіба, каб ты, Лявон, сам зьездзіў у горад з гэтай заявай.

— А ўжо-ж зьезджу.

На сход прышлі ўсе незадаволеныя праведзеным зямляўпарадкаваньнем ды яшчэ хто-небудзь з тых, каму і так і гэтак добра, але прышлі паслухаць, пагаварыць.

— Калі ня згодны, падпісвайцеся пад гэтай заявай. Тут мы напісалі, што пасьля зробленага Драздоўскім парадку, зямля як была ў кулакоў, так і засталася ў іх, і што хутары ў сярэдзіну пасёлкаў ўрэзаў ён і ад гэтага ні табе курыцу, ні табе сьвіньню на поле выпусьціць: у хутар да Міхаля альбо Пракопа зайдзе, а ён у хлеў—і плаці. Дыхнуць з-за гэтага нельга, ярмо ён нам на шыю сваім зямляўпарадкаваньнем надзеў, і каморніка зноў просім.

Падыходзілі да стала і падпісвалі, няпісьменныя настаўніцу прасілі напісаць іх прозвішча.

— Можа і выйдзе што?

— Выйдзе, хлопцы, ня можа ня выйсьці. Заўтра павязу ў горад, даб'юся чаго-небудзь.

— Ці даб'ешся... Вось баламуціш толькі ўсё, а парадку няма.

— Баламучу не адзін, а большасць; а табе добра, дык ты маўчы. Цябе ня зводжу.

— Як-жа ня зводзіш? Цераз вас у гразі сядзім.

— А ты хацеў нас адных тут пакінуць? Не! Дай нам вылезці, а потым і сам вылазь.

У пакоі загадчыка УЗО душна, накурана. Ідзе пасяджаньне прэзыдыуму.

— З заяў яшчэ адна ёсьць ад сялян вёскі Рубанаўка, Вопчанскай воласьці, гэта куды мы Драздоўскага пасылалі. Просьця адмяніць праведзенае ў іх зямляўпарадкаваньне.

— Мусіць, нарабіў ён там парадку?

— Ці трымалі-б яго, каб былі людзі, а то б на ўвесь павет.

— Тут старшыня Рубанаўскага сельсавету, хай ён раскажа нам.

Лявон раскажаў, як праходзіла праца, як толькі пад канец уведалі, што наблытаў у іх каморнік, як запужаў ён рубанаўцаў, каб згадзіліся з проектам. — Казалі мне нашы, што б не звярочваўся назад без каморніка.

— А прыдзецца, мусіць, зьвярнуцца, бо няма іх у нас, усе заняты працай.

— Не магу зьвярнуцца, у нас трэці год гной у хлявох ляжыць. Жывем ні тут ні там, поле незасееным застаецца...

— Я думаю, што адменім зямляўпарадкаваньне Рубанаўскае... А каморніка цяпер ня можам да вас паслаць, усе заняты яны. Пачакаць прыдзецца...

— Я прапаную зволіць ад працы Драздоўскага, каб не прыходзілася больш за ім перамяраць, а за гэту справу з Рубанаўкай прыцягнуць судом да адказнасці.

— Згодны. Зьняць.

— А вы пачакайце, дагаварэцца з выканкомам. Будзе каморнік—дамо.

Ужо жоўтаю сьцяною стаіць сьпелае жыта, паціху шапаціць калосьсем, разьвітваецца з полем. Дзе-ні-дзе ўжо снапы ў бабках стаяць.

Пачынаецца жніво, а там пара і араць пад жыта.

Па небу ўсё часьцей кавалкамі хмаркі бягуць, папераджаюць людзей, што недалёка і восень дажджлівая.

— Як-жа будзе, ці зноў так застанемся?

— Хадзем гуртам да валвыканкому.

Да незадаволеных зямляўпарадкаваньнем далучыліся і хутаране. Толькі маленькая кучка багацейў засталася ўбаку.

— Усе на пасёлкі пойдзем... Нясі Лявон гэту заяву, хай даюць каморніка.

У нядзелю ў выканкоме людзей поўна. Якаўлеў цэлы дзень незадаволены.

— Няма ў людзей парадку, кучай пруща ў габінэт і рабі з імі што хочаш. Ну, чаго вы разам, ня буду-ж я слухаць усіх адразу.

— А мы й гаварыць усе ня будзем. Лявон, кажы.

— Да вас за дапамогай. Былі ў УЗО, ня было ў іх каморніка, але абяцалі, калі будзе, дадуць, трэба ваша дапамога, каб хадайнічалі за нас. На пасёлкі мы ўсе выходзім...

— Дайце сюды заяву.—Прачытаў.—Мы вас унясем у плян зямляўпарадкаваньня па воласьці. Прыдзе чарга—правядзем яго, а цяпер нічога ня можам зрабіць.

— Чаргі чакаць? Дакуль-жа гэта? Як-жа далей жыць? Ня можам мы чакаць, ня можам гібець голодам, за чубы адзін другога драць. У павет зноў пойдзем.

— Нічога з гэтага ня выйдзе, бо ў павеце яма каморнікаў, і вам яны не дадуць. Адкуль возьмуць? Чаргі чакаць прыдзецца, а цяпер ідзеце.—Узяў ручку і напісаў на заяве:

— Унесьці Рубанаўку ў плян зямляўпарадкаваньня.

Барадатныя ў шэрых сьвітах людзі глядзелі, як поўзае чорнымі літарамі на ўскос па іх заяве пяро. Лявон паглядзеў на сваіх, потым рукой за заяву.

— Што ты, таварыш Якаўлеў, пішаш. Мы ў павет пойдзем і паперу гэту з сабой возьмем, ня трэба нам ваша рэзолюцыя. Ё не пасьпеў той апамятавацца, як Лявон злажыў заяву і сунуў яе сабе ў шапку.

А вечарам Рубанаўка зышлася на вуліцы, парашыла пасаць дэлегацыю ад сябе ў павет прасіць каморніка.

— Не дамо больш падвесьці сябе, не дамо хабары браць, аберагом...

У горадзе ў пятніцу вуліцы кішаць людзьмі—базарны дзень.

У памяшканьні УЗО чакаюць чаргой людзі.

— Так і скажам: хай што хочуць робяць, а ехаць без каморніка ня можам назад. Ты, Лявон, так і кажы, мы падтрымаем.

— Адкуль гэта?—пытаў загадчык УЗО.

— З Рубанаўкі. Дэлегацыяй да вас, прасіць каморніка, бо поле застанецца нявораным, будуць бойкі паміж сабою, а толку ня выйдзе, без каморніка прападзем. Ня можам больш чакаць. Два разы ўжо нас падводзілі, забыталі так, што хоць гвалту крычы. У выканкоме кажуць чаргі чакаць, а што нам з гэі чаргі? Каб маглі, чакалі-б. Нас, во,—і Лявон правёў рукою па шыі,—рэжа гэта зямля, а яна ўсё ў Міхаля, Пракопа, Хведара... Каб смачна было, не паехалі-б да вас за столькі...

— Я пазваню. Калі ёсьць цяпер каморнік у горадзе—дамо вам, а няма цяпер—прыдзецца пачакаць, пакуль які прыдзе; мы яго тады да вас накіруем. Але каб гэта ў апошні раз.

— Не забытае больш. Думалі, што ён цяпер будзе баяцца ўлады і ня зробіць зладейства, а ён...

— Няма ў нас сваіх людзей, усё старыя спецы, а за імі наглядаць трэба. Ня ўсе, вядома, такія.

Пазваніў.

— Таварыш Шклярскі ў горадзе? Хай прыдзе да мяне цяпер жа, важная справа ёсьць... Ну, каморнік ёсьць. Гэта часны чалавек, не падвядзе вас... Паведамеце ВК, што пасылаем каморніка,—звярнуўся ён да свайго таварыша.

Праз хвіліну ўвашоў чалавек год пад трыццаць.

— Вам праца, таварыш Шклярскі. У Вопчанскую воласьць паедзеце. На пасёлкі разьбіць вёску трэба,—там толькі дакончыць працу, бо зямля ўжо абыдзена. З імі-ж і едзьце...

Шклярскі вечарам парашыў прайсьціся за вёску ў поле адпачыць. Сьвежае надвор'е звала да сябе.

На вуліцы ўспомніў, што быў знаёмы калісь в мясцовым папам, яго словы. „Праўду казаў, усе круцілі“. Успомніў і ма-

ладую настаўніцу. „Мусіць зьмянілася ўжо. А яна таксама праўду казала, што наблытаем мы з хутарамі сваімі. Добра, што маю магчымасьць цяпер дапамагчы разблытаць тое, у чым сам вінават. Праўду яна казала, а я наўным дзіцём быў: думаў, што пры агульнай няправільнасьці змагу што-небудзь зрабіць з сваёй правільнасьцю, з сваімі добрымі жаданьнямі. Трэба да яе зайсьці“.

Міжвольна завярнуў да памяшканьня школы.

— Добры вечар, не пазнаяце?

— Трохі пазнаю, таварыш.. Шклярскі, так, здаецца?

Прыехалі разблытваць наш вузел?

Перад ім стаяла ўжо пажылая жанчына, ля яе бегаў малы хлопчык.

— Гэта сын, ужо замужам я. Ну, сядайце... Нядобрая ў вас рука, мусіць, як пачалі ў нас зямляўпарадкаваньне, дык і дасюль віяк ня скончыцца. Мусіць, цяпер затое як зробіце парадак, дык ніхто не парушыць.

Засьмяялася.

— Ваша праўда. Памятаеце, тады яшчэ вы казалі, што нічога з нашых хутароў ня выйдзе. А я павінен быў прайсьці вялікую школу, каб згадзіцца з вамі. Не разумеў тады я, што ня зусім у форме зямлякарыстаньня справа, а ў тым, што адзін з іх меў сто дзесяцін, а другі адну дзесяціну, што не хутарамі, якія я рабіў, трэба было лячыць вёску, а парушаць існуючы парадак. Рэвалюцыя мне адчыніла вочы. А тады я зусім ня ведаў жыцьця. Ня ведаў таго, што, каб ня было абдураваньня, эксплёатацыі, прыгнечаньня, ня мог-бы існаваць той парадак. Жыцьцё добра мяне патрапала і паказала сябе. Цяпер зразумеў людзей трохі лепш і казаць таго, што тады казаў, ня буду.

— Усіх жыцьцё вучыць. Гэта самая лепшая школа. Інстытуты былі адарваны ад жыцьця, і ад таго пасля выхаду адтуль, нас так сярдзіта сустракала яно... Я тут патроху памагала разблытваць гэту гісторыю, але дзе там... Цяпер ужо вось толькі разблытаем пэўна.

— Разблытаем, я буду адрабляць за грахі свае перад Рубанаўкай.

— Прыходзьце да нас вечарамі; у нас чытальня маленькая, сяляне заўсёды ёсьць, пачытайце ім што...

— У нас каморнікі ўсё ў Міхаля жылі, а вас ня пусьцілі мы туды, парашылі захаваць ад кулакоў,—казалі Шклярскаму ў чытальні вечарам.

— Баяцца, каб хабару ня браў.

Ужо гусьцей па небе сьцелюцца хмары, часьцей сабой хаваюць сонца. Ужо пусьцець пачалі азяроды. Пара сеяць, хутка восень.

— Абойдзе пасёлкі каморнік, будзем ведаць, дзе чый і пачнем к вясьне араць.

Хмары імжаць дожджыкам, пояць усходы жыта. пасеенага рубанаўцамі яшчэ на калочках, вясной будуць сеяць пасёлкамі. Ужо трэці дзень ходзіць на полі каморнік, адводзіць пасёлкі.

— Рубанаўка б'ецца на пасёлкі.

Гэта вестка дашла да Якаўлева.

„Соцыялізм—гэта вучот,“ пазіраюць на Якаўлева са сьцяны чырвоныя літары.

— Як-жа гэта яны дапусьцілі? Гэта непаразуменьне! Гэтага ня можа быць! Я казаў тут рубанаўцам, што нічога ня выйдзе з паездкі ў павет, а яны там далі каморніка, падарвалі аўторытэт мясцовай улады. Гэта непаразуменьне, яны павінны справіць яго.

Узяў кавалак паперы і на ёй напісаў: „Зямляўстраіцелю... Прапануецца спыніць працу і прыехаць з усімі прыладамі ў валвыканком“

Потым пашоў у габінэт, званіць у УЗО.

— Цэнтральная... УЗО? Загадчыка пазавеце, вельмі тэрмінова. Гэта недапусьціма. Што вы зрабілі? Ня ведаеце?.. Як ня ведаеце ў чым віна? Мы рубанаўцам гаварылі, што ў гэтым годзе ня будзе ў іх каморніка, унесьлі іх у плян па воласьці, а вы ня лічыліся з гэтым, далі ім каморніка, пасья таго як я казаў, што не дастануць яны сабе каморніка... Вы гэтым падарвалі наш аўторытэт, аўторытэт мясцовай улады. Парушылі наш плян...

Ад трубка—да Патапа, стоража выканкому.

— Садзіся, Патап, верхам і завязі гэты пакет у Рубанаўку каморніку. Скажы, што я гаварыў, каб ён абавязкова сюды прыехаў, з усімі прыладамі... Гэта чорт ведае што такое!

Тут робіш-робіш, пляны будуеш, гаворыш людзям, а яны,—на табе—у цябе-ж пад носам гэткага наробяць, што хоць гвалт крычы.

Патап ня цікавіўся, чаму сьпешна патрэбен Якаўлеву каморнік: ён павінен адвесьці пакет і ад таго падганяў буланага, біў пад бакі ботамі, а той бег трупком па гразкай дарозе ды фыркаў.

Рубанаўка сьціхла пасья таго, як пачаў па полі хадзіць каморнік. Сьціхла, бо ведала, што ўжо канец блытаніне прышоў.

— Трэці раз вось у сваім жыцьці ходзім па гэтым полі, усё мераем. Скора дзесяць год будзе ўжо, як мераем, думаем вылезьці з цеснаты, з гразі.

— Глядзеце, нехта едзе да нас сюды па полі, чаго-б гэта ён?

— Хай едзе каму хочацца; мусіць, да таварыша Шклярскага.

Патап зьлез з каня, потым паціху палез у кішэню і падаў пакет.

— Старшыня казаў, каб заўтра абавязкова зьявіліся.

Прабег вачыма паперку.

— Ня можа гэтага быць!—Праглядзеў яшчэ, а з паперы цьвёрда выведзеныя літары казалі: свынiць працу...—Паслухайце, што піша старшыня выканкому.

— Чаго-б гэта?

— Тут, мусіць, нейкае непаразуменьне. Я заўтра дагаваруся з ім.

— Каб-жа непаразуменьне, а то... ліха ведае што!..

— Заўтра высьвятлю, ня можа-ж быць!

Вечарам яшчэ больш пахіліліся да зямлі хаткі, як чалавек, які згубіў усякую надзею вылезьці з гора, што апанавала яго. Хай ужо цісьне зусім.

Скора па вуліцы разьнеслася чутка аб тым, што каморніка зноў адзваюць.

— Езьдзілі ў воласьць нашы кулакі, падкупілі, мусіць, кагось, падмазалі... Нічога з нашае справы ня выйдзе, ніхто ня бачыць, што ў нас тут робіцца. Мусіць, і паміраць прыдзецца так...

Назаўтра з прыладамі ў валвыканком паехаў каморнік.

— Вы парушылі сваёй працай наш плян зямляўпарадкаваньня па воласьці. УЗО падарвала мой, як мясцовай улады, аўторытэт, і з сёнешняга дня я прапаную вам зьвярнуцца ў УЗО; з ім я таксама гаварыў.

— Не магу я пакінуць так пачатую працу. Калі кіну, дык пачнуць вунь што гаварыць і яшчэ горш будзе для вашага аўторытэту. Не магу я спыніць працы.

— А я кажу, што спыніце, я прапаную спыніць. Не дазволю я ў сябе тут, каб кожны ехаў і рабіў тут пасвойму.

— Вас-жа паведамлялі.

— А мне што ад паведамленьня?

— Я паеду ў УЗО, але не затым, каб спыніць працу, а каб разблытаць гэтае непаразуменьне... Гэтак немагчыма рабіць, таварыш Якаўлеў. Вы гэтым падрываеце горш свой аўторытэт. Адказнасьць за працу ляжа на вас.

— Ня ваша справа!

Вечарам каморнік не зьвярнуўся ў Рубанаўку.

— Нічога ня будзе, пара пачынаць ворыва.

— Годзе з гэтымі каморнікамі цацкацца, паедзем, хлопцы, араць.

— А як араць?

— Як памералі—па хутарох і пасёлках.

— Ня згодны мы з гэтым! Ты зноў за хутары свае ўзяўся?

— Не дамо араць так!

— Хлеба ня хочаце мусіць есьці, дык і араць ня хочаце.

— Затым і не дамо табе араць, што хлеба хочам. Больш за цябе патрэбу ў хлебе маем, але не дамо так, як ты хочаш.

— Дасі! без твайго дазволу араць буду!

— Плуг пасяком, не паедзеш!

— Не сварэццяся, гэта непаразуменьне вышла. Праз дні два ён зьвернецца,—пааром яшчэ,—казаў Лявон.

— Чакайце, калі вам хочацца, а мы ня хочам чакаць, годзе!... Мы ад выканкому залежым і будзем араць, як памералі нам, новага ня хочам.

— Будзеш чакаць! Не дамо араць.

— Не тваё буду араць, а сваё.

— Ага! Сваё? А во!

Ажвілася вуліца Рубанаўская. Ужо з самага ранку людзі на ёй стаяць, сварацца.

— Куды едзеш? Большасць не дазваляе араць,—гаварыў Лявон.

— Прапусці, а ня то...

— Вярні назад. Не павернеш—дрэнна будзе!

— Пусці!

Потым пачулася моцная лаянка, трэснула жэрдка ў плоце... Заенчылі бабы, пабеглі па вуліцы дзеці.

— Татку твайго, Міша, б'юць...

— Зыйдзі з дарогі, кажу табе!

— Ня пры супроць ражна, а то і табе будзе.

— Сячы пастронкі!

— Галаву пасяку, папрабуй!

— Гэта разбой, у выканком! Я міліцыю прывяду,—крычаў

Міхаль.

Вечарам збіраліся рубанаўцы на сход.

— І чаго вам гэта біцца тут, няўжо-ж не згаворыцеся?..

— Папробуй згаварыцца! Мы тут збіраемся па адным, а яны, багацейшыя, там у Міхалю раней свой сход зрабляць, а потым сюды прыдуць, каб у вадну дудку іграць.

Хутка ў хату разам увашло чалавек з дваццаць.

— Во, бачыце?

— Боек не павінна быць. Арэце пакуль пастарому,—гаварыў міліцыянэр.

— Ня можам мы пастарому араць, таварыш,—гаварыў нізкі, з расчыненым каўняром селянін.—Ня можам пастарому, бо згубіў я сваю дзесяціну загонамі паміж іхніх, кулацкіх валок. Не магу больш падыхаць з голаду, ня хочу больш на Міхалю працаваць. Хопіць ужо!..

— Ня мы кулакі, а ты кулак!—крычаў Хведар.—Мы ўладзе падчыняемся, мы за зямляўпарадкаваньне, якое зроблена, мы і хочам араць, а яны, кулакі гэтыя, самі не аруць і нам не даюць.

— Не падмазвайся да ўлады, не патрэбен ты ёй, Хведар!

— Ты нас за сябе ў кулакі прылічыў. Хутары адмянілі твае, зямлю хочаш адабраць, дык і крычыш!

Потым разам крычалі ўсе, крычаў і міліцыянэр. Ніхто нікога ня слухаў, а ўсе крычалі, крычалі, каб аслабаныць ад нечага грудзі, што вось сьперлася, просіцца на волю.

— Грамадзяне!..

Але Лявона ніхто ня слухаў. Маленькі чалавек падышоў да самога міліцыянэра і проста ў твар крычаў яму, каб пачуў аб тым, як ён меў дзесяціну зямлі, як цяжка жылося.

— Сьціхнеце, грамадзяне!..

— Міхаіл Сідараў, Хведар, Панас... Заўтра вы павінны зьявіцца ў выканком, там пагаворым.

— Мы што-ж, мы падчыняемся, яны гэта ўсё. Лявон усё баламуціць.

— Нічога ў Рубанаўцы нельга зрабіць, таварыш Якаўлеў,— дакладваў міліцыянэр.— Вось я запісаў, хто з іх больш крычыць, і што гавораць. Усё ў іх дагары нагамі пастаўлена. Адны ў полі, а другія за калы—і біцца. Выканком лаюць. Лепш-бы ім каморніка даць. Так і кажучь, што як адазвалі каморніка, усё й пачалося.

— Ня ўмееш ты іх угаварыць! Каморніка не дамо, нельга даць, бо зноў аўторытэт падарвом гэтым, адзін раз так, а другі гэтак рабіць. Не, ня будзе гэтага...

— Гэта ўсё Лявон, сельсаветчык. Каб ня ён, жылі-б даўно на хутарох, ды настаўніца з ім... Трэба паказаць ім сваю сілу.

— Дымам пусьцім.

Ноч супакоіла Рубанаўку, ноччу ціш і на вуліцы.

Па вуліцы ішлі двое, потым зьвярнулі на загуменьне...

Аглядваліся, каб ня ўбачыў хто, каб не разгадаў, не пярэдзіў задуманай імі справы.

На вузкіх палосках сяліб цесна зышліся будынкі рубанаўцаў. Лявонава гумно побач з хлявамі.

— Як пойдзе двор дымам, сьціхне тады. Будзе баяцца і тая...

Бліснула ля вугла полямя запалкі, захавалася ў кучку саломы пад вуглом, лізанула доўгім языком вугал, учаплася зубамі ў стрэху, гадзюкай жоўтай бліскучай папаўзла ўгору па саломе, перакінулася ў сярэдзіну на складзенае ў таку толькі што скошанае сена і захавалася ў густых хмарах дыму.

Неспакойна сьпіцца Лявону. Трывожыць думка, як-бы скарэй разблытаць гэты вузел, што вось усё тужэй зацягваецца

над Рубанаўкай... У пасьцелі душна, галава баліць. Расчыніў вочы, глянуў на хату, на памост. Ад чаго гэтае сьвятло на памосьце, — мясячык хіба ўзышоў, — але чаго яно так хістаецца па памосьце? Кінуўся да акна.

— Мар'я, ток і хлеў гараць... Ратуйце!..

Вецер, які раней дзесь адпачываў, цяпер убачыў, што ёсьць чым заняцца, рвануўся спрасоньня і пачаў дзьмухаць у полымя, а яно языкамі вострымі лізала сьцены току, адтуль перакінулася на хлеў, прабегла вузкай паскай па страсе, потым разам расьцягнулася, абхапіла ўсю страху і перакінулася на суседні хлеў.

Па вуліцы бег у белай вопратцы Лявон, крычаў:

— Ратуйце! гарым! ратуйце!..

— Га-ры-ы-ы-м! — неслася па вуліцы разам з людзьмі. Беглі проста, як з ложку, бяз нічога і калі толькі адчувалі гарачыню ад полымя, тады, зразумеўшы, што трэба тушыць, беглі шукаць вёдры і пачыналі ліць у полымя ваду.

А яно гуляла ва ўсю ўжо па хлявох. Ня раз доўгі язык яго лізаў гонтавую страху хаты, але туды лілі ваду і пакум ратавалі. Вецер зносіў убакі цэлыя ахапкі галавешак, вугольля, Горача. Ужо няможна трымацца на хатняй страсе.

— Скінуць страху трэба!

— Вады давай!..

Полымя ўжо бегае па страсе, трашчыць высахшая гонтакаробіцца. З крышы полымя лезе на сьцены, робіць іх галавешкамі. На сьцены льюць ваду, сьцены пішчаць, нагрэліся.

— Гэта ён, гэта Апанас Міхалёў зрабіў; бачылі, як па загуменьні бег дамоў!

— Ён... Не дарма пагражаў, што дымам пойдзе Лявон!

— Кідай яго ў полымя! Усю вёску спаліць хацеў, па сьвету пусьціць!

— Бі яго хлопцы, каб не рабіў пакасьці людзям!

— Не чапайце, у воласьць яго трэба, — казаў Лявон, — суд разьбярэ.

Чорныя косы на галаве, такі-ж цёмны, смуглы твар. Ад гэтага выгляд сьрдзіты. Гэта адбітак пражытага буйнага часу. Шмат у жыцьці перанёс, шмат чаго бачыў, з першых дзён рэволюцый пашоў у яе войска, фронт быў любімым месцам. Ня раз быў на валасок ад сьмерці, але застаўся жыць. Пасьля

вайны крывавай, вайна з хабарамі, зладзействам.. Кожную дробязь жыцця ведае, не падвядзе яго. Высокі рост, ад чаго здаецца, што пазірае заўсёды ў зямлю, калі ідзе, шукае чагось на ёй. Гэта камуністы Мікалай. У вапошнія часы быў на заводзе, адтуль паслалі ў Вопчанскі валвыканком, як сябра павятовага выканкому, каб азнаёміўся з працай і наладзіў яе.

— Там у нас нейкі чалавек, Якаўлеў, на плянах памяшаўся, трэба прыглядзецца да яго і, калі ня можа працу весьці, перавыбары зрабіць,—казалі Мікалаю ў павятовым выканкоме.— З зямляўпарадкаваньнем там нешта ня зусім добра.

І Мікалай паехаў. На пленуме сельсаветаў яго залічылі ў склад валвыканкому.

— Няма ў нас ніводнага камуністага ў выканкоме і шмат недарэчнасьцяў ад гэтага.

У УЗО Шклярскі гаварыў загадчыку:

— Якаўлеў ня даў весьці працу, хоча зусім сарваць. Гэтага няможна дапусьціць. Няможна трымаць усю вёску ў няведаньні, што з імі будзе.

— Зварочвайцеся назад. Мы паслалі туды на днях аднаго сябра свайго, камуністага, ён дапаможа вам. Яму даручана гэта справа.

Мікалай сядзеў у габінеце Якаўлева, знаёміўся з справай, выслухоўваў сялян.

Тут-жа быў і Якаўлеў.

— Добра, што вас прыслалі сюды. Памажэце абмылкі справіць.

— А абмылак у вас шмат пароблена тут.

— Ня было кіраўніцтва добрага, аднаму цяжка, а камуністага ні аднаго ў нас, ня было каму паказаць.

У габінэт увашла куча сялян.

— Прышлі зноў у выканком, бо далей няможна. Б'емся, сварымся, сёньня два двары згарэла, а ўсё з-за таго, што таварыш Якаўлеў каморніка адазваў.

— Што ў вас такое вышла?..

— Гэта з Рубанаўкі. Казаў я ім, што ня можам даць каморніка. Я адазваў. Ён у УЗО паехаў.

— Два разы ўжо нас мералі, усё блыталі, пачалі ў трэці раз, думалі канец блытаніне будзе, ажно, відаць, ня так лёгка гэта зрабіць. Дапамажэце вы, дайце скончыць працу. Нам ка-

морнік трэба, бо зямля няворанай застаецца, гной нявожаны, а адсюль міліцыю пасылаюць.

— Яны бяз ведама выканкому хадайнічалі...

— Вы адмовілі нам, дык мы ў павет, як-жа бяз ведама.

— Нядобрая справа. Гэта памылка вышла. Едзьце дамоў, а я сёння пагавару ў павет, каб каморніка зьвярнулі, на гэтым-жа тыдні ён будзе ў вас.

— Каб-жа быў?

— Я ручаюся за тое, што будзе... А вам прыдзецца пад судом пабыць—гэта праступленьне... Сёння-ж склічце пасяджэньне выканкому,—казаў ён ужо Якаўлеву, які стаяў, не разумеючы нічога. Вочы яго перабягалі з сялян на Мікалая, які здаваўся нейкім страшным вяліканам, што прышоў і адразу па рушыў усе пляны, збудованыя Якаўлевым за тры гады.

— Яны-ж аўторытэт падарвалі... бяз ведама...

— Вы абмылку зрабілі, вельмі шкодную абмылку. Я стаўлю на выканкоме, як прадстаўнік павятовага выканкому, пытаньне аб зьмене вас, бо сваёй працаю, абмылкамі гэтакімі вы падрывалі аўторытэт Савецкай улады.

Якаўлеў нічога не разумеў.

— Чаму-ж гэта так вышла, я-ж рабіў, каб лепш, каб парадак быў, па пляне...

Конь ішоў паволі і відаць было, што, здаволены гэтым, адпачывае. Паветра стала больш сьвежым, холадам праймала цела. Канчалася кароткая летняя ноч. Канчалася і доўгая дарога. Ужо ў бакох замест лесу і кустоў—поле ўвабранае зельню збожжа. За полем недзе сьпевамі салаўёў стагнаў алешнік, бяз умоўку крычыць дзяркак. А скрозь гэта адно за другім льюцца раўчаком словы Лявона.

...— Прыслалі да нас у выканком гэтага камуністага; як сказаў ён нам, так і зрабіў. Праз два дні зьвярнуўся каморнік і пачаў канчаць працу. Вясной дасталі трохі лесу, у каго хата зусім развальвалася, і пачалі выбірацца на пасёлкі. Другі год ужо жывем тут, пановаму. Усе здаволены.

Якаўлева на зьездзе саветаў зьнялі, а старшыней абралі таго, Мікалая... А Драздоўскага судзілі пасья, недзе мусіць адбывае за грахі, ня чулі больш аб ім.

Уперадзе ўжо былі відаць хаты кучкамі ў полі.

— Гэта нашы пасёлкі... Ужо і машыны некаторыя купілі коопэратывам.. А вунь новы будынак — школа, перабудаваў яе на большую...

Жыцьцё, кажу я вам, што машына, і добры машыністы патрэбен каля яе, каб добра працавала гэтая машына, каб ён мог зразу знайсці, калі што дзе ня ладна, падвінціць, і тады гэтая машына будзе ісьці без перабояў.

Сяргей Есенін

Аўтабіяграфія.

Радзіўся ў 1895 годзе 4-га кастрычніка. Сын селяніна Разанскай губ. Разанскага павету сяла Канстантынава. Дзяцінства правёў сярод палёў і стэпаў.

Рос пад наглядам бабкі й дзеда.

Бабка мая была рэлігійная і часта вадзіла мяне ў кляштар. Дома зьбірала жабракоў, якія сьпявалі духоўныя вершы ад „Лазара“ да „Мікалая“. Рос гарэзьлівым і непаслухмяным. Быў добрым забіякам. Нават іншы раз дзед сам застаўляў мяне біцца, кажучы: „здаравейшы будзеш“.

Вершы пачаў пісаць рана. У гэтым дапамагала мне мая бабка. Яна расказвала мне казкі. Некаторыя казкі мне не падабаліся, і я іх ператвараў на свой лад. Вершы пачаў пісаць пераймаючы лад частушак. У бога верыў мала. Хадзіць у царкву ня любіў. Дома аб гэтым ведалі і, каб упэўніцца дасканава, давалі мне чатыры капейкі на прасфару, якую я павінен быў насіць на аўтар папу. Поп рабіў на прасфары тры нарэзы і браў за гэта дзьве капейкі. Потым я наўчыўся рабіць гэту самую прасфару сам, а дзьве капейкі, якія заставаліся ад прасфары, я браў сабе і хадзіў з хлопцамі на могілкі гуляць у „бабкі“. Аднаго разу дзед здагадаўся. Тады я ўцёк у другое сяло да цёткі і не паказваўся да таго часу, пакуль у дзеда не адлягло на сэрцы.

Учыўся ў зачыненай настаўніцкай школе. Дома хацелі, каб я быў вясковым настаўнікам. Калі мяне адвезьлі ў школу, мяне непакоіла думка, як там жыве бабка, і я ўцёк адтуль дамоў за 100 амаль што вёрст.

Дома мяне вылаялі што называецца і адвезьлі зноў.

Пасьля сканчэньня школы ад 16 год да 17 я жыў дома ў сяле. Калі мне было ўжо 17 год, я паехаў у Маскву і паступіў ва унівэрсытэт Шаняўскага. З 19-ці год папаў у Ленінград, праездам у Рэвель. Зашоў да Блока. Блок пазнаёміў мяне з Гарадзецкім, а Гарадзецкі з Ключевым. Вершы мае зрабілі на іх вялікае ўражаньне.

Усе лепшыя часопісы таго часу (1915) сталі зьмяшчаць мае творы і ўвосень (1915) зьявіўся першы зборнік маіх вершаў „Радуніца“. Аб гэтым зборніку шмат пісалі. Усе ў адзін голас гаварылі: Я—талент.

Я ведаў гэта лепш за другіх.

За першым зборнікам „Радуніца“ я выпускаў „Голубень“, „Праэбражэньне“, „Сельскі часаслоў“, „Ключы Мар’і“, „Трэрадніцу“, „Сповідзь хулігана“ і „Пугачоў“. Скора пасьля гэтага вышлі з друку „Краіна негадзяў“ і „Масква кабацкая“.

У часы рэвалюцыі быў адзначаны Троцкім, як попутчык, з боку індывідуальнасьці.

У 1916 годзе мяне забралі на вайсковую службу. Пры некаторых уступках палкоўніка Ламана, ад’ютанта царыцы, мне давалі тыя ці іншыя льготы. Жыў у Царскім Сяле, недалёка ад Разумніка-Іванава. Па просьбе палкоўніка Ламана, адзін раз зачытваў свае вершы царыцы. Яна, заслухаўшы мае вершы, сказала, „што вершы мае харошыя, але сумныя“.

На гэта я ёй адказаў: „што такая ўся Расія“, прымаючы пад увагу яе беднасьць, клімат і інш.

Рэвалюцыя захаціла мяне на фронце ў адным з дысцыплінаваных батальёнаў, куды быў сасланы за тое, што адмовіўся напісаць некалькі вершаў, ахвяраваных цару. Адмовіўся, шукаючы падтрыманьня з боку Разумніка-Іванава.

У часы рэвалюцыі пакінуў самапраўна армію Керанскага і быў дэзэртарам. Працаваў з эсэрамі не як партыец, а як поэт.

Пры распадзе партыі належаў да левай групы і ў кастрычніку знаходзіўся ў іх баявой дружыне.

Разам з Савецкаю ўладаю пакінуў Ленінград. У Маскве ў 1918 годзе сустрэўся з Марыенгофам, Шаршаневічам і Ёнчевым. Пасьпеўшая патрэбнасьць у правядзеньні ў жыцьцё сілу вобразнасьці падштурхнула нас да неабходнасьці апублікаваньня праграмы імажыністых. Мы былі першымі ў новай эры

мастацтва, і нам прышлося доўга ваяваць. У часы нашае „вайны“ мы пераймяноўвалі вуліцы на свае імёны і размалявалі Страсны кляштор у словы сваіх вершаў.

У 1919-20-21 г. г. вандраваў па Расіі: Мурман, Салоўкі, Архангельск, Туркестан, Кіргіскія стэпы, Каўказ, Пэрсія, Украіна і Крым.

У 1922 годзе ездзіў на самалёце ў Кэнігсберг. Аб'ездзіў усю Эўропу і Паўночную Амэрыку.

Задаволены больш за ўсё тым, што вярнуўся ў Савецкую Расію.

Сяргей Есенін.

Л. Троцкі

Памяці Сяргея Есеніна

Мы страцілі Есеніна—такога выдатнага поэту, такога сьвежага, такога сапраўднага. І як трагічна страцілі!.. Ён пашоў ад нас сам, разьвітаўшыся з невядомым другам,—можа быць з усімі намі. Надзвычайныя па сваёй пяшчотнасьці і мяккасьці гэтыя яго апошнія строчки. Пакінуў ён жыцьцё бяз злоснай крыўды, бяз позы протэсту,—ня стукнуўшы дзвярыма, а цішком прычыніў іх рукою, з якое сачылася кроў. У гэтым месцы поэтычны і чалавечы вобраз Есеніна палануў тым разьвітальным променем, якога нам ніколі не забыцца.

Калі ён складаў гострыя песьні „Хулигана“ і прыдаваў сваёю есенінскаю напеўнасьцю азорным гукам кабацкай Масквы. Ён нярэдка фанабэрыўся гарэзьліваю мінаю, грубым словам.

Але пад усім гэтым трымцела і рвалася на волю зусім асобная пяшчотнасьць нічым ня прыкрытай душы поэты.

Прыкрываючыся грубасьцю і жорсткасьцю, Есенін хацеў захавацца ад таго жорсткага часу, у які радзіўся,—хаваўся, але не скаваўся. Больш не магу—сказаў 27-га сьнежня пераможаны жыцьцём поэта,—сказаў бяз крыўды і скаргі.

Аб напушчанай грубасьці прыходзіцца гаварыць затым, што Есенін ня проста выбіраў сваю форму, а ўцягваў яе ў сябе з умоў нашай зусім ня мяккай, не ласкавай сучаснасьці. Хаваючыся пад маскаю свавольства і аддаючы гэтай масцы ўнутраную, значыць не выпадковую, дань, Есенін заўсёды, як відаць, адчуваў сябе—„не от мира сего“. Гэта не ў пахвалу, бо якраз па прычыне гэтай самай „неотмирности“ мы страцілі Есеніна. Але гэтым мы не дакараем яго—хто мог падумаць кідаць у здагонку дакор лірычнайшаму поэту, якога мы ня здолелі захаваць для сябе.

Наш час—жорсткі час, можа быць самы жорсткі, які быў калі ў гісторыі так званага цывілізаванага чалавецтва. Рэвалюцыянэр, які радзіўся для гэтых дзесяцігодзьдзяў, ахоплены шалёным патрыотызмам сваёй эпохі. Есенін ня быў рэвалюцыянэрам. Аўтар „Пугачова“ і „Баллады о двадцати шести“ быў інтымнейшым лірыкам. Эпоха-ж наша—ня лірычная. У гэтым галоўная прычына таго, чаму самавольна і так рана пашоў ад нас і ад сваёй эпохі Сяргей Есенін.

Карэньні ў Есеніна глыбока народныя і, як усё ў ім, нагоднасьць яго ня штучная. Аб гэтым лепш за ўсё кажа нам не поэма аб народным паўстаньні, а ізноў такі яго лірыка:

Тихо в чаще можевелья по обрыву
Осень, рыжая кобыла, чешет гриву.

Гэты вобраз восені і шмат іншыя яго вобразы рабілі ўражаньне спачатку ні начым не ўзгрунтаванай гарэзьлівасьці. Але poeta прымусіў нас адчуць сялянскае карэньне свайго вобразу і глыбока захапіцца ім. Фэт не сказаў-бы так, а Тютчаў тым больш. Сялянскі грунт творчасці, творчым талентам пераломлены і ўтончаны—у Есеніна моцны. Але ў гэтай моцы сялянскага грунту прычына асабістай шчырасці Есеніна: з старога яго вырвала з карэньнем, а ў новым карань ня прыняўся. Горад не ўзмацаваў, а наадварот, скалечыў яго. Вандраваньне па чужых старонках, па Эўропе і за акіян, ня вылечыла яго. Тэгеран ён успрыняў непараўнаўча глыбей, чым Нью-Ёрк. У Пэрсіі лірычная інтымнасьць па разанскіх карэньнях знашла для сябе больш роднага, чым у культурных асяродках Эўропы і Амэрыкі.

Есенін ня воража адносіцца да рэвалюцыі і ніколькі ёй ня чужы, наадварот, ён імкнуўся к ёй заўсёды—на адзін лад у 1918 г.

Мать моя родина,—я большевик;
на другі—у вапошнія гады
Теперь в советской стороне
Я самый яростный попутчик.

Рэвалюцыя ўламалася ў структуру яго вершу, і вобраз з пачатку награмаджаны, а потым ачышчаны.

З разбурэньнем старога Есенін нічога ня траціў і ні аб чым не шкадаваў.

Ды не, поэта ня быў чужым для рэвалюцыі, ён толькі не зрадніўся з ёю. Есенін інтымны, пяшчотны, лірычны, — рэвалюцыя публічная, жорсткая, усёразбураючая. Ад гэтага нядоўгае жыццё паэты і абарвалася так катастрофічна.

Нехта сказаў, што кожны чалавек носіць у сабе пружыну свайго лёсу, а ўжо жыццё раскручвае гэту пружыну да канца. У гэтым ёсць толькі частка праўды. Творчая пружына Есеніна, раскручваючыся, зачэпілася за гостры кант нашай эпохі і зламалася.

У творах Есеніна ня мала знойдзем каштоўных строф, насычаных эпохай. Яна глыбока адбілася на яго творчасці. У той-жа час Есенін — „не от мира сего“. Ён не poeta рэвалюцыі.

Приемлю всё,—как есть всё принимаю,
Готов идти по выбитым следам,
Отдам всю душу Октябрю и Маю,
Но только мирами мной не отдам!..

Яго лірычная пружына магла-б раскруціцца да канца толькі ў варунках гармонічнага, шчаслівага, з песьняй жывучага вобчаства, дзе пануе не барацьба, а згода і любоў. Такі час настане. За сучаснай эпохай, у глыбіні якой хаваецца ад нас яшчэ многа бязьлітасных і спасіцельных баёў чалавека з чалавекам, прыдуць зусім іншыя часы, — тыя, якія падрыхтоўваюцца сучаснай барацьбой. Асоба чалавека расцьвіце тады прыгожым сапраўдным цветам. А разам з гэтым і лірыка. *Рэвалюцыя — найпершая адвага для кожнага чалавека права ня толькі на хлеб, але і на лірыку.* Каму пісаў Есенін кроўю ў свой апошні час? Можа ён перагукнуўся з тым другам, які яшчэ не радзіўся, з чалавекам наступаючае эпохі, якога адны выходзяць ба-ямі, а другія песьнямі. Поэта загінуў таму, што не зрадніўся з рэвалюцыяй. Але ў імя будучага яна заўсёды ўсынавіць яго.

К сьмерці Есенін цягнецца амаль што з першых гадоў сваёй расквітаючай творчасці сьвядома, адчуваючы ўнутраную сваю неабароненасьць. У ваднэй з сваіх апошніх песьняў Есенін на разьвітаньне з кветкамі кажа:

Ну, что-ж, любимыя,—ну что-ж!!!
Я видел вас и видел землю,
И эту тробовую дрожь,
Как ласку новую приемлю.

Толькі цяпер, пасля 27-га сьнежня, можам мы ўсе, ма-ла знаўшыя ці й зусім ня знаўшыя поэты, да канца ацаніць інтымную шчырасць есенінскай лірыкі, дзе кожная амаль што строчка напісана крывёю параненых жыл. Тым гастрэй жалы страчанага.

Але, і ня выходзячы з асабовага кругу, Есенін знаходзіў мэлянхолічны і жаласьлівы спакой у прадчуваньні скорага свайго ўходу ад жыцця:

И песня, внемля в тишине,
Любимая с другим любимым,
Быть может, вспомнит обо мне,
Как о цветке неповторимом.

І ў нашай сьвядомасьці гэтая гострая і цяжкая туга, зусім яшчэ сьвежая, зьмякчаецца думкаю, што гэты таленты і сапраўдны поэта пасвойму адбіў эпоху і збагаціў яе песьнямі, пановаму сказаўшы аб каханьні, аб сінім небе, упаўшым у рэку, аб месяцы, які ягняткам пасецца ў нябёсах, і аб цвятку непаўтарымым—аб сабе самым.

Няхай-жа ў ушанаваньні памяці поэты ня будзе нічога ўпадачнага і расслабляючага.

Пружына, закладзеная ў нашу эпоху, непамерна магутней лірычнай пружыны, закладзенай у кожнага з нас.

Сьпіраль гісторыі раскруціцца да канца. Не супярэчыць гэтаму павінны, а памагаць усякімі сьвядомымі магчымасьці думкі і волі. Будзем падрыхтоўваць будучыну. Будзем заваёўваць для кожнага і кожнай права на хлеб і права на песьню.

Памёр poeta. Няхай жыве поэзія! Абарвалася ў кручу неабароненае чалавечае дзіця. Няхай жыве творчае жыццё, у якое да апошніх хвіліны ўплятаў дзіямэнтныя ніткі поэзіі Сяргей Есенін.

Алесь Гурло

На сьмерць С. Есеніна

Не дапеў ты песьні роднага раздолья,
Не акончыў казкі пра жыцьця вясну,—
З ласкавай усьмешкай ўзяў ды пасваволіў,
А пасья сьцішыўся і навек заснуў.
Хто-ж дапае песьню, казку хто акончыць,
Хто так замілуецца гожасьцю палёў?..
Хто-б гэта мог ведаць, хто-б мог напярарочыць,
Што ты не пачуеш болей салаўёў.
Хай-бы ты, мой дружа, лепш ў жыцьці сваволіў,
Чым надзець на шыю сам сабе пяцю...
Па табе сумуе разанскае поле,
Ды радня і блізкія рэчкай сьлёзы льлюць.
Мы цябе чакалі ў нас, на Беларусі,
Праглядзелі вочы, гледзячы туды,
Скуль ты неўзабаве выехаць к нам мусіў...
Але колькі болі, страх, колькі жуды!..
Ты ня толькі тэрмін гэты свой прасрочыў:
Не сьпяшаўся ехаць, а сьпяшаўся жыць...
Ты на ўсё заплюшчыў рана свае вочы,
Перашоў ты рана жыцьця рубяжы.
Не дапеў ты песьні роднага раздолья,
Не дакончыў казкі пра жыцьця вясну,—
З ласкавай усьмешкай ўзяў ды пасваволіў,
А пасья сьцішыўся і навек заснуў...

М. Лужанін

* * *

Їмклівіцца прасіяньнем галубень,
Выцірае вочы зімні дзень,
Ї у белым паркалі бярозаў
Сінім вэлюмам навільлі слёзы.

Ой, на полі вецер пацеркі расьсеяў,
Ой, дарэмна загубіў жыцьцё Есенін.
У журбе вялікай плача рунь,
Не крануцца рукі твае струн.
Ой, мой любы, ой, ты мой кудлаты,
Чаму шэрань вісьне па-над хатай?

Скальхнецца песьняю туман
Ды чаму гэта цябе няма?
Усё шуміць жыцьцёвая завея.
Ды няма кудлатага Сяргея...

Стварэньне сьвету

Адрывак з „Бібліі“.

Як тварыў наш сьвет Элогім¹⁾,
Вы дагадвайцеся самі,
Бо ў „сьвяшчэнным“ тым „пісаньні“,
Дык сам чорт паломіць ногі:
Тут вось „біблія“ гаворыць,
Што ўсё бог Элогім творыць,
А ў другой пасля главе,
Што яго тварыў Ягве²⁾.
На аднэй глядзім старонцы,—
І выразна там даволі,—
Чалавека перш за сонца
Бог стварыў і за жывёлін,
А ў другім знаходзім месцы,
Што ён створаны нарэшце.
Але з вамі мы найболей
Тут зачэпім тья казкі,
Аб якіх з папоўскай ласкі
Мы ўжо ведалі і ў школе.
Ну дык вось цяпер аб гэтым,
Як наш сьвет зрабіўся сьветам...
Жыць у цемры і бяз дзела
Богу ўрэшце надаела,
І вось ён бяз лішніх слоў
Буркнуў: „Хай будзе сьвятло!“
Зразу дзень зрабіўся з ночы.

¹⁾ Элогім — старасьвецкі яўрэйскі бог, ці праўдзівей, шмат багоў (бог у множным ліку).

²⁾ Ягве — другая назва біблейскага бога.

Бог працёр далоньню вочы
 (Навярнулася сьвяза)—
 „Добра!—потым ён сказаў.—
 Вось дурны!—Чаму-ж бы мне
 Не зрабіць таго раней?“
 Але скуль сьвятло бярэцца,
 Бог і сам ня ведаў, здэцца,
 Бо пра сонца ды пра зоркі
 Ня было яшчэ й гаворкі.
 Прашоў вечар, прашло раньне,
 А пасья другі ўжо дзень,
 Ну вось так усё дазваньня,
 Як і ў нас цяпер ідзе.
 І назаўтра бог Элогім
 Нездаволены быў многім,
 Праўдзівей за ўсё—адным:
 Тым абшарам вадзяным,
 Бо вакол, як кінуць вокам,
 Там і блізка і далёка
 Больш нічога ня відаць,
 Толькі ўсё вада й вада.
 Бог падумаў—„Дрэнна справа—
 Вечна боўтайся ды плавай,
 На сухім ні стаць, ні сесьці“,
 І рашыў за працу ўзяцца—
 Мэльборацыю правесьці.
 Закіпела ў яго праца
 Ня рукамі—языком,
 Так тварыў ён век вяком.
 Вось сказаў Элогім слова—
 Сьцяна цввёрдая гатова,
 І та ўжо зноў па слову
 Падзяліла напалову
 Той бязьмерны глыб вады—
 Часьць сюды, а часць туды.
 А цяпер вам ведаць трэба,
 Што было сьцяною неба.
 Нашы хлопцы піонэры
 Дык ня хочуць таму верыць:

Кажуць, цвѣрдая сыцяна —
Больш нічога, як мана.
Ды і мы ня надта верым...
Дзень на трэці, нам вядома,
Бог быў тым-жа інжынэрам
Ды ў дадатак агрономам:
З дапамогаю гаворкі
Ён зрабіў лагчынкі, горкі,
Воду ўсю сабраў у моры,
Акіяны ды азёры,
Загадаў пасья зямлі,
Каб яна дала расьлін.
І палезьлі дрэвы, травы,
Кветкі з колерам яскравым —
Ўся зямля зазеленела.
Паглядзеўшы на траву,
Бог сказаў — „Вось гэта дзела!
А я столькі год живу
Балдыком на сьвеце божым
І ня ведаў, што прыгожа“.
Скончыў гэтую гаворку,
Бог прылёг пасья на ўзгорку
І праспаў, як ноч вяліка
(На сухом, а не ў вадзе).
А за ноччу дзень ідзе.
Дзень чацьверты быў па ліку.
Прахапіўся бог зьяняцку,
Бачыць ён: паўдня—ня раньне,
Што тут зробіш да зьмярканья?
І рашыў рабіць ён цацку;
Зноў ён словамі гаворкі
Робіць сонца, месяц, зоркі,
Зорак болей як мага,
І аддаў пасья загад,
Каб найбольшая сьвяціла —
Сонца толькі днём хадзіла,
Рэшта меншых — толькі ўночы
(Так і ёсьць, бо бог так хоча).
Я згаджуся разоў дзесьці,

Што патрэбны зоркі й месяц,
 Бо бяз іх, мы проста скажам,
 Ноч была-б чарней, як сажа,
 І напэўна я даўно сам
 Быў-бы ўжо з разьбітым носам,
 Бо хаджу па вечарох.
 Толькі дзіва мне бясконца—
 Вось начорта гэта сонца
 Утварыў нарэшце бог?
 Бо было-ж ужо сьвятло
 Ды напэўна і цяпло,
 А то йначай на зямлі
 Дрэвы й травы-б не расьлі...
 Вось настаў ужо дзень пяты,
 А Элогім наш заўзяты
 Яшчэ сьветам незадоволен
 І пачаў тварыць жывёлін.
 Ажылі марскія глыбы,
 Закішэлі ракі, рыбы,
 Рознай формы й пекнаты,
 І акулы, і кіты,
 І агіды крокодзілы
 Перад богам захадзілі;
 Жабы, яшчаркі і гады—
 Ўсе жыцьцю бяз меры рады—
 Паднялі страшэнны сых,
 Выстаўляючы язык.
 Бог падумаў — „Эх, дурны!
 Ну начорта-ж тут яны?
 Хто стварыць мяне прымусіў
 Гэту гадкую брыду—
 Проста толку не знайду;
 Я-ж цяпер іх сам баюся—
 І няйначай будзе трэба
 Уцякаць ад іх на неба“.
 Дык памылка ня была так,—
 Бог стварыў яшчэ крылатых,
 І чароды розных птушак
 Па-над морам, па-над сушай,

Па-над лесам і балотам
Пранялі паветра лётам,
Хто высока, а хто нізка,
З крыкам, карканьнем і піскам...
І на шосты нават дзень
Тая праца ў бога йдзе.
Ў гэты дзень наш бог Элогім
Натварыў чатырохногіх—
Коняй, козаў ды кароў
Ды ішчэ розных там зьвяроў.
Як тварыў, якім начыньнем,
Не знашлі мы тлумачэньня,
Дзеля гэтага мы з вамі
Дагадацца мусім самі.
Нам няясна толькі трошку,
Ці стварыў тады бог мошку,
Ці зьявілася сама,
Бо ў „Пісаньні“ штось няма.
Натварыў так бог жывёлін
І ўжо надта быў здаволен,
Ды яшчэ вось працы некай
Заставалася крыха—
Трэба-ж ім і пастуха!
Стаў тварыць ён чалавека
(Не падумайце благога—
Ня было жанчыны ў бога).
Ён набраў у жменю гліны
І дабавіў туды сьліны;
Як разьмякла ўся яна,
Дык зьляпіў ён балвана
„По подобію“ свайму,
А пасья ўжо бог яму,
Не шкадуючы, пад нос
„Духу божага“ паднёс.
Той-жа чхнуў і ўраз прачнуўся,
Перад богам апынуўся
І вось зараз, паўшы ніцма,
Стаў ён славіць і маліцца;
Бог падняцца загадаў

І назваў яго „Адам“.
Такім чынам мы тут бачым,
Што Элогім быў няйначай
Саматужнік і няўмека,
Бо ён нават чалавека
Робіць пальцамі ды з гліны—
Спосаб надта прымітыўны;
Мы пабачым з вамі далей,
Што Адам ужо бяз бога
Спосаб той удасканаліў
І пачаў тварыць з нічога.
Бог пасья зрабіў парад,
Прапусьціўшы ўсіх жывёлін.
Хоць Адам і быў ня рад,
Бо яму бог загадаў,
Каб ён кожнай назву даў,
А зоолёгам ніколі
Ня прышлося яму быць,
Бо ён толькі што радзіўся,
Але з богам што-ж рабіць?—
Ён і нехаця згадзіўся,
І язык хоць намазоліў,
Але ўсіх назваў жывёлін.
Праўда, што у бога мэта
Дык ня толькі была гэта,
Як рабіў парад жывёлаў:
Бач, Адам-жа быў жаніх,
Дык бог думаў—прыдзе ў голаў
Нежанатаму Адаму
Выбраць жонку паміж іх,
Паміж гэтых розных самак—
Ні з каровай, ні з асьліцай
Не схацеў аднак жаніцца
Навароджаны Адам—
Ды я й веры нават дам,
Калі-ж хто таму ня верыць,
Да сябе мажэ прымераць.
Сумны ходзіць бог, як хмара,
Дзе-ж узяць Адаму пару?

Неўзабаве бачыць бог—
Сьпіць Адам бяз задніх ног,—
Так зьнябыўся небарака.
Тады бог нагнуўся ракам,
Стаў Адама варушыць,
Стаў Адама патрашыць,
І, дастаўшы ўміг рабрыну,
Ён зрабіў з яе жанчыну,
А Адам храпе й нібыта,
Вось як быццам ён забіты.
Як прачнуўся—зірк улева,
Бачыць—там кабета Ева.
Бог сказаў яму: „Адам!
Я табе яе аддам,
Ты-ж цалуй яе часьцей—
Гэта косьць з тваіх касьцей,—
Яна створана з рабрыны“.
Вось, згуляўшы „октябрыны“
Ды вясельле адным махам,
Маладыя з божым страхам
Сталі жыць ды пажываць;
Бог пашоў адпачываць,
І захроп на ўсю сьвятліцу,
Нібы ён прадаў пішаніцу.
Сьвет стварыў, як пішуць, ён
Акуратна за шэсьць дзён;
Кончыў сьвет тварыць на бабе,
А назаўтра богу шабас—
Грэх-жа брацца за работу,
Бо была якраз субота.

Увагі да вынікнавеньня Беларускага руху¹⁾

Першымі пачалі падыходзіць да беларускага пытання польскія і полёнізаваныя беларускія шляхецкія колы. І зразу мела, чаму яны раней зацікавіліся Беларусьсю. Беларусь была згублена Польшчай, трэба было вярнуць яе назад. Што датычыць да рускіх колаў, то яны пакуль што мала ажытуюцца, бо штыхі Расійскай імперыі забяспечваюць Беларусь за Расіяй.

Цікавасьць да Беларусі раней за ўсё пачала выяўляцца ў Віленскім унівэрсытэце, заснованым у 1803 годзе. Унівэрсытэт адразу зрабіўся культурным і арганізацыйным цэнтрам тагачаснай польскай і беларускай полёнізаванай інтэлігенцыі, якая найчасьцей складалася з сярэдняй і дробнай шляхты і часамі з мяшчанскіх элемэнтаў.

Пры унівэрсытэце і ў самым унівэрсытэце арганізуюцца дробныя гурткі як студэнтаў, так і наогул інтэлігенцыі. Дробныя гурткі пачынаюць абформляцца ў даволі вялікія грамады. У 1817 годзе абформляецца арганізацыя „Шубраўцаў“. Як відаць з статуту, „Шубраўцы“ ставяць сваёй мэтай пашырэнне сярод грамадзянства культуры, працаздольнасьці, цьвярозага жыцьця і г. д. Да выкананьня сваёй мэты яны йдуць шляхам сатыры. З 1817 году яны маюць свой орган друку „Бруконья Ведамасьці“, каторыя выходзяць штотыдзень па суботах аж да 1822 году.

Раней за „Шубраўцаў“ існуюць гурткі „Філёматаў“ (аматараў навук). У ліку заснавацеляў арганізацыі былі Адам Міцкевіч, Т. Зан, беларускі культурнік Ян Чачот і інш. Мэта „Філёматаў“ — „шляхам добрай адукацыі палепшыць стан бацькаўшчыны“. Пад бацькаўшчынай яны разумелі і Беларусь, як провінцыю Польшчы.

¹⁾ Глядзі „Маладняк“ сшытак дзiesiąты.

Пасьля таго, як організацыя „Філёматаў“ распалася (1810), вырасла легальная студэнцкая організацыя „Прамяністых“, якая па статуту ставіла сваёй мэтай інтэлектуальнае і моральнае разьвіцьцё студэнтаў. Тайнаю мэтай кіраўнікоў організацыі было выхаваньне моладзі ў польскім патрыятычным кірунку. Адно з галоўных роляў і тут мае Ян Чачот.

Пасьля таго, як рэктар унівэрсытэту распусьціў „Прамяністых“, кіраўнічае ядро іх утварыла ў 1820-м годзе новую організацыю „Філёратаў“ (аматараў добрадзеянасьці). Апроч мэт культурна-асьветных, організацыя ставіла перад сабой і політычную мэту: падгатаўляць адраджэньне Рэчы Паспалітай, палітычную мэту: падгатаўляць адраджэньне Рэчы Паспалітай, куды павінна ўвайсьці і Беларусь. Намесьнікам старшыні організацыі быў зноў Ян Чачот. Организация разраслася і налічвала ў сваім складзе больш 300 дзейных сяброў. Руская паліцыя разграміла „Філёратаў“ у 1822 годзе, і шмат сяброў, у тым ліку Чачот, панесьлі суровыя кары. Мясцовы колэрыт у гурткоў пры Віленскім унівэрсытэце ясна кідаецца ў вочы нават сучасьнікам іх. Польскія колы ў Варшаве не здаволены мясцовым ухілам віленскіх гурткоў. У Варшаве непакоюцца, як-бы такая дзейнасьць гурткоў ня выклікала сэпаратызму на Беларусі і не перашкаджала агульна-польскай справе.

У гэтых адносінах вельмі цікава зрабіць вынятак з артыкулу, зьмешчанага ў № 147 „Бруковых Ведамасьцяў“ пад назваю „Ліст з Варшавы“, падпісанага псэўдонімам „Варшаўскі прыяцель“. Там мы чытаем ніжэйпаданае: „Ня глядзячы на жартоўнасьць і вульгарнасьць вашай назвы („Бруковыя Ведамасьці“), вы ўсё-ж такі тут маеце шмат прыхільнікаў, каторыя цэняць вашу арыгінальнасьць, а асабліва ваш шляхетны намер выкараняць краёвыя хібы. Праўда, іншы раз нават вашы прыхільнікі скардзяцца, што для палякоў вы пішаце пакітайску, што яны ня могуць зразумець вас. Вы пішаце для Літвы, а не для кароны. Вы менш клапаціцеся аб тым, ці зразумее вас Варшава, абы толькі зразумела вас Вільня і Літва. Іншы раз вы паніжаеце ваш стыль, каб толькі зрабіцца даступнымі для ўсіх“.

Сябры унівэрсытэцкіх гурткоў вельмі цікавіліся краязнаўствам. У мясцовы колэрыт былі ахварбованы гурткі „Прамяністых“. У „Філёратаў“ была друкаваная інструкцыя наконт таго, як збіраць матэрыялы па народнай творчасьці, гісторыі, этно-

графіі і географіі Беларусі. Інструкцыя была вельмі дэталёва апрацавана і вызначала цэлы шэраг пытанняў, на каторыя зьбірацель павінен даць адказы. Матэрыялы звычайна збіраліся тады, калі студэнты, карыстаючыся зімовымі і летнімі вакацыямі, разьяжджаліся па самых глухіх кутках Беларусі.

Поруч з студэнцкімі гурткамі цікавасць да Беларусі зьявілася ў навуковых профэсарскіх колах. Унівэрсытэцкія профэсары ня толькі навукова дасьледуюць, але і знаёмяць грамадзянства ў польскай мове з археалёгіяй, гісторыяй, памяткамі старога пісьменства, народнай творчасцю, звычаямі і нагул бытам Беларусі. З Віленскім унівэрсытэтам зьвязаны працы аб Беларусі такіх выдатных дасьледчыкаў, як Лукашэвіч, Шыдлоўскі, Голэмбеўскі, Ярашэвіч, Нарбут, Даніловіч і г. д. Для нас асабліва цікавы гістарычныя працы Нарбута, у якіх ён выявіў жыцьцё Літоўска-Беларускага гаспадарства. Працы яго прасякнуты вялікім замілаваньнем да Літвы і Беларусі, якія ён тым ня менш лічыць правінцыямі Польшчы. Цікавы і юрыдычныя працы Даніловіча. Нааснове вывучэньня нормаў Літоўска-Беларускага права ён прыгатаваў для друку „Западный Свод Законов“. У свае часы, калі Сьпяранскі рабіў сваю працу па кодэфікацыі законаў Расійскай імперыі, урад Мікалая I-га забракаваў працу Даніловіча, як працу „польскага“ напрамку. Беларусь ніколі так і не пабачыла „Западнага Свода Законов“, ня гледзячы на тое, што ён быў лепш апрацаваны, чым „Свод Законов“ Сьпяранскага, і больш адпавядаў умовам беларускага жыцьця. Калі мы ўглядаемся ў дзейнасьць Віленскага унівэрсытэту, то бачым, што ён у першую галаву быў цэнтрам полёнізаванай беларускай інтэлігенцыі. Ён рабіў іх польскімі патрыётамі і канчаткова полёнізаваў дробную і сярэдняю беларускую шляхту. Але разам з тым унівэрсытэт абуджаў сярод гэтай самай спольшчанай інтэлігенцыі вялікую цікавасць да Беларусі і беларускай культуры. Ён выпускаў у сьвет польскіх патрыётаў, якія разам з тым былі і піонэрамі беларускага руху і культурна-нацыянальнага адраджэньня. Беларускі рух стаў у сыціслую і неабходную сувязь з польскім адраджэнцкім рухам, бо Беларусь, на думку польскіх патрыётаў, уваходзіла ў склад Рэчы Паспалітай ці проста, як звычайная правінцыя, ці як у гэтай ці іншай меры аўтаномная краіна.

У першыя дзесяцілецьці XIX-га стагодзьця падгатаўляецца паўстаньне 1831 году. Уся дзейнасьць Віленскага унівэрсытэту і яго гурткоў ці проста, ці сукосна была зьвязана з падгатоўкай паўстаньня. Студэнцкія гурткі стыкаліся з агульна-грамадзкімі гурткамі, каторыя ў сваю чаргу прынцыпова былі зьвязаны з заходня-эўропэйскімі карбонарамі і арганізацыйна з дэкабрыстамі. З такіх гурткоў на Беларусі нам вядомы— „Патрыотычны саюз“, „Чорныя браты“, „Вайсковыя прыяцелі“ і г. д.

У час паўстаньня прадстаўнікі гэтых гурткоў склалі чырвоную частку паўстанцаў. Белья і чырвоныя мелі свае праграмы і рэзка падзяляліся на дзьве партыі.

Партыя белых складалася з арыстократаў, буйных зямельных уласьнікаў. На чале партыі стаяў добра вядомы польскі патрыот, быўшы прыяцель Аляксандра I і быўшы куратар Віленскае учебнае акругі, Адам Чартарыўскі. Магнацкая партыя лічыла, што паўстаньне ня трэба даводзіць да крайняга пункту, што ня трэба канчаткова парываць сувязь з Расійскай імперыяй і весьці з ёю перагаворы, націскаючы адначасова на расійскі ўрад праз дыплёматыю чужаземных двароў. Польшча, на іх погляд, павінна застацца, як і дагэтуль, абмяжованай монархіяй. Ніякіх соцыяльных рэформаў ні ў якім разе рабіць ня трэба. Сяляне, як і раней, павінны застацца ў прыгонным стане.

Другою групоўкаю паўстанцаў была партыя чырвоных, партыя дэмократаў. На чале яе стаяў вядомы дэмократ свайго часу профэсар Віленскага Унівэрсытэту Лелевэль, староньнік політычнага фэдэралізму. Ён лічыў, што ўваскросшая Польшча павінна будавацца на братэрстве вольных народаў—палякаў, літвінаў і беларусаў і быць фэдэрацыяй Польшчы, Літвы і Беларусі. Складалася партыя з дробнай шляхты і інтэлігенцыі лібэральнага напрамку. Партыя лічыла, што трэба канчаткова парываць сувязь з фэўдальнай расійскай уладай і ня весьці ніякіх перагавораў з Мікалаем I, бо яны не дадуць ніякіх вынікаў для ходу паўстаньня. Ні перагаворы з Мікалаем, ні дыплёматычныя інтрыгі пры чужаземных дварох, а толькі рашучая зброяная барацьба можа і павінна вырашыць долю Рэчы Паспалітай. На думку чырвоных, Польшча ў будучыне павінна быць дэмакратычнай рэспублікай. Прыгон павінен быць ска-

сованы. Вызваленае сялянства трэба надзяліць зямлёй, для якой мэты трэба ў кожнага з буйных паноў выкупіць частку зямлі за кошт дзяржавы. Апошні пункт уносіў вялікую нягэду паміж дзвюма партыямі польскіх паўстанцаў.

Лепшыя з паўстанцаў добра разумелі, што бяз удзелу селяніна паўстаньне на Беларусі ня будзе мець ніякай моцы. І перад намі ёсьць факты, каторыя гавораць аб гэтым. Дробная шляхта і інтэлігенцыя стараліся бліжэй падыйсьці да мужыка, гаварылі з ім на яго „мужыцкай“ беларускай мове і абяцалі яму за ўдзел у паўстаньні вызваленьне ад паншчыны.

Каля Слоніму жыў популярны сярод сялянства дробны зямляўласьнік вёскі Чундры Міхал Валовіч, яшчэ зусім малады чалавек. Калі пачалося паўстаньне, сяляне ўзялі зброю, каб выступіць у паўстаньні. Уласны стрый Валовіча данёс ураду, што Валовіч гатовіць паўстаньне. Сяляне, даведаўшыся аб гэтым, памаглі яму схаватца ў суседнім балоце. Праўда, гэта ня выратавала Валовіча. У балоце ён захварэў, хворы папаў у руку рускай поліцыі і загінуў на шыбеніцы ў Горадні.

Некаторыя з паўстанцаў пускалі ў сялянскія гушчы агітацыйную літаратуру ў беларускай мове. З такіх паўстанцаў-агітатараў мы можам адзначыць студэнта з Вільні Франэка Савіча. Па сваім пахаджэньні гэта быў сын вясковага вуніяцкага ксяндза. Ён ведаў добра становішча, быт і мову беларускага селяніна і пісаў пабеларуску. Бязумоўна, Савіч меў сувязь з адным з гурткоў, на чале якіх стаў вядомы рэволюцыянэр Канарскі, загінуўшы на шыбеніцы ў Вільні на Лукіскім пляцы ў 1839 годзе. Сябры гуртка лічылі, што паўстаньне як у Польшчы, так і на Беларусі будзе мець посьпех толькі тады, калі ў ім прыме ўдзел сялянства. Трэба дабіцца, каб шляхта зразумела гэта і вызваліла сялян ад прыгону. Трэба весьці сярод шляхты і сярод сялянства як вусную, так і пісьмовую агітацыю і прапанду. Былі зроблены спробы ўтварыць патаемную друкарню для выданьня адпаведнай літаратуры, каторыя скончыліся няўдачай. Гурткі мелі вялікі ўплыў на дробную шляхту і інтэлігенцыю таго часу. Да нашага часу дашоў вельмі цікавы агітацыйны верш Ф. Савіча аб паўстаньні 1831 году. У гэтым вершы паляшук з Піншчыны зьяртаецца да літвіна (як тады звалі і літвінаў і беларусаў) і вальняка з такімі словамі: „Літвін, Вальнец падайце-ж мі рукі. Так

присягаем да госпада бога царам на згубу, панам для навукі, што на той зямлі не паўстане нага а ні гэта паганска, а ні гэта тыранска, хоць ся укарэніць, як сіла шатанска. І ты на небе, усемагутны божа, няхай нас бедных твая ласка ўспаможа! А хто ня шчыры, хто не справядлівы, няхай прападне з родам і насеньнем, няхай чорт зрэжа з чадам і насеньнем! Сказаў. Усе тры падалаваліся і па чарцы выпілі гарэлкі і па калачу узялі з тарэлкі. І доўга сабе мілаваліся. А сонца сьвеціць і вецер ня гудзе, бо ся здзівілі, што то вольны людзі“.

Ф. Савіч і яго аднамысьнікі стараліся падыйсьці бліжэй да беларускага селяніна і звярталіся да яго ў яго роднай мове. На гэтым грунце вынікала спэцыфічная паўстанцкая літаратура. Што датычна да самога Савіча, то ён быў зволены рускім урадам з 4 курсу віленскай мэдычнай акадэміі і высланы на Каўказ у вадзін з тамтэйшых палкоў у якасьці звычайнага салдата. Праз нейкі час яму ўдалося ўцячы з Каўказу. Пад фальшывым прозьвішчам Гэлігі ён абсеўся неак на паграніччы Вальні і Падолі і лячыў народ. Да самай сьмерці ён карыстаўся вялікай популярнасьцю сярод сялянства.

Наогул паўстаньне 1831-га году не ўдалося. Соцыяльны дэвіз чырвоных паўстанцаў—вызваленьне сялян—зацямяўся тым, што самі яны ўсё-ж такі былі панамі. Апроч таго, яны дапусьцілі да ўлады такія элемэнтны (белых паўстанцаў), каторыя воража адносіліся да рэволюцыі і да пастаўленых ёю соцыяльных і політычных пытанняў. Што гэта было так, ясна відна з ліста польскага дыктатара Хлапцкага да Мікалая I-га. Ён піша так: „Наймільасьцівейшы кароль! Будучы запэўненым у тым, што сойм ня здолее сярод буры ўстанавіць спакой, і маючы перад вачыма мінулыя страшныя дні (у пачатку рэволюцыі), я пастанавіў узяць выканаўчую ўладу ў свае рукі, каб яна не папала ў рукі агітатараў і буршцеляў, каторыя хоць і ня маюць адвагі ў мінуцы небаьспекі, але ўсё-ж такі ўмеюць падбураць і злучаць натоўп“.

З ліста ясна, што тыя паўстанцы, каторыя ўмелі „злучаць натоўп“ і агітаваць сярод сялянства, не змаглі захапіць улады ў свае рукі і падыйсьці да сялянства з рэальнаю рэформаю вызваленьня. Селянін спачуваў чырвоным, але чакаў ад іх ня слоў, а справы.

Перад намі ёсьць вельмі цікавы дакумант, каторы яскрава сьведчыць аб адносінах беларускага селяніна да польскага паўстаньня 1831 г. Афіцэр польскай разьбітай арміі Багданскі разам з трыма таварышамі прабіраецца з Беларусі ў Галіцыю каб выратавацца ад прасьледваньня рускай улады. Ём трэба прабрацца праз балоты. Стары селянін паляшук, наогул спачуваючы чырвоным паўстанцам, узяўся быць іх правадыром. Па дарозе стары разгаварыўся і так вытлумачыў асноўную прычыну няўдачы польскіх паўстанцаў наогул. „Як да Касьцюшкі, так і цяпер ёсьць адна прычына няўдачы паўстанцаў—гэта адносіны паноў да сялянства. Пань думалі самі зрабіць паўстаньне, але забыліся, што іх мала, а мужыкоў столькі, як мурашак. Пань не хацелі вызваліць сялянства, бо, згубіўшы паншчыну і падданства мужыкоў, яны згубілі-б свае даходы ад мужыкоў і сваю вагу ў гаспадарстве, дзе яны—усё, а мужык—нішто. Вы ніколі ня будзеце мець Польшчы, пакуль мужыкі яе не адваюць, а яны не адваюць яе, ня маючы перакананьня, што адбіваюць яе для сябе. Паншчына ёсьць прычына ўпадку паўстанцаў“. (Zbiór pamiętników z 1831 r., стар. 219-20).

Як адбітак тагачасных польскіх настрояў, у польскай літаратуры зьяўляецца так званая беларуская школа.

Пісьменьнікі гэтай школы паставілі сваёю мэтай зрабіць з беларускага селяніна такога чалавека, які стаў-бы сьвядомым грамадзянінам, патрыятам Польшчы, і пашоў-бы, калі гэта будзе патрэбна, у паўстаньне разам з паўстанцамі панамі і інтэлігентамі.

Найчасьцей яны пішуць папольску, але тэмы і сюжэты для сваіх твораў бяруць з беларускага жыцьця. Часам яны пераходзяць на беларускую мову. Ём трэба вызначыць, што гэта ём даволі лёгка зрабіць, бо яны паходзяць з беларускай апалчанай шляхты. З пісьменьнікаў школы мы можам назваць— Яна Баршчэўскага з Віцебшчыны, Алеся Рыпінскага з Дзісьненшчыны і Яна Чачота з Навагрудчыны. Усе яны ня толькі пісьменьнікі, але і польскія патрыёты і вельмі часта ўдзельнікі паўстаньня 1831 году. Па іх поглядах Беларусь ёсьць хоць і асобная краіна, але яна зьяўляецца непадзельнай часткаю Рэчы Паспалітай Польскай. Што датычыць да беларусаў, то яны ёсьць частка польскай нацыі, ці, як тады казалі, беларусы

ёсьць *gente rutheni, natione poloni*. Ускосна да гэтай школы магчыма аднесці і Адама Міцкевіча. У яго творах мы знаходзім шмат беларускіх малюнкаў і тэм. Сваёю бацькаўшчынаю ён называе Літву, пад якой разумее Беларусь, як непадзельную частку Польшчы.

Асабліва тыповым прадстаўніком пісьменьнікаў беларускай школы ў польскай літаратуры зьяўляецца Алесь Рыпінскі. У 1831 годзе ён прымаў чынны ўдзел у паўстанні, дзеля чаго павінен быў потым кінуць бацькаўшчыну і эміграваць у Парыж. Седзячы ў Парыжы, ён ня кідаў сувязі з Польшчай і Беларуссю. У 1839 годзе ён у гуртку эмігрантаў чытаў лекцыі аб Беларусі, з якіх і ўтварыўся першы як-бы падручнік па беларусазнаўству. Яго кніжачка была выдадзена ў Парыжы ў 1840 г. пад назваю: „*Białoruś. Kilka słów o poezji prostego ludu tej naszej polskiej prowincji*“. Як відаць з самой назвы кніжкі, шляхціц Рыпінскі цікавіцца „простымі людзямі“, сялянствам Беларусі. Беларусь, на яго погляд, ёсьць толькі провінцыя Польшчы. Аўтар кніжкі лічыць, што Беларускае сялянства павінна ня толькі політычна, але і культурна зліцца з палякамі. Не дарма кнігу сваю ён прысьвячае „першаму з беларускіх мужыкоў, каторы навучыцца ўперад чытаць, а потым і думаць папольску“. У сувязі з гэтым, Рыпінскі першы скарыстаў для беларускай мовы польскія літары, дадаўшы да некаторых з іх асобныя адзнакі. Гэтаю азбукаю, крыху перапрацаванаю, беларуская мова часта карыстаецца і ў нашыя часы, асабліва пры пашырэнні беларускай культуры і друку сярод тых беларусоў, якія вучацца ў польскіх школах. Свой агульны погляд на Беларусь Рыпінскі выказаў у прадмове да сваёй кніжкі: „Гэта Русь складае непадзельную часціну нашай дарагой бацькаўшчыны (Польшчы). Гэты народ (беларусы) захаваўся дзеля таго, каб давесці, што ён сам можа выбраць сабе пана, а чужых гаспадароў ня хоча знаць“. За пана Рыпінскі лічыў Польшчу, а пад чужымі гаспадарамі разумеў Расію. Ён быў пераконаны ў тым, што беларусу патрэбен пан. Яму і ў голаву ня прыходзілі думкі аб тым, што працоўная беларуская маса павінна быць сама сабе панам.

Пісьменьнікі беларускай школы пісалі і пабеларуску для таго, каб знайсці чытача сярод беларускіх мас. Рыпінскі напісаў баладу „Нячысьцік“, вершы, псалмы—„Стары Восіп

барадаты“, „Ой, мой божа, веру табе“, верш „Ты-ж сам, судзька, хацеў“ і г. д. Баршчэўскі напісаў вершы—„Рабункі мужыкоў“, „Гарэліца“, „А чым-жа твая, дзеванька, галоўка занята“ і шмат беларускіх уставак у сваім польскім творы „*Szlachcic Sawalnia—czyli Białoruś w fantastycznych opowiadaniach*“. Я. Чачот пісаў лірычныя вершы, вельмі падобныя да народных песень.

Апрача таго, пісьменьнікі беларускай школы сабралі шмат матэрыялаў як бытавых, так і па народнай творчасці на Беларусі. Я. Баршчэўскі выдаў зборнік у расійскай мове пад назваю: „Очерки северной Белоруссии“. Ян Чачот выдаў дзве кніжкі сабранных ім народных твораў пад назваю: „*Piosńki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny*“. Тут ён даў месца 120 народным беларускім песьням, 150 народным прыказкам і прыметам. Да сваіх зборнікаў Чачот дадаў невялічкі слоўнічак беларускіх слоў. У тыя самыя 30-я і 40-я гады збіраецца і друкуецца ў польскай мове зборнік Е. Тышкевіча пад назваю „Апісаньне Барысаўскага павету ў статыстычных, прамыслова-гандлёвых і мэдыцынскіх адносінах“. У зборніку ёсьць шмат і гістарычных матэрыялаў. Тут таксама можна знайсці нарысы штодзённага вясковага жыцця, народныя песьні, замовы й забабоны; шмат ёсьць і прыказак. Пазьнейшыя збірацелі этнографічнага матэрыялу часта карысталіся з зборніка.

Аўтары беларускай школы польскай літаратуры па сваім сацыяльным стане зьяўляюцца шляхціцамі. Зразумела, што іх творы наскрозь прасякнуты шляхецкімі поглядамі на беларускае сялянства. Часам яны нават і спачуваюць цяжкай, бязвыхаднай волі селяніна, але наогул усе яны лічаць, што прыгоннае права і прыгонная гаспадарка зьяўляюцца тэю асноваю жыцця, якой ні ў якім разе няможна парушаць у імя грамадзянскай і дзяржаўнай карысьці. Такі іх сацыяльны погляд яскрава выяўляецца ў іх творах, асабліва ў творы Баршчэўскага „Рабункі мужыкоў“. Сяляне паўсталі ў часы кампаніі 1812 году супроць свайго пана. Яны прагналі яго з маёнтку і захапілі ў свае рукі пры дапамозе французскіх салдат панскі двор. Баршчэўскі вельмі не спачувае такому зьявішчу. Ён стараецца абсьмяяць сялян і намаляваць іх паўстаньне ў комічных хварбах.

Найбліжэй падыходзіць да прыгнечанага няволяй і паншчынай сялянства Ян Чачот. Ён яскрава апісвае нявычэрпнае сялянскае гора: у хаце зімна і дымна, ад холаду калеюць і ад голаду хварэюць дзеткі селяніна; разам са скацінаю ў смуродзе, брудзе і цемры жыве тут сялянская сям'я. („Нашто нам дым выядае вочкі“). Але і ў Чачота адносіны да селяніна шляхецка-клерыкальныя. Бяда селяніна залежыць не ад існавання прыгону, а ад таго, што селянін часта гультаіць і шмат п'е гарэлкі. Селянін і пры існуючым ладзе можа добра жыць, калі будзе паслухмяным у вадносінах да пана чалавекам, працавітым і цывярозым гаспадаром. („Каб у карчме не сядзеў“). Агульная асвета, па думцы Чачота, не патрэбна для селяніна. Ён лічыць, што даволі будзе для селяніна, калі ён будзе аддаваць сваіх дзяцей у практычную навуку: да шаўца, каваля, бондара і іншых рамеснікаў („Ой ты, суседзе“). Ідэальны селянін, на думку Чачота, бесьперастанку працуе ўва ўсе чатыры поры году, прытым працуе бяз усякага незадаваленьня і протэсту, у радасьці і вясельлі. Вясною ён гародзіць, возіць на поле гной, арэ і сее, летам косіць лугі, жне жыта, зімою возіць дровы, чэша калкі, рыхтуе лучыну, восеньню арэ папар, зноў сее, малоціць і г. д. Калі селянін захоча пагуляць, — „у дом просіць госьці, тады сабе чарку гарэлкі вып'е да вашмоўці“ („Як то добра, калі мужык“). Калі прыходзіць сьвята, селянін ідзе маліцца богу ў царкву ці ў касцёл. Ён знае толькі бога, пана, сваю хату і свой мужыцкі клопат. Зразумела, што такі селянін будзе слухацца бога ў асобах ксяндза, папа і пана і ня будзе рабіць няпрыемных усім ім „рабункаў“.

(Працяг будзе).

Антон Панненук

Марксызм і дарвінізм

Дарвінізм супроць соцыялізму

Дарвінізм быў неацэннаю паслугаю для буржуазіі ў яе змаганьні супроць старога ўлады. З гэтага прычыны было зусім натуральна, што буржуазія ўжывала дарвінізм і супроць свайго пазьнейшага ворага, пролетарыату, і рабіла гэта не таму, што пролетарыят быў ворага настроены супроць дарвінізму, а якраз наадварот. Як толькі дарвінізм зьявіўся, авангард пролетарыату — соцыялістыя — віталі тэорыю Дарвіна, бо ў дарвінізьме яны бачылі падмацаваньне і дапаўненьне іх уласнае тэорыі; ня так, як некаторыя павярхоўныя опонэнты лічаць, быццам яны хацелі абгрунтаваць соцыялізм на дарвінізьме, а ў тым сэнсе, што вынаходка Дарвіна, паказаўшая, што нават у вачавідна бязьзьменным стаячым арганічным сьвеце ідзе бязупыннае разьвіцьцё, ёсьць яскравае падмацаваньне тэорыі Маркса аб соцыяльным разьвіцьці.

Аднак, для буржуазіі было натуральна ўжыць дарвінізм супроць пролетарыату. Буржуазія павінна змагацца з дзьвюма арміямі, і рэакцыйныя класы зусім добра ведаюць гэта. Калі буржуазія нападае на іх уладу, яны паказваюць на пролетарыят і радзяць буржуазіі берагчыся, каб не зруйнаваць улады. Робячы так, рэакцыйныя хочучь напужаць буржуазію так, каб яна ўхілялася ад жаднага рэвалюцыйнага дзеяньня. Разумеюцца, буржуазныя прадстаўнікі адказваюць, што няма чаго баяцца, што іх навука зьняпраўджае беспадстаўную ўладу дваранства і падтрымлівае іх у іх змаганьні супроць ворагаў парадку.

На конгрэсе натуралістых рэакцыйны політык і вучоны Вірхаў нападаў на дарвінізм на тэй падставе, што ён падтрымлівае соцыялізм. „Будзьце асьцярожны з гэтай тэорыяй“, сказаў ён дарвіністам, „бо гэта тэорыя вельмі блізкая да тэорыі, якая прычыніла так шмат жаху ў суседняй з намі краіне“.

Гэты намёк на Парыскую Комуна, зроблены ў год, вядомы прасьледваньнем соцыялістых, павінен быў мець вялікі эфэкт. Аднак, што магчыма было сказаць пра навуку нейкага профэсара, які атакуе дарвінізм довадамі, што гэта тэорыя няправільная, бо яна небясьпечна. Гэты папрок аб хаўрусе з чырвонымі рэволюцыянерамі выклікаў шмат няпрыемнасьці для Геккеля, абаронцы гэтае тэорыі. Ён ня мог перанесьці гэтага. Зараз-жа пасья гэтага ён паспрабаваў продэманстраваць, што якраз тэорыя Дарвіна паказвае няжыцьцёвасьць патрабаваньняў соцыялістых і што дарвінізм і соцыялізм „пераносяць адзін аднаго, як агонь і вада“. Пойдзем усьлед за спрэчкамі Геккеля, чые асноўныя думкі спатыкаюцца ў большасьці аўтараў, грунтаваўшых свае аргументы супроць соцыялізму на дарвінізьме.

Соцыялізм—ёсьць тэорыя, якая прадугледжвае натуральную роўнасьць людзей і імкненьца прывесьці да соцыяльнае роўнасьці: роўныя правы, роўныя абавязкі, роўная маемасьць і аднальковыя забавы. Дарвінізм, наадварот, ёсьць навуковы довад няроўнасьці. Тэорыя паходжэньня ўстанаўляе той факт, што разьвіцьцё жывёлін ідзе ў напрамку ўсё большага падзелу працы; чым вышэй разьвіта жывёліна, тым большая існуе няроўнасьць. Тое самае адбываецца і ў грамадзе. Тут таксама мы бачым вялікі падзел працы паміж клясамі, годнасьцямі й г. д., і чым вышэй мы стаім у соцыяльным разьвіцьці, тым большым становіцца няроўнасьць у сіле фізычных і разумовых здольнасьцяў. З гэтае прычыны тэорыя паходжэньня павінна лічыцца, як „найлепшае процівайдзьдзе патрабаваньням соцыялістых зрабіць усіх роўнымі“.

Тое-ж самае зьмяшчаецца, толькі ў большых разьмерах, у тэорыі выжываньня Дарвіна. Соцыялізм хоча зьніштожыць конкурэнцыю і змаганьне за існаваньне. А дарвінізм вучыць нас, што гэта змаганьне нямінуча і што яно ёсьць натуральны закон для ўсяго арганічнага сьвету. Гэта змаганьне ня толькі натуральна, яно яшчэ і карысна і добрадзейна. Гэта змаганьне вядзе да ўсё большага ўдасканаленьня, а гэта ўдасканаленьне зьмяшчаецца ва ўсё большым зьніштажэньні, няпрыстасаваных да жыцьця. Толькі адборная меншасьць, тыя, хто падрыхтаваны да супраціўленьня конкурэнцыі, могуць выжыць; значная большасьць павінна згінуць. „Шмат пазваных, але мала абра-

ных". Змаганьне за існаваньне выражаецца адначасова ў перамозе найлепшых у той час, як горшыя і непрыстасаваныя павінны згинуць. Гэта можна аплакваць таксама, як тое, што ўсё павінна памерці, але факт ня можа быць ні адмоўлены, ні зьменены.

Мы хочам адзначыць тут, як малая перамена амаль падобных слоў служыць абаронаю капіталізму. Дарвін гаворыць аб выжываньні найлепш прыстасаваных да варункаў іх жыцця. Бачачы, што ў змаганьні тыя, што лепш організаваны, перамагаюць іншых, пераможцаў назвалі дбайлівымі, а пазьней „найлепшымі“. Гэты выраз быў прыдуман Гербэртам Спэнсэрам. Выйграўшыя на іх полі пераможцы ў сацыяльным змаганьні былі абвешчаны лепшымі людзьмі.

Геккель захаваў і яшчэ падтрымлівае гэту думку. У 1892 г. ён сказаў: „Дарвінізм, ці тэорыя адбору, зусім арыстократычна; яна грунтуецца на выжываньні найлепшых. Падзел працы даўёў у сваім разьвіцьці да ўсё большых адменнасьцяў у характарах, усё большае няроўнасьці паміж індывідуумаў і іх дзейнасьці, адукацыі і варунках жыцця; чым большы посьпех чалавечае культуры, тым большая адрозьненасьць існуе паміж рознымі клясамі. Комунізм і патрабаваньні сацыялістых аброўнасьці ўмоў і дзейнасьці адназначны за зваротам да першабытнага стану барбарства“.

Ангельскі філёзоф Гербэрт Спэнсэр ужо раней Дарвіна меў тэорыю сацыяльнага росту. Гэта была буржуазная тэорыя індывідуалізму, якая грунтавалася на змаганьні за існаваньне. Пазьней ён прывёў гэту тэорыю ў сьціслыя адносіны з дарвінізмам. „У сьвеце жывёлін“, казаў ён, „стары, слабы і хворы выкараняюцца і толькі дужыя і здаровыя выжываюць. З гэтае прычыны змаганьне за існаваньне служыць для ачышчэньня расы, абараняючы яе ад папсаваньня. Гэта ёсьць шчасьлівы вынік такога змаганьня, бо калі-б гэта змаганьне было лёгкім і кожны быў упэўнены ў ахове свайго існаваньня без змаганьня, раса нямінуча і неабходна папсавалася-б. Падтрыманьне хворага, слабага і непрыспасобленага выклікае агульную расавую дэгенэрацыю (выраджэньне). Калі спачуваньне, знаходзячы сваё выражэньне ў міластыні, ідзе за яго разумныя межы, яно не пападае ў мэту; замест зьмяншэньня, яно павялічвае страданьне для новага пакаленьня. Добры вынік змаганьня за існаваньне можна

найлепш бачыць у дзікіх жывёлін. Яны ўсе дужыя і здаровыя, бо яны павінны былі перацярпець тысячы небяспек, у якіх усе тыя, што былі непадрыхтаваны да змаганья, павінны былі згібець. Сярод людзей і хатніх жывёлін хворыя і слабыя так звычайны таму, што яны падтрымліваюцца—абараняюцца. Соцыялізм, маючы сваёю мэтаю зніштожыць змаганьне за існаваньне сярод людзей, неабходна стварае ўсё больш вырастаючае разумовае і фізычнае папсаваньне“.

Гэта ёсьць галоўны стараньні тых, хто ўжывае дарвінізм, як абарону буржуазнае сыстэмы. Гэтыя моцныя на першы погляд аргументы былі для соцыялістых ня надта моцным, каб іх абурыць. У значнай частцы гэта былі старыя аргументы, якія ўжываліся супроць соцыялізму, але апранутыя ў новае адзеньне тэрміналегіі дарвінізму, і яны паказваюць крайняе няведаньне соцыялізму таксама, як і капіталізму.

Тыя, хто раўнае соцыяльны арганізм з арганізмам жывёліны, пакідаюць нявырашаным факт, што людзі не адрозніваюцца як клеткі ці органы, а толькі велічынёю іх здольнасьці. У грамадзе падзел працы ня можа ісьці так далёка, каб усе здольнасьці павінны былі згінуць за кошт разьвіцьця аднэй з іх. Больш таго, кожны, хто разумее што-небудзь у соцыялізьме, ведае, што сапраўдны падзел працы не прыпыняецца пры соцыялізьме, што якраз пры соцыялізьме ён будзе магчымым. Розьніца паміж рабочымі, іх здольнасьцямі і заняткамі ня згіне; згіне толькі розьніца паміж працоўнымі і эксплёататарамі.

Зусім правільна, што ў змаганьні за існаваньне жывёліны больш моцныя і здаровыя выжываюць, аднак, падобнае зьявішча не здараецца ў капіталістычнай конкурэнцыі. Тут перамога не залежыць ад удасканаленасьці ўдзельнікаў змаганья, а ад чагосьці іншага, што ляжыць па-за іх арганізмам. У той час, як гэта змаганьне можа мець значэньне для дробнае буржуазіі, дзе посьпех залежыць ад асабовых здольнасьцяў і якасьцяў, у далейшым разьвіцьці капіталу посьпех залежыць не ад асабовых здольнасьцяў, а ад уладанья капіталам. Той, хто мае большы капітал, хутка перамагае таго, у каго капітал меншы, хоць гэты другі можа быць і больш практычным. Не асабовыя здольнасьці, а ўладаньне грашыма вырашае, хто будзе пераможцам у змаганьні. Калі дробныя капіталістыя гінуць, яны ня гінуць, як людзі, але як капіталістыя; яны не выка-

раняюцца з грамады жывучых, а толькі з грамады буржуазіі. Яны яшчэ існуюць, але не як капіталістыя. З гэтае прычыны існуючая ў капіталістычнай сыстэме конкурэнцыя ёсць нешта адменнае ў сваіх патрабаваннях і выніках ад змаганьня жыць вёлін за існаваньне. Тыя людзі, што гінуць як людзі, зьяўляюцца членамі зусім асобнае клясы, клясы, якая не бярэ ўдзелу ў конкурэнтным змаганьні. Рабочыя не конкуруюць з капіталістамі, яны толькі прадаюць ім сваю рабочую сілу. Дзякуючы сваёй безмаемаснасьці, яны ня маюць нават спрыяючага выпадку зьмераць свае вялікія якасьці і ўступіць у спаборніцтва з капіталістамі. Ёх беднасьць ня можа тлумачыцца тым, што яны палі ў конкурэнтным змаганьні праз іх слабасьць, а тое, што ім вельмі мала плацяць за іх рабочую сілу, якраз ёсць прычына таго, што хоць іх дзеці раджаюцца моцнымі й здаровымі, яны гінуць у вялікай масе, у той час, як дзеці, якія радзіліся ад багатых бацькоў, хоць радзіліся хворымі, застаюцца жыць, дзякуючы добраму кармленьню і вялікаму клопату аб іх. Дзеці бедных паміраюць не таму, што яны хворыя і слабыя, а праз прычыны надворныя, аб'ектыўныя. Гэта капіталізм стварае ўсе гэтыя няспрыяючыя ўмовы (варункі) праз эксплёатацыю, памяншэньне заробтку, безработьце, крызысы, дрэнныя кватэры і шматгадзінны працоўны дзень. Гэта капіталістычная сыстэма прыводзіць так шмат моцных і здаровых да зьнямогі.

Такім чынам, соцыялістыя даводзяць, што адменна ад сьвету жывёлін, конкурэнтнае змаганьне, якое існуе паміж людзьмі, ня выходзіць найлепшых і найбольш практычных, а зніштажае шмат моцных і здаровых праз іх беднасьць, у той час, як багатыя, нават калі яны слабыя і хворыя, выжываюць. Соцыялістыя даводзяць, што асабовая сіла ня ёсць рашучы фактар, а што ім зьяўляецца нешта надворнае для чалавека: уладаньне грашмі вырашае, хто выжыве і хто згіне.

Прыродны закон і соцыяльная тэорыя.

Няправільнае заключэньне аб соцыялізьме, зробленае Геккелем і Спэнсэрам, не зьяўляецца нечаканым. Дарвінізм і марксызм ёсць дзьве ясныя тэорыі, адна з якіх ужываецца для сьвету жывёлін, а другая для грамады. Яны дапаўняюць адна адну ў тым сэнсе, што сьвет жывёлін разьвіваецца да

ступені чалавека, згодна з тэорыяй эвалюцыі Дарвіна, а з таго часу, калі жывёліна развілася да чалавека, далейшае развіццё ідзе па тэорыі эвалюцыі Маркса. Аднак, калі хто хоча перанесці тэорыю з адной галіны ў другую, дзе ўжываюцца іншыя законы, ён мусіць рабіць памылковыя заключэнні.

Так стаіць справа, калі мы хочам устанавіць з прыроднага закону, што соцыяльная форма з'яўляецца натуральнаю.

Гэта ёсць якраз тое, што робяць буржуазныя дарвіністы. Яны прышлі да заключэння, што законы, якімі кіруецца сьвет жывёлін, дзе ўжываецца тэорыя Дарвіна, з роўнаю сілаю ўжываюцца ў капіталістычнай сыстэме, і што з гэтае прычыны капіталізм ёсць натуральны лад, які павінен заставацца вечна. З другога боку былі некаторыя соцыялісты, якія хацелі давесці, што па Дарвіну соцыялістычная сыстэма ёсць сыстэма натуральная. Гэтыя соцыялісты казалі так: «Над капіталізмам людзі вядуць змаганьне за існаваньне няроўнымі, штучна зробленымі прыладамі. Натуральная перавага тых, хто здаравейшы, дужэйшы, больш развіты разумова і лепшыя моральна, зусім бескарысна пакуль нараджэньне клясы ці ўладаньне грашмі контролюе гэта змаганьне.

Соцыялізм, зьніштожыўшы ўсе гэтыя штучныя адрозьненні, зробіць роўнае аправізаньне для ўсіх, і толькі тады змаганьне за існаваньне перамога там, дзе сапраўдныя асабовыя перавагі будуць рашучымі фактарамі. Гэтыя крытычныя аргументы, ня будучы дрэннымі, калі яны ўжываюцца супроць буржуазных дарвіністых, аднак, памылковыя. Абодва шэрагі аргументаў—і тыя, што ўжываюцца буржуазнымі дарвіністымі на карысьць капіталістых, і аргументы соцыялістых, якія грунтуюць свой соцыялізм на тэорыі Дарвіна—у корані памылковыя. І тыя і другія аргументы, хоць яны і дасягаюць процілеглых заключэньняў, аднолькава фальшывы, бо яны выходзяць з няправільных палажэньняў аб тым, што ёсць натуральная і сталая сыстэма чалавечае грамады.

Марксызм навучае нас, што няма такое рэчы, як натуральная і сталая соцыяльная сыстэма, і што яе ня можа быць, ці, кажучы іначай, кожная соцыяльная сыстэма ёсць сыстэма натуральная, бо кожная соц. сыстэма патрэбна і натуральна пры даных умовах. Няма адзінае пэўнае соцыяльнае

сыстэмы, якую магчыма было-б прыняць за натуральную; розныя соцыялістычныя сыстэмы выходзяць адна з аднай, як вынік развіцця сродкаў вытворчасці. З гэтае прычыны кожная сыстэма натуральна для свайго часу. Капіталізм ня ёсць адзіны натуральны лад, як гэта лічыць буржуазія, і таксама соцыялізм ня ёсць адзіная натуральная сыстэма, як гэта прабуюць давесці некаторыя соцыялістыя. Капіталізм быў натуральным пры ўмовах 19 веку, таксама, як фэўдалізм у сярэднія вякі, а соцыялізм будзе ўбягучым стагоддзді. Спроба ўстанавіць пэўнаю сыстэму, як адзіную, натуральную і сталую, таксама памылкова, як і тое, калі-б мы ўзялі якую-небудзь жывёліну і казалі, што яна найбольш дасканалая ад усіх жывёлін. Дарвінізм навучае нас, што кожная жывёліна аднолькава прынароўлена і аднолькава дасканалая па форме, каб адпавядаць спецыяльным абставінам, у якіх яна жыве; а марксызм навучае нас, што кожная соцыяльная сыстэма асабліва прынароўлена да яе ўмоў і што ў гэтым сэнсе яна можа быць названа добраю і дасканалая.

У гэтым ляжыць галоўная прычына, чаму стараньне буржуазных дарвіністых абараніць раскідаючыюся капіталістычную сыстэму, якая павінна абанкруціцца. Аргументы, пабудованыя на натуральнай навуцы, калі яны ўжываюцца ў адносінах да соцыяльных пытанняў, павінны амаль заўсёды прывесці да адваротнага заключэння. Гэта здараецца таму, што ў той час, як прырода вельмі павольна ў сваім развіцці і зменах, якія на працягу гісторыі чалавецтва няпрыметны, так што яе можна разглядаць амаль што як стабілізаваную, чалавечая грамада хутка і заўсёды змяняецца. Каб зразумець рухаючую сілу і прычыну соцыяльнага развіцця, мы павінны вывучыць грамаду, як такую. Толькі тут мы здолеем знайсці прычыну соцыяльнага развіцця. Марксызм і дарвінізм павінны застацца ў іх уласных галінах; яны незалежны адзін ад аднаго і паміж імі няма беспасрэднае сувязі.

Тут паўстае вельмі важнае пытаньне. Ці можам мы прыпыніцца на заключэнні, што марксызм ужываецца толькі ў адносінах да грамады, а дарвінізм толькі да органичнага сьвету і што ні тая, ні другая тэорыя ня ўжываюцца ў другой галіне. На практыцы вельмі ўдобна мець адзін прынцып для чалавечага сьвету, а другі для сьвету жывёлін. Маючы гэта, мы

аднак, забываемся, што чалавек таксама жывёліна. Чалавек разьвіўся з жывёліны, і законы, якія адносяцца да сьвету жывёлін, ня могуць нечакана страціць сваё ўжываньне ў адносінах да чалавека. Гэта праўда, што чалавек зусім асаблівая жывёліна, але калі справа стаіць так, дык патрэбна знайсці з гэтых самых асаблівасьцяў, чаму тыя прынцыпы, якія ўжываюцца ў адносінах да ўсіх жывёлін, ня ўжываюцца ў адносінах да людзей і чаму яны прымаюць асаблівую форму, калі ўжываюцца ў адносінах да чалавека?

Тут мы падыходзім да другога важнае праблемы. Буржуазныя дарвіністыя з такою праблемаю не спатыкаюцца. Яны проста абвяшчаюць, што чалавек ёсьць жывёліна, і без далейшых размаўленьняў яны ўжываюць прынцыпы Дарвіна ў адносінах да людзей. Мы бачым, да якіх памылковых заключеньняў яны даходзяць. Для нас гэта пытаньне не зьяўляецца простым. Мы павінны перш за ўсё высвятліць розніцу паміж людзьмі і жывёлінамі, і тады мы можам бачыць, чаму ў чалавечым сьвеце прынцыпы Дарвіна зьмяняюцца на іншыя, а іменна—на марксызм.

Нахіл чалавека да жыцьця ў грамадзе.

Першая асаблівасьць чалавека ёсьць тое, што чалавек соцыяльнае стварэньне. Гэтым ён розніцца не ад усіх жывёлін, бо сярод апошніх ёсьць імат ведаў, якія жывуць грамадою. (Але чалавек розніцца ад усіх тых жывёлін, якіх мы да гэтага часу назіралі на падставе тэорыі Дарвіна). Ён розніцца ад тых жывёлін, якія ня жывуць грамадою, а змагаюцца адна з адною за існаваньне. Чалавека трэба раўнаць не з драпежнымі жывёлінамі, якія жывуць паасобку, а з тымі, што жывуць грамадою. Жыцьцё жывёлін грамадою ёсьць сіла, аб якой мы яшчэ не гаварылі, сіла, якая выклікае новыя якасьці ў жывёлін.

Памылкова разглядаць змаганьне за існаваньне як адзіную сілу, якая дае форму арганічнаму сьвету. Змаганьне за існаваньне ёсьць галоўная сіла, якая выклікае пахаджэньне новых ведаў, але сам Дарвін вельмі добра ведаў, што і іншыя сілы разам з гэтай даюць форму надворнасьці прывычкам і асаблівасьцям жывых стварэньняў. У сваім „Пахаджэньні чалавека“ Дарвін падрабна апісаў сэксуальны адбор і паказаў, што конкурэнцыя самоў з-за самак выклікала яркі колер

птушак і матылькоў і таксама пявучы голас птушак. Там ён таксама прысьвяціў адну частку соцыяльнаму жыцццю.

Шмат ілюстрацый да гэтага ёсць таксама ў кніжцы Крапоткіна: „Узаемадапамога, як фактар эвалюцыі“. Найлепшае ўяўленьне аб эфэктах жыцця грамадою дадзена ў кніжцы Кауцкага: „Этыка і матэрыялістычнае разуменьне гісторыі“.

Калі шмат жывёлін жыве ў адной групе, стадзе ці стаі, яны вядуць змаганьне за існаваньне агулам (супольна) супроць надворнага сьвету; унутры такое групы змаганьне за існаваньне прыпыняецца. Жывёліны, якія жывуць грамадою, не вядуць больш змаганьня за існаваньне адна супроць другога, у якім слабыя гінуць. Якраз наадварот, слабыя карыстаюцца тою самаю выгадаю, што й моцныя. Калі некаторыя жывёліны маюць перавагу праз большую сілу, вастраўшую дзюбу ці практыку ў знаходжаньні лепшае пашы ці ў абароне ад ворага, гэта перавага ня ідзе на карысьць толькі тых, якія лепш прынароўлены, але таксама і ўсёй групе. Гэта аб'яднаньне сіл паасобных жывёлін дае групе новую і большую сілу ад тэй, якою ўладае адзін індывід, нават самы дужы. Толькі дзякуючы гэтаму аб'яднаньню сілы безабаронныя, траваядныя могуць абараняцца ад драпежных жывёлін. Толькі праз гэта аб'яднаньне некаторыя жывёліны могуць абараніць сваіх дзяцей.

Другая перавага жыцця грамадою выходзіць з таго факту, што, дзе жывёліны жывуць грамадою, там магчымы падзел працы. Такія жывёліны пасылаюць разведчыкаў ці ставяць вартаўнікоў, чыёю мэтаю зьяўляецца наглядаць за бясьпекаю ўсіх у той час, як яны кормяцца, спадзяючыся, што іх вартаўнікі папярэдыць іх аб небясьпецы.

Такая грамада жывёлін становіцца ў некаторых адносінах адзінкаю, адзіным арганізмам. Натуральна, што сувязі застаюцца больш вольнымі (меней цеснымі), чым паміж клеткамі адзінага цела жывёліны. Праз гэта ня менш група становіцца цеснаю грамадою, і тут павінна быць нейкая сіла, якая трымае разам паасобных членаў.

Гэта сіла знаходзіцца ў соцыяльных мотывах, гэта інстынкт, які трымае іх разам, выклікае моц, сталасьць групы. Кожная жывёліна павінна ставіць інтарэс усяе групы вышэй свайго ўласнага, яна павінна заўсёды дзейнічаць інстынктыўна для карысьці і падтрыманьня групы, не звяртаючы ўвагі на самую сябе. Пакуль слабыя траваядныя думаюць толькі аб

самых сабе і ўцякаюць, калі іх атакуюць драпежныя жывёліны, і кожная клапоціцца толькі аб самой сабе, усё стада гіне. Толькі калі моцны мотыў самазахавання прыглушан больш моцным мотывам аб'яднання, і кожная жывёліна рызыкуе сваім жыццём для абароны ўсіх, толькі тады стада застаецца і карыстаецца перавагаю трымання гуртом. У такім выпадку павінны развіцца самаадвага, храбрасць, запраданасць, дыцыпліна і сьвядомасць, бо дзе яны ня існуюць, там грамада раскідаецца.

Грамада можа існаваць толькі там, дзе існуюць гэтыя фактары.

Гэтыя інстынкты, маючы сваё пахаджэнне ад прывычкі і патрэбы, умацоўваюцца праз змаганьне за існаваньне. Кожная стада жывёлін яшчэ застаецца ў конкурэнтным змаганні супроць такіх самых жывёлін іншага стада; тыя, што найлепш прынароўлены процістаяць ворагу, выживуць, а тыя, што горш узброены для змаганья, згінучь. Тая група, у якой соцыяльны інстынкт лепш развіты, здолее ўтрымаць сваю пазыцыю ў той час, як група, у якой соцыяльны інстынкт нізкі, ці стане лёгкаю здабычаю сваіх ворагаў, ці ня здолее знайсці добрага месца для пракармлення. Гэтыя соцыяльныя інстынкты становяцца з гэтае прычыны найбольш важнымі і рашучымі фактарамі, якія вызначаюць, хто выжыве ў змаганні за існаваньне. Дзякуючы гэтаму, соцыяльныя інстынкты былі падняты да становішча пераважных фактараў.

Гэтыя адносіны кідаюць зусім новы сьвет на погляды буржуазных дарвіністых. Іх яны запэўняюць, што выкараненьне слабых зьяўляецца натуральным, што яно патрэбна для таго, каб перашкаджаць псаванню расы, і што абарона слабых служыць пагоршанню расы. Але што мы бачым? У самой прыродзе, у сьвеце жывёлін мы знаходзім, што слабыя абараняюцца не сваёю ўласною сілаю, яны трымаюцца і яны не адкідваюцца ў бок праз іх асабовую пэрсональную слабасць. Гэты лад не аслабляе групу, а дае ёй новую сілу. Група жывёлін, у якой найлепш развіта ўзаемадапамога, найлепш прынароўлена да падтрыманья сябе ў змаганні.

Той, які згодна вузкаму разуменьню, здаваўся прычынаю слабасці, становіцца, якраз наадварот, прычынаю сілы. Згуртаваныя жывёліны ў стане біць тых, што вядуць змаганьне паасобку. Гэта так званая выраджаючаяся і пагаршчаючаяся раса перамагае і практычна аказваецца найбольш практычнаю і найлепшаю.

Тут мы перш-на-перш бачым, якія сьляпя і ненавуковыя прэтэнзіі і аргументы буржуазных дарвіністых. Ёх прыродныя законы і іх разуменьні таго, што зьяўляецца натуральным, выводзіцца з часткі сьвету жывёлін, з тых, што найменш падобны да чалавека, у той час, як тыя жывёліны, што фактычна жывуць у ваднолькавых з чалавекам абставінах, застаюцца не абгледжанымі. Прычына гэтага можа быць знойдзена ва ўласных абставінах буржуазіі; яны самі належаць да клясы, у якой кожны паасобку конкуруе з другімі; з гэтае прычыны яны бачаць і сярод жывёлін толькі такую форму змаганьня за існаваньне. У гэтым прычына таго, што яны выпускаюць з віду тыя формы змаганьня, якія зьяўляюцца найважнейшымі для людзей.

Гэта праўда, што гэтыя буржуазныя дарвіністыя ведаюць той факт, што чалавек ня кіруецца простым эгоізмам, безадносна ня лічацца з інтарэсамі яго суседзяў. Буржуазныя вучоныя вельмі часта кажуць, што кожны чалавек ўладае двума пачуцьцямі—эгоістычным ці сябелюбным, і альтруістычным, ці любоўю да другіх. Але ня ведаючы соцыяльнага пахаджэньня гэтага альтруізму, яны ня могуць зразумець яго меж і ўмоў. Альтруізм у іх вуснах становіцца вельмі няяснаю ідэяю, пра якую яны ня ведаюць, як з ёю абыходзіцца.

Усё, што ўжываецца ў адносінах да соцыяльных жывёлін, ужываецца ў адносінах да чалавека. Нашы налпы падобныя продкі і першабытныя людзі, якія разьвіліся з іх, усе былі безабароннымі, слабымі жывёлінамі, якія, як амаль і ўсе налпы, жылі пляменьнямі. Тут павінны былі зьявіцца тыя самыя соцыяльныя мотывы і інстынкты, якія пазьней павінны ператварыцца ў моральныя пачуцьці. Што нашы звычаі і мораль ёсьць ня што іншае, як соцыяльныя пачуцьці, тыя пачуцьці, якія мы знаходзім сярод жывёлін, вядома ўсім; нават Дарвін казаў пра „прывычкі жывёлін, якія сярод людзей былі-б названы моралью“. Розьніца ёсьць толькі ў разьмеры сьведомасьці; як толькі гэтыя соцыяльныя пачуцьці становяцца яснымі для людзей, яны набываюць характар соцыяльных пачуцьцяў. Тут мы бачым, што моральнае разуменьне, якое буржуазныя аўтары лічаць за галоўнае адрозьненьне паміж людзьмі і жывёлінамі, ня ёсьць агульнае для людзей, а зьяўляецца простым продуктам тых умоў, якія існуюць у сьвеце жывёлін.

У прыродзе пахаджэння гэтых моральных пачуццяў ляжыць тое, што яны не пашыраюцца далей соцыяльнае групы, да якое жывёліна ці чалавек належыць. Гэтыя пачуцці служаць практычным мэтам трыманьня групы разам; па-за гэтым яны бескарысны. У сьвеще жывёлін лад і характар соцыяльнае групы вызначаецца абставінамі жыцця, і з гэтае прычыны група амаль заўсёды застаецца аднолькаваю. Аднак, сярод людзей групы, гэтыя соцыяльныя аб'яднаньні, заўсёды змяняюцца ў адпаведнасьці з эаанамічным разьвіцьцём, якое таксама змяняе соцыяльныя інстынкты. Орыгінальныя групы, пляменьні дзікіх барбарскіх людзей былі больш моцна аб'яднаны, чым групы жывёлін. Сямейныя адносіны і агульная мова замацоўвалі гэты саюз. Кожны індывід павінен падтрымліваць усю групу. Пры такіх умовах соцыяльныя мотывы, моральныя пачуцці, падлегалі індывіда цэламу павінны быць разьвітымі да крайнасьці. З далейшым разьвіцьцём грамады пляменьні раскідаліся; і іх месцы займаліся новымі саюзамі, гарадамі і народамі. Новыя формацыі прыходзяць на месца старых, і члены гэтых груп вядуць агулам змаганьне за існаваньне супроць другіх людзей. У аднолькавай меры з эаанамічным разьвіцьцём павялічваецца разьмер гэтых саюзаў, змаганьне якіх супроць іншых саюзаў змяншаецца, і соцыяльныя пачуцці пашыраюцца. У канцы старажытных часоў мы знаходзім, што ўсе вядомыя тады людзі стварылі аб'яднаньне, Рымскую імперыю, і што ў гэты час зьявілася тэорыя аб тым, што моральныя пачуцці маюць уплыў амаль на ўсіх людзей, якая прывяла да лэзунгу, што ўсе людзі—браты.

Калі мы разглядаем наш час, мы бачым, што эаанамічна ўсе людзі складаюць адно аб'яднаньне, хоць і вельмі слабое; тым ня менш абстрактнае пачуцьцё братэрства становіцца ўсё больш популярным. Соцыяльныя пачуцці самыя моцныя сярод членаў адной клясы, бо клясы рэальныя аб'яднаньні, якія звязваюць паасобныя інтарэсы і ўключаюць пэўных членаў. Такім чынам, мы бачым, што соцыяльныя аб'яднаньні і соцыяльныя пачуцці мяняюцца ў чалавечай грамадзе. Гэтыя зьмены выклікаюцца эаанамічнымі зьменамі, і чым вышэй ступень эаанамічнага разьвіцьця, тым вышэй соцыяльныя пачуцці.

(Канец будзе).

Пераклаў з ангельскае мовы Г. Парэчын.

Проблемы нацыянальнае музыкі

Калі будучы гісторык Вялікае Кастрычнікавае рэвалюцыі пачне падлічваць вынікі яе, ён будзе дзівіцца іх нязлічонай колькасці. Нам, сучаснікам гэтага вялічэзнага перавароту, пакуль што цяжка яшчэ абхапіць сваёю думкаю ўсё тое, што зрабілася на нашых вачох, бо кожны з нас зьяўляецца такім ці іншым, большым ці меншым „спэцам“ і працаўніком у вадным кутку, у ваднай галіне вялікай супольнай грамадзкай працы. Але ўжо цяпер, а priori, мы можам з поўнай упэўненасцю сказаць, што, мабыць, няма ніводнага кутка, ніводнага пункту, ніводнага элементу—ці то ў галіне эаанамічнага будаўніцтва, ці то ў галіне грамадзкіх адносін, ці ў навуцы, ці ў мастацтвах, ці ў галіне якіх-бы ні было іншых ідэалёгічных надбудоў, дзе ў выніку рэвалюцыі мы ня бачылі-б грунтоўных, прынцыповых зьмен, перастаноўкі элементу, перацэнкі цэннасьцяй.

Сярод гэтых вынікаў Кастрычнікавае рэвалюцыі адно з найгалоўнейшых месцаў займае тая нацыянальная політыка, якой трымаецца і якую цвёрда праводзіць Савецкая ўлада. Гэтая політыка канчаткова разьвязала адно з тых праклятых пытанняў, якія яшчэ дагэтуль на кожным кроку даюць адчуваць свой страшэнны і нязносны цяжар ці то ў Заходняй Эўропе, ці ў іншых месцах зямнае кулі,—там, дзе ў склад адной дзяржавы ўваходзіць некалькі нацый. Пытаньне гэтае замыкаецца ў наступным: як пагадзіць цэласць, моалітнасьць такой дзяржавы з магчымасьцю і нават неабходнасьцю для паасобных нацый, уваходзячых ў склад дзяржавы, самастойнага і ўсебаковага нацыянальна-культурнага разьвіцьця?

Разьвязаньне гэтага пытання выклікала нязвычайны ўздым разьвіцьця нацыянальных культур тых раней прыгнечаных народаў, якія ўваходзілі ў склад былой „Россыіскай

империи", а цяпер зьяўляюцца роўнапраўнымі і поўнапраўнымі сябрамі вялікага Саюзу Соцыялістычных Рэспублік. Восем год таму назад мы не паверылі-б, калі-б хто-небудзь нам сказаў, што ў нас на Беларусі мы будзем бачыць тое, што сапраўды бачым цяпер.

Што-ж мы бачым сапраўды? Бачым грандыозны, вялічэзны, нязвычайны ўздым адраджэньня і разьвіцьця нацыянальнае беларускае культуры ўва ўсіх галінах яе выяўленьня, бачым агромністую васьмігадовую працу, якая сваёй шырынёю і глыбінёю раўняецца працы некалькіх папярэдніх сталяцьцяў, калі не яшчэ больш.

Сярод гэтых выяўленьняў нацыянальнае культуры нас у сучасны момант цікавіць музыка. Пярэйдзем проста *ad res ipsas* (да самой справы) і паставім пытаньне: як стаіць у нас справа з музыкаю?

Зразумела, у гэтай галіне культуры за апошнія 8 год з зроблена нямала, асабліва ў параўнаньні з папярэднімі часамі. Але, калі параўнаць змест і ахоп таго, што зроблена ў галіне музыкі з тым, што зроблена ў іншых галінах культуры, дык мы адразу ўбачым, што з музыкаю справа стаіць ня вельмі добра. Залежыць гэта ад шмат якіх прычын. Але спаміж гэтых прычын неабходна назваць дзьве галоўнейшыя.

Папершае, музыка, як галіна культуры, як найвышэйшая надбудова на эаномічнай падставе, ёсьць мастацтва найменш зразумелае, сувязь яе з рэальным жыцьцём найменш ясная. Дзеля гэтага шырокія колы грамадзянства няясна ўсьведамляюць сабе тое рэальнае значэньне, якое музыка мае ў агульным складзе культуры, і тую рэальную сілу, якую яна можа мець і сапраўды мае для разьвіцьця гэтае культуры. Падругое, яшчэ ня зьнік цалкам стары, сярэднявяковы погляд на музыку, як на сродак выключна ігры, гульні, і на музыкаў, як на „скоморохаў“. Гэта залежыць ад тэй агульнай малакультурнасьці нашага грамадзянства, якую мы атрымалі, як спадчыну, ад старых царскіх часоў. Ня будзе зусім парадоксам, калі ў гэтай малакультурнасьці я буду вінаваціць ня толькі масы рабочых і сялян (часта няпісьменных), але і ўсю інтэлігенцыю на ўсім абшары СССР. Якую страшэнную барацьбу яшчэ нядаўна павінен быў весці за права быць музыкай кампазытар А. М. Сяроў з сваім бацькам, тыпічным інтэлігентам, які няўстанна гаварыў

сыну: „Умреш в кабаке на рогожке“. Разумеецца, ня ўсякі інтэлігент прызнаецца ў такім малакультурным поглядзе на музыку і на запытаньне аб ёй пачне ў сваіх прамовах ставіць яе вельмі высока, але ў рэальнай рачавістасьці мы на кожным кроку сустракаем нешта зусім іншае.

Трэба весьці няўстанную і няўтомную барацьбу з такою малакультурнасьцю ў адносінах да музыкі, трэба ўвесьці ў сьвядомасьць грамадзянства (рабочых, сялян і інтэлігенцыі) разуменьне таго, што музыка ёсьць такая-ж надбудова на эаанамічнай падставе, як і ўсе іншыя мастацтвы, што музыка ёсьць выяўленьне нацыянальных рыс народу і тэй ці іншай гістарычнай эпохі яго жыцьця ў гукавых вобразах, як малярства—у вобразах каляровых, што музыка можа рабіць ня меншы (а можа быць, яшчэ большы) уплыў на разьвіцьцё нацыянальнай самасьвядомасьці, чымся іншыя мастацтвы.

І найперш за ўсё трэба ясна ўсьвядоміць сабе, што ў музыцы яскрава, рэльефна адбіваюцца нацыянальныя рысы, так яскрава і рэльефна, што магчыма сказаць, што музыкі ненацыянальнай няма, і толькі большая ці меншая геніяльнасьць кампазытара робіць яго музыку агульна-чалавечай. Але пры ўсёй сваёй агульначалавечнасьці самая найгеніяльнейшая музыка заўсёды застаецца нацыянальнай. Бэтховэн, Моцарт, Бах, Вагнер застаюцца немцамі, Грыг—норвэжцам, Чайкоўскі—расійцам і т. д.

Якім-жа чынам і наколькі адбіваюцца ў музыцы нацыянальныя рысы? Разьвязаньне гэтага пытаньня, паглыбленьне яго да першых крыніц неабходна прыводзіць нас да пытаньняў аб пахаджэньні самой нацыі і аб пахаджэньні самой музыкі.

Нацыя ў сваіх характэрных рысах утвараецца, з аднаго боку, усімі тымі фізычнымі, географічнымі, кліматычнымі, глебавымі ўмовамі, а з другога боку—тымі чыста гістарычнымі ўмовамі (адносінамі да абкружаючых нацый, адарванасьцю ад іх альбо большым ці меншым злучэньнем з імі, барацьбой за самастойнае існаваньне, эаанамічнымі адносінамі ўнутры самой нацыі і вынікаючымі адсюль адносінамі грамадзкімі і палітычнымі і т. д.), сярод якіх народ жыве досыць доўгі час.

Справа з пытаньнем аб пахаджэньні музыкі стаіць ня так ясна. Над гэтым пытаньнем ламалі сабе голавы шмат якія вучоныя на працягу ўсяго ХІХ стагодзьдзя, дый у ХХ стагодзь-

дзі, і ўсё такі пытаньне гэтае немагчыма лічыць канчаткова разьвязаным. Сярод тэорый паходжэньня музыкі, якія дагэтуль высунуты былі вучонымі, найгалоўнейшае значэньне маюць тэорыі Спэнсэра, Комбар'е, Гроссэ, Дарвіна, Бюхэра і Штумпфа. На гэтых тэорыях нам трэба крыху спыніцца, бо кожная з іх высьвятляе які-небудзь важны бок у музыцы і разам высьвятляе яе значэньне ў агульным складзе чалавечае культуры. Пры гэтым я ня буду аналізаваць гэтыя тэорыі з боку іх недахопаў, а буду толькі паказваць, якое зерне праўды знаходзіцца ў кожнай з іх.

1. Спэнсэр даводзіць, што крыніцаю музыкі зьяўляецца чалавечая мова, але не ў спакойным стане чалавека, а ў стане абурэньня, хваляваньня. У вапошнім выпадку голас чалавечы робіцца мацнейшым, дыпазон ужываных гукаў (па вышыні) павялічваецца, мы чуем больш частыя пераходы ад нізкіх гукаў да высокіх. Разам з тым чалавечая мова робіцца выразнейшаю, больш складанаю і больш рознастайнаю. Першапачатковае п'яньне, зданьнем Спэнсэра, і было ў сваёй сутнасьці падкрэсьліваньнем гэтых асаблівасьцяў чалавечае мовы ў стане абурэньня, хваляваньня, зварушэньня. На пункце догляду гэтае тэорыі стаіць і расійскі эстэтык і гісторык музыкі Сакеты, які крыніцу музыкі бачыць у чалавечым крыку. І сапраўды, мы ведаем, што ў многіх дзікуноў ёсьць такі спосаб ужываньня голасу, які знаходзіцца пасярэдзіне паміж звычайнаю моваю і п'яньнем. І ў гэтым выпадку мы бачым, што і вышыня ўжываных дзікунамі таноў ня досыць азначаная, як і ў звычайнай мове, і ня досыць ясныя пераходы ад аднаго гуку да другога. Зерне праўды ў гэтай тэорыі замыкаецца ў тым, што гукам свайго голасу чалавек выяўляе свае пачуцьці ў стане абурэньня, і музыка таксама ёсьць выяўленьне пачуцьцяў у гуках.

2. Францускі музычны пісьменьнік і гісторык Комбар'е выводзіць музыку з чараўніцтва, вядзьмарства. На першых ступенях культуры чалавек знаходзіцца ў поўнай залежнасьці ад магутных сіл прыроды, якіх ён не разумее і якія вельмі часта аказваюцца для яго варожымі. У сваім выябражэньні ён утварае багоў, багоў грозных, магутных, страшэнных. Тут мы бачым адну з крыніц утварэньня рэлігіі. Гэтых страшэнных багоў трэба ўпрасіць, умаліць, а часам і весьці з імі змаганьне. Так зьяўляюцца розныя малітвы, закліньці, чараўніцтва. Му-

зыка і п'яньне і зьяўляюцца галоўнымі сродкамі гэтага чараўніцтва. І сапраўды, сувязь паміж музыкаю і рэлігіяю мы бачым усюды і заўсёды, ад самых старых часоў да цяперашняга часу ад п'яньня сібірскіх шаманаў да мэсы II-moll Баха і Missa solemnis Бэтховэна. Тэорыя Комбар'е адзначае адну з вельмі важных прычын, альбо, лепш, умоў разьвіцьця як музычных імкеньняў чалавека, так і самой музыкі.

3 Нямецкі вучоны Гроссэ бачыць крыніцу як музыкі, так і іншых мастацкіх дзейнасьцяў у ігры. Ігра ёсьць сурогат, замена практычнай дзейнасьці, працы. Яна стаіць пасярэдзіне паміж дзейнасьцю практычнай і мастацкай і вядзе чалавека ад першай да другой. Ігра зьяўляецца тады, калі практычныя патрэбы чалавека задаволены, калі барацьба за існаваньне не прымушае яго безадкладна працаваць і калі пасля адпачынку ў цэле чалавека адраділіся і награмаділіся сілы, якія павінны быць ужытымі. Ігра і пераймае сапраўдную, практычную працу або наогул дзейнасьць. Тады чалавек адчувае нейкую прыемнасьць, асалоду, якая замыкаецца ў самой дзейнасьці і залежыць ад самой дзейнасьці, але не ад яе мэты. Гэтую прыемнасьць адчуваюць і тыя, хто ня прымае ўдзелу ў самой ігры, але толькі прысутнічае пры ёй. У гэтым—соцыяльная сіла мастацтваў, якія паходзяць з ігры. Музыка, як ігра, мае падвойнае значэньне: яна сама ёсьць ігра, яна пераймае гукі поклічаў ваенных, паляўнічых, працоўных, і яна ж злучаецца з іграю-скокам, бо ў скоках і музыцы ёсьць адзін вельмі важны супольны рыс. Гэты рыс ёсьць рытм. Гроссэ высьвятляе новыя бакі ў музыцы,—яе прыемнасьць, яе соцыяльнае значэньне і яе рытмічную сутнасьць.

4 Зусім іншы бок, бок чыста біолёгічны наглядае ў музыцы Дарвін. У процэсе барацьбы за існаваньне і выжываньня найбольш прыстасаваных да рэальных умоў жыцьця мы бачым у прыродзе, між іншым, дзейнасьць так звананага палавога падбору. Вось адным з сродкаў гэтага палавога падбору, сродкам палавога прывабленьня і зьяўляецца музыка ў першапачатковай форме п'яньня, побач з разьвіцьцём знадворнага хараства, прыгожых формаў, яскравых пер'яў і г. д. Дарвін кажа, што нашыя продкі раней, чымся яны навучыліся выражаць сваё каханьне словамі мовы, карысталіся дзеля гэтага музычнымі гукімі. Пры ўсіх недахопах гэтае тэорыі, зерне праўды тут тое,

што музыка мае, між іншым, і біялёгічныя прычыны свайго пахаджэння, што крыніца яе ляжыць дзесь глыбока ў самой прыродзе чалавека.

5 Вельмі важнае значэнне мае тэорыя нямецкага вучонага Бюхэра, які вылажыў вынікі сваіх дасьледваньняў у кнізе „Arbeit und Rhythmus“—праца і рытм. У гэтым загалюку выражана асноўная думка, да якой прышоў Бюхэр: праца была прычынаю зьяўленьня музыкі, рытм—яе асноваю.

Справа ў тым, што функцыі нашага арганізму ўчыняюцца рытмічна: рытмічна пашыраецца і сьціскаецца нашая грудная клетка (мы дышаем), рытмічна пашыраюцца і сьціскаюцца прадсэрдыдзі і жалудачкі нашага сэрца (сэрца б'ецца), рытмічна б'ецца наш пульс. Гэтая рытмічнасьць мае вялізарнае значэнне ў жыцьці чалавека. Кожная праца, зразумела, зморвае чалавека, але праца, якая робіцца рытмічна, морыць яго непараўнальна менш, бо яна знаходзіцца ў сувязі з функцыямі чалавечага арганізму.

А цяпер перанясем думкаю на многа сот тысяч гадоў таму назад, у тую эпоху, калі трудна было ў зьверападобным продку чалавека, у так званым антропопитеку, прызнаць чалавека ў сучасным сэнсе гэтага слова. Цяжкое было тады жыцьцё чалавека. Цяжкая была яго барацьба за існаваньне, але, дзякуючы ёй, зьявілася мэтазгодная чалавечая праца. Чалавек пачаў працаваць, а кожная праца ёсьць мускульнае напружаньне, накіраванае на перамаганьне якога-небудзь супраціўленьня. Тут для нас важны натуральны бок гэтага процэсу. Што робіцца спачатку, у момант мускульнага напружаньня, а затым у момант наступнага за напружаньнем саслабленьня мускулаў? У часе першага процэсу чалавек робіць інспірацыйную (удыхальную) паўзу (прыпынак). Мускулы галоснае шчыліны сьцягваюцца і не выпускаюць з лёгкіх паветра. Разам з аслабленьнем мускулаў учыняецца экспірацыйны вытах (паветра выпіхаецца вон), і галосныя зьвязкі, дрыжачы, утвараюць гукі,—альбо адкрытыя: а, о, альбо глухія зычныя: уф, ух, уп. Так зьявілася ў чалавека, які робіць цяжкую фізычную працу, патрэба „ухнуць“.

Вось гэта і была першабытная песьня: рад рытмічна паўтараючыхся „уханьняў“. Але гэтыя „уханьні“ выражаліся тамамі рознае вышыні, бо чым мацней мускульнае напружаньне.

тым вышэй тон, які ўтвараецца галоснымі звязкамі ў момант саслаблення мускулаў і разам з ім экспіраторнага (выдыхальнага) вытаўху. Гэтая розніца ў вышыні таноў паасобных „уханьняў“ і была пачаткам мэлэдыі.

Вельмі важна констатаваць той факт, што і рытм і мэлэдыя маюць сваё паходжэнне з дзвюх асноў, якімі зьяўляюцца: прыродныя асаблівасці чалавечага арганізму і працоўныя процэсы. Першыя песьні былі песьні рабочыя. Гэтаму дапамагла і тая акалічнасьць, што людзі, працуючы сумесна, скора заўважылі, што сумесная праца йдзе лягчэй і хутчэй, калі яна робіцца ўсёю грамадою рытмічна. Гэтая рытмічнасьць часта бывае нават неабходнаю пры сумеснай працы. Да нашага часу дашло нязьлічонае мноства малюнкаў, на якіх бачна, што людзі працуюць рытмічна. А сам Бюхэр у сваёй кнізе прыводзіць шмат рабочых песень і сучасных і з найдаўнейшых часоў.

Гэткім чынам, Бюхэр у сваёй тэорыі закрануў і біолёгічны і грамадзкі бок справы, а ў самой музыцы высветліў прычыны паходжэння рытму і мэлэдыі.

На тэорыі Штумпфа я спыняцца ня буду, бо яна высвятляе ня самае паходжэнне музыкі, але ўсьведамленьне чалавекам вышыні таноў і розных інтэрвалаў і, значыцца, адносіцца ня столькі да пытаньня аб паходжэньні музыкі, сколькі да пытаньня аб прычынах такога альбо іншага напрамку ў разьвіцьці ўжо зьявіўшаеся музыкі.

Калі паставіць усе выкладзеныя вышэй тэорыі побач адна з аднаёй, дык адразу-ж мы заўважым наступнае: папершае, тэорыі гэтыя зусім не супярэчаць адна аднаёй, але, як я ўжо гаварыў, высвятляюць розныя бакі справы. Часткова яны ўсе правільныя, калі не дадаваць якой-небудзь з іх выключнага значэньня. Падругое, ёсьць нешта і супольнае ўва ўсіх гэтых тэорыях. Гэтае супольнае ёсьць тое, што музыка мае свае крыніцы дзесь у глыбіні чалавечае прыроды і чалавечага жыцьця.

Вынік адсюль такі. Музыка мае не адзіную крыніцу свайго паходжэння, а многа. Чалавек утварае музыку і як біолёгічная адзінка, і як адзінка грамадзкая. У пытаньні аб паходжэньні музыкі трэба трымацца эклектызму і ад кожнай з пералічаных тэорый узяць тое, што яна мае ў сабе правіловага. І інтонацыі чалавечага голасу, і ігра, і палавыя прынады,

і абарона ад злых багоў чараўніцтвам, і праца ў барацьбе за існаваньне, — усё гэтае мела сваё тое ці іншае значэньне. Разам з далейшым разьвіцьцём навукі зьявіцца, можа быць, і новыя тэорыі, якія высвятляць новыя бакі справы. Музыка, маючая біолёгічнае паходжэньне, павінна захопліваць розныя (калі ня ўсе) бакі чалавечага жыцьця і ў розных баках яго мець свае крыніцы.

Але разгляд тэорый паходжэньня музыкі дазваляе нам зрабіць яшчэ некаторыя вынікі. Папершае, мы бачым, што музыка мае сваю крыніцу дзеесці ў глыбіні глыбінь чалавечае істоты, што яна паўстае з краін яго падсьвядомасьці, што яна ў сваім першапачатковым зьяўленьні залежыць не ад акту сьвядомае разумнае дзейнасьці, але зьяўляецца стыхійна, бо ня можа не зьявіцца. Музыка прыроджана чалавеку таксама, як прыроджаны яму інстынкт самазахаваньня і прадаўжэньня роду.

Падругое, мы можам цяпер адказаць на пытаньне, калі зьяўляецца музыка наогул і музыка нацыянальная паасобку. Музыка наогул зьяўляецца тады, калі зьяўляецца на зямлі чалавек, музыка ў сваім існаваньні такая-ж старая, якое старое само чалавецтва. Музыка нацыянальная ўтвараецца паступова разам з паступовым утварэньнем нацыі. І ўсё тое, што мае значэньне і робіць той ці іншы ўплыў на выпрацоўку нацыянальных рыс народу, мае значэньне і робіць уплыў на ўтварэньне нацыянальнае музыкі, на наданьне ёй нацыянальных рыс. Дый сама нацыянальная музыка, — ці ня ёсьць яна адна з гэтых нацыянальных рыс народу? Разам з нацыяй зьяўляецца яе музыка, разам з гістарычнымі зьменамі ў лёсах нацыі зьмяняецца і яе музыка і з боку свайго зьместу, і з боку сваіх формаў. Сьведкам гэтай сувязі і паралелізму паміж гісторыяй нацыі і яе музыкі зьяўляецца ўся гісторыя музыкі спачатку да канца. І гэтая цесная сувязь адчувалася народамі ўжо даўно. Недарэмна кажуць, што, напрыклад, гарфа да такога ступня цесна зьвязана з эгіпэцкаю культураю, усе фазісы разьвіцьця, уздыму і заняпаду гэтага інструманту так супадаюць з гістарычнымі эпохамі і пераваротамі эгіпэцкага жыцьця, што яна справядліва можа быць названа падарожнікам гісторыі эгіпцяна: па такой, ці іншай яе форме, конструкцыі, ліку струн і спосабу выкананьня магчыма досыць беспамылкова адзначыць найважнейшыя пэрыоды гісторыі гэтага народу.

А кітайскі мудрэц Конфуцы, кажуць, калісьці гаварыў: „Калі жадаеце ведаць, якое кіраўніцтва існуе ў краі і якая ў ім моральнасьць, прыслухайцеся да яго музыкі“.

Нарэшце, з разгляду выкладзеных вышэй тэорый пахаджэньня музыкі можна зрабіць і 3-ці вывад. Крыніцай музыкі зьяўляецца дзейнасьць ня розуму чалавека, а яго пачуцьцяў. І сапраўды, у Спэнсэра крыніцаю музыкі зьяўляюцца інтонацыі голасу чалавечага не тады, калі чалавек знаходзіцца ў спакойным стане і спакойна разважае, але тады, калі ён знаходзіцца ў стане абурэньня, хваляваньня, г. ё. калі ў ім пачуцьці пераважваюць халодны розум, і ён дзее пад уплывам выключна пачуцьцяў. У зьменах яго голасу, у зьніжэньні і падвышэньні таноў яго мовы адбываюцца тады не разважаньні яго розуму, але дзейнасьць яго пачуцьцяў. У Гроссэ крыніцай музыкі зьяўляецца ігра, да якой чалавек імкнецца таксама пад уплывам беспасрэднага пачуцьця і якая мае на мэце не якую-небудзь рэальную карысьць, але прыемнае пачуцьцё. У Комбар'е чалавек дзее пад уплывам пачуцьця страху перад незразумелымі для яго і варожымі яму сіламі прыроды, якія ён увасабляе ў вобразах багоў. У Дарвіна музыка зьяўляецца пад уплывам пачуцьця каханьня, як адзін з сродкаў падавога прывабленьня. Нарэшце, і „уханьне“ ў Бюхэра чалавек робіць бесьсьвядома, пад уплывам беспасрэднага пачуцьця неабходнасьці і карыснасьці гэтага „уханьня“ для працы.

Вось чаму музыка і ў сваім пахаджэньні, і ў сваім развіцьці ёсьць краіна пераважна і бадай што выключна пачуцьцяў. І ў гэтым яе сіла і яе значэньне. Справа ў тым, што чалавек у сваім жыцьці кіруецца пачуцьцямі непараўнальна больш чымся разважаньнямі розуму. Краіна падсьвядомага, адкуль узнікаюць і разьвіваюцца пачуцьці, непараўнальна больш чымся краіна сьвядомага. А калі пачуцьці ўплываюць на музыку, дык і музыка, як вырашэньне пачуцьцяў, мацней, чымся якое-небудзь іншае мастацтва, уплывае на пачуцьці. А пад уплывам пачуцьцяў чалавек дзее. Значыцца, тэорытычна кажучы, музыка можа і павінна рабіць уплыў на практычную дзейнасьць чалавека. Гэта будзе залежаць ад колькасці і якасьці тэй музыкі, пад уплывам якой знаходзіцца чалавек. Недарэмна філёзоф Міль, пародыруючы словы Плятона аб тым, што трэба ня толькі скакаць добра, але й скакаць „добра“.

рае“, гаварыў адносна музыкі, што трэба ня толькі іграць добра, але й іграць „добрае“. Які практычны вывад трэба зрабіць з гэтых тэарытычных думак, якая праца павінна весціся ў культурным грамадзянстве над пашырэннем знаёмства з „добраю“ музыкаю, ясна кожнаму.

Калі ўсё гэтае дапасавать да нацыянальнай музыкі, дык мы зараз жа ўбачым, што ўсё тое, што сказана было аб музыцы наогул, адносіцца да нацыянальнай музыкі ў непараўнальна большым ступні. Калі нацыя ўжо канчаткова ўтварылася, калі канчаткова азначыліся ўсе яе найхарактэрнейшыя рысы, тады яны яскрава выяўляюцца ўва ўсім тым, што зьяўляецца крыніцаю музыкі, паказанаю тым ці іншым вучоным, — у інтонацыях мовы, у моманты абурэння, у іграх, у рэлігіі, у каханні, у „уханьнях“ і рабочых песьнях.

Нацыя ўтвараецца доўгім жыццём у аднолькавых умовах фізічных (шырака кажучы) і гістарычных. Аднолькавыя ўмовы ўтвараюць аднолькавыя пачуцці, а аднолькавыя пачуцці ўтвараюць аднолькавую музыку. Зразумела, з бегам часу з ускладаннем эканомічных адносін, з развіццём эканомічнае няроўнасці, мы бачым у нетрах нацыі нейкі падзел; бачым утварэнне грамадзкіх клас, якія пачынаюць няўмольную барацьбу паміж сабою. Зьяўляюцца і развіваюцца класавыя пачуцці, і, значыцца, павінны раней ці пазней зьявіцца і развіцца і класавыя мастацтвы, у тым ліку і музыка. У нашыя часы мы бачым з аднаго боку буржуазных пісьменьнікаў, поэтаў, маляроў, з другога — пролетарскіх. Але што тычыцца чыста нацыянальных рыс таго ці іншага мастацтва, дык яны будуць аднолькавыя ў класавых мастацтвах, калі класы, утварыўшыя іх, належаць да адной нацыі.

Вось чаму музыка, як галіна беспасрэднага пачуцця, зьяўляецца адным з галоўнейшых фактараў аб'яднання нацыі ў нацыю. Пытанне аб тым, што робіць нацыю нацыяй і адрознівае яе лепш і глыбей за ўсё ад іншых нацый, — вельмі складанае. Звычайна адзначаюць мову, як найгалоўнейшы элемент такога аб'яднання. Гэта правілова і добра казаў калісьці расійскі poeta Вяземскі:

Язык есть исповедь народа,
В нем слышится его природа,
Его душа и быт родной.

Але з папярэдніх разважаньняў мы бачым, што побач з моваю мы павінны паставіць музыку. І гэта ня толькі тэорытычны вывад. Гэтае-ж бесьсьвядома (і, значыцца, тым мацней і глыбей) адчуваюць такія прадстаўнікі нацыі, у якіх яскрава выяўляюцца нацыянальныя рысы, нацыянальныя пачуцьці, імкненьні, думкі, жаданьні, настроі. Я разумею поэтаў і прытым такіх поэтаў, якія могуць быць названы шчыра нацыянальнымі, якія балеюць болью нацыі, якія радуюцца яе радасьцямі. Каб не далёка хадзіць, я прывяду ў прыклад беларускага народнага поэта Янку Купалу. Ці памятаеце яго верш „Казка аб песьні“? Апавядаецца там наступнае.

Доўга знаходзіўся беларускі народ пад нацыянальным уціскам. Як і іншыя формы ўціску, ішоў гэты нацыянальны ўціск з двух бакоў, з усходу і захаду, з Масквы і з Польшчы. Ні маскоўскія, ні польскія паны не хацелі прызнаць, што беларусы ёсьць асобны, шматмільённы народ, які мае права мець сваю мову, сваю песьню, нагул—сваю ўласную культуру. Гэтую культуру і яе сымбаль „музыку-песьню“, доўга прыгнячалі чужыя народы, струны ў скрыпках, наведзеныя пасвойску, зрывала чужая рука. Як-жа гэта здарылася? Поэта апавядае нам цэлую гісторыю аб беларускай песьні ў форме нейкай легенды.

Было гэта даўно, даўно. Між небам і зямлёю лунала думка і аглядала, як жывуць беларусы. Кепска жылі яны. Пакутвалі, былі ў прыгоне, цярпелі і „ў цемры паволі каналі“. А было так дзеля таго, што згоды паміж імі ня было, ня было нічога, што іхлучыла-б у адну грамаду, што рабіла-б з іх адну вялікую сям'ю, якая сумеснымі сіламі магла-б змагацца за сваю долю, за сваё шчасьце, і па гэтым нязьведаным шчасці—

... грэшны народ,

Як каня, ўздыхаў, за вадою.

І вось, пашкадавала думка бяздольных людзей і, каб дапамагчы ім, яна зьмянілася... ў песьню. І зрабіўся чуд:

У тысячы сьветачаў, сонц залатых

Яна разьлілася між імі,

Разьвееяла цемры, ўзьлячыла сьляпых,

Сваё, іх праславіла імя.

Пры песельным звоне народ акрылеў,
Зарухаўся шчасьцем, свабодай.

У бітвах верх браў і свой боль адалеў,
Ня страх быў змагацца з прыродай.

Доўга гэта цягнулася, быў народ шчаслівы, жыў у волі і радасці. А потым? А потым ён здрадзіў яе, сваю песню. Ён аддаў сваю волю чужынцам за звон золата, за ласяыя словы, і песню сваю аддаў на здаекі. І што-ж вышла з таго? Як раней ён палаў славай, так цяпер згас. І зноў сталі гібець людзі, зноў застагнаў народ у холадзе, голадзе і прыгоне. І вось новую песню знашоў народ і засьпяваў яе. Ён думаў, што зноў, з новай песняй, звернецца да яго шчасце і слава. Але гэтая новая песня—

... іх душ аживіць не магла

І к шчасцю масьціці гасьцінец...

Бо думка... бо песня... чужая была,

З ярмом даў і песню чужынец.

Так малое яднаючую сілу нацыянальнай музыкі народны поэта. У гэтым вершы мы можам адрозьніваць два бакі,—агульную думку адносна музыкі і нацыянальную ідэю. Першая замыкаецца ў тым, што, пакуль думка была думкаю, яна не магла злучыць людзей. Калі-ж яна зрабілася песняю, музыкаю, людзі злучыліся ў адну грамаду і, абхопленыя аднолькавымі пачуцьцямі, здабылі сабе волю і шчасце. І былі яны адной грамадой, пакуль існавала іхняя песня. А як забыліся яны на яе, дык ізноў рассыпаліся. А нацыянальная ідэя тая, што новая песня ўжо не магла, як ранейшая, даць шчасце і волю, бо яна была чужая, бо калі музыка наогул мае моц злучаць людзей у ваднолькавых пачуцьцях, дык тым большую моц рабіць гэтае мае музыка нацыянальная, бо яна больш зразумелая, больш блізкая сэрцу чалавека і дзеля гэтага выклікае мацнейшыя пачуцьці, чымся музыка чужая.

На пытаньне, пастаўленае ў пачатку гэтага дакладу, якім чынам і наколькі адбіваюцца ў музыцы нацыянальныя рысы, адказ па сутнасці ўжо дадзены. Трэба дадаць яшчэ некалькі слоў. Фізычныя (у шырокім сэнсе гэтага слова) і гістарычныя ўмовы, сярод якіх жыве нацыя і якія ўтварылі самую нацыю, павінны адбіцца і ў яе музыцы. Найперш за ўсё яны адбіваюцца, зразумела, у музыцы народнай, у першую чаргу ў на-

роднай песні, а потым і ў музыцы мастацкай, якая ўтвараецца на аснове народнай. І гэта, здаецца, ясна кожнаму.

Фізычныя ўмовы жыцця адбіваюцца ў асаблівасцях анатомічнае і гістолёгічнае будовы горла і вуха, а гэтае ў сваю чаргу зараз-жа адбіваецца ў народным пяньні. Ніколі беларус ня зробіць сваім горлам такіх гартаных гукаў, як, напрыклад, каўказец. Мы бачым, што і музычны слух розны ў розных народаў, і ад гэтага залежыць колькасць гукаў гамы таго ці іншага народу і прамежкі паміж сумежнымі гукамі гэтай гамы. Старая так званая кітайская гама, якая ляжыць у аснове найстарэйшых народных песень і некаторых славянскіх народаў, складалася толькі з пяцёх таноў, сярод якіх ня было субдомінанты і ўводнага тону. Гэткім чынам, у гэтай гаме паміж сумежнымі гукамі існавалі інтэрвалы ня толькі сэкунды, але й тэрцыі, і гэты недахват таноў відавочна не заўважаўся тымі народамі, якія ўжывалі такую гаму. А вось арабы ясна адрозніваюць і ўжываюць у пяньні трэці тону, а індусы нават чвэрці, г. ё. такія часціны тону, якія эўропеец кепска адрознівае сваім слухам, а голасам і зусім бадай што ня можа сыпець, і ў эўропэйскай музыцы ўжываюцца й дагэтуль прамежкі паміж танами ня меншыя, чымся поўтон. Мы бачым далей, што ў аднаго народа песні па сваёй мелёды вельмі аднастайныя, у другога — больш рознастайныя. Залежыць гэтае бязумоўна, хаця-б часткова, ад аднастайнасці альбо рознастайнасці тэй прыроды, сярод якой живе народ. Дый змест песень павінен быць розны ў розных народаў. Інакш і аб іншым пье жыхар гор і жыхар нізін, жыхар лясоў і жыхар пустынь.

А далей ідуць гістарычныя ўмовы, сярод якіх (у справе развіцця альбо знішчэння нацыянальных рыс музыкі) першае месца займаюць адносіны да іншых, галоўным чынам, суседніх народаў: ці зьяўляецца нацыя пануючаю, ці прыгнечанаю, якая з нацый, жывучых побач, культурнейшая, якая ўплывае культурна на іншыя нацыі альбо сама падлягае такому ўплыву і г. д.

Але бываюць у гісторыі нацыі такія моманты, калі мы нагледаем надзвычайны ўздым нацыянальнага пачуцця і нацыянальнае самасвядомасці. Такія моманты бываюць пасля пэрыоду прыгнечання нацыі, як нацыі, з боку якога-небудзь чужога народу, калі прыгнечаная нацыя атрымоўвае магчымасць скі-

нуць з сябе чужаземнае ярмо і вярнуць сабе самастойнае існаванне. Як гэтыя моманты адбіваюцца ў музыцы і якую ролю грае тады музыка? Зразумела, побач з уздымам нацыянальнага пачуцця і нацыянальнае самасьвядомасці мы наглядаем уздым і развіццё нацыянальнае музыкі, якая ня толькі пачынае адбівае ў сябе гістарычную эпоху, але й сама іграе ролю падбурваючага фактару ў справе далейшага і мацнейшага развіцця нацыянальных пачуццяў і самасьвядомасці. Прыкладаў у гісторыі музыкі шмат. Я спынюся на двух з іх.

Прагрукатала вялікая французская рэвалюцыя, пранеслася па ўсёй Эўропе бура наполеонаўскіх войнаў і запанавала знадворная цішыня пад цяжарам рэакцыйнейшага з рэакцыйных так званага „Сьвяшчэннага саюзу“. Але пад гэтую знадворнаю цішынёю жыццё варушылася. Побач з прыдушанымі рэвалюцыйнымі рухамі, яшчэ ў часы Наполеона пачаў развівацца адзін напрамак у мастацтве, які вядомы пад назоваю романтизму. Я ня буду спыняцца на падрабязным аналізе гэтага напрамку і на выясьненні ўсіх яго бакоў і элементаў, з якіх ён складаўся. З чыста політычнага боку романтизм, як настрой, можа быць названы зьяўленьнем рэакцыйным, хаця ў мастацтвах ён мог прыводзіць і сапраўды прыводзіў да дзейнасці рэвалюцыйнага характару. Але для нас цяпер важны адзін бок романтизму—гэта нацыяналізм, імкненьне да выяўленьня і развіцця нацыянальных элементаў ці то ў літаратуры, ці ў малярстве, ці ў музыцы. Гэты нацыяналізм быў рэакцыяй супроць таго зьневажання, якому падпалі нацыі ў Заходняй Эўропе з боку Наполеона з яго спачатку рэвалюцыйна-рэспубліканскімі, а потым проста драпежніцкімі войскамі. І вось пачалі развівацца магутныя нацыянальныя рухі, якія ў канцы канцоў прывялі да ўтварэння буйных нацыянальных дзяржаў. І дзе папярэдняе зьневажання нацый было мацней і глыбей, там і нацыянальны рух быў мацнейшы і глыбейшы. Такі магутны нацыянальны рух, уздым нацыянальнага пачуцця і самасьвядомасці мы і наглядаем у Нямеччыне ў першыя дзесяцігодзьдзі XIX стагоддзя. І што-ж мы бачым? На чале гэтага ўздыму, так сказаць, званамі, якія будзілі нацыю, зьявіліся два геніяльныя прадстаўнікі мовы й музыкі, поэта Тэадор Кёрнэр і кампазытар і музыка Вэбэр. Але цяпер нас цікавіць асабліва апошні. Дзейнасць яго і яго творчасць нельга зра-

змець, калі мы ня будзем мець на ўвазе тых політычных і грамадзкіх абставін, на фоне якіх дзеяў Вэбэр. Ён утварыў нямецкую нацыянальную оперу, у музыцы якой адбіліся тагачасныя нацыянальныя імкненні, прынамсі тае клясы, да якой належаў Вэбэр (інтэлігенцыі і дробнае буржуазіі). Але Вэбэр разумеў магутны ўплыў музыкі на пачуцьці чалавека, разумеў, што музыка ня толькі можа адбіваць у сябе пачуцьці і імкненні эпохі, але й адваротна рабіць уплыў, як фэрмэнт, падбухторваючы і ўзмацняючы гэтыя пачуцьці і імкненні. У гэтым напрамку таксама працаваў Вэбэр, і помнікам яго дзейнасьці зьяўляецца яго зборнік нацыяналістычна-патрыятычных песень „Ліра і меч“.

Вэбэр памёр у 1826 годзе. А праз 10 год у халодным Пецярбурзе, у малакультурнай Расійскай дзяржаве, была ў першы раз пастаўлена опера Глінкі „Іван Сусанін“ (пазьней—„Жизнь за царя“). Глінка, беларус паходжэньнем, але расіец па насьці і імкненьнях, ня меў нават такіх музычных папярэднікаў сярод расійскіх кампозытараў, якіх меў Вэбэр сярод кампозытараў нямецкіх (Гайдн, Моцарт, Бэтховэн, а раней яшчэ Бах і Гэндэль). Але ўздым нацыянальных пачуцьцяў і самасьведомасьці, ізноў прынамсі ў тэй клясе, да якой належаў Глінка (клясе дваран-абшарнікаў), пасля наполеонаўскіх бур павінен быў адбіцца ў музыцы, і той музычны гені, які зьявіўся ў першыя дзесяцігодзьдзі XIX веку ў Расіі, стыхійна пачаў працаваць у нацыяналістычным напрамку, і як нацыяналісты Вэбэр утварыў нацыянальную нямецкую оперу, так ягоны малодшы сучасьнік Глінка зрабіўся творцаю нацыянальнае расійскае оперы. Дзейнасьцю абодвух кіравала гісторыя.

Вышэй я адзначыў, што з тэарэтычных разважаньняў аб сіле і значэньні нацыянальнае музыкі кожнаму павінна быць ясна, якія трэба зрабіць адсюль практычныя вынікі, якая праца павінна вельміся ў музычнай галіне ў нас, на Беларусі. Вось гэтымі практычнымі вынікамі мы цяпер і зоймемся.

Папершае, трэба памятаць, што калі музыка зьяўляецца адной з ідэалёгічных надбудоў, дык і ў самой музыцы трэба адрозьніваць музычную падставу і музычную надбудову. Музычнаю падставаю зьяўляецца музыка народная, галоўным чынам, народная песьня. Гэта—фундамант, на якім будуюцца вялізарны будынак музыкі мастацкай. Кожнаму ясна, што бяз

добрага фундаманту нельга пабудаваць добрага будынку. Ясна таксама, што чым большы і мацнейшы будзе фундамент, тым большы на ім можна пабудаваць будынак. Значыцца, першым нашым клопатам павінна быць народная песня. Што трэба рабіць у гэтай галіне? Гэта даўно ўжо ясна музыкам: 1) запіс народнае песні, 2) яе навуковая і мастацкая апрацоўка. 3) яе друк, 4) яе папулярызацыя. На жаль, гэта ясна, здаецца толькі адным музыкам, але ня тым колам, якія павінны былі-б ім дапамагаць адшуканнем належных для гэтага матэрыяльных сродкаў. Безадносна гаворачы, у галіне працы над народнаю, песняю зроблена дагэтуль, можа быць, і многа, але ў параўнанні з тым, што трэба рабіць і што трэба зрабіць,—надзвычайна мала. Праца над запісам песні вядзецца выключна выпадкова, бяз усякага пляну, сыстэмы, бо... на вядзеньне сыстэматычнага, плянавага запісу няма матэрыяльных сродкаў. Апрацоўка народнае песні вядзецца таксама выпадкова, бяз усякай сыстэмы і пляну бо... на вядзеньне сыстэматычнай, плянавай апрацоўкі няма матэрыяльных сродкаў. Друку народнай песні, запісанай і апроцаванай, зусім няма, бо... няма сродкаў. Папулярызацыя песні вядзецца таксама выпадкова, бо няма зборнікаў песень, а іх няма, бо няма, друку, а друку няма, бо няма сродкаў. Адно неразрыўна злучана з другім, адно залежыць ад другога.

Але ўсё-ж такі такі-сякі фундамент ужо ёсць, хаця маленькі, але моцны і на ім можна будаваць таксама хаця-б маленькі будынак мастацкае музыкі. Але трэба памятаць, што як гісторыя наогул робіцца не вялікімі адзінкамі, але масамі, так і для ўтварэння мастацкае музыкі патрэбна, каб у сферу музыкі былі ўцягнуты масы, каб музыка была распаўсюджана як мага глыбей і шырэй. Тыя масы высунуць з сваіх шэрагаў геніяльныя музычныя адзінкі, якія і стануць на чале працэсу музычнага развіцця. Я разумею пашырэнне музычнае асветы ў школах агульнае адукацыі і ў школах профтэхнічных, але галоўным чынам пашырэнне спецыяльнае музычнае асветы. Нешта і ў гэтай галіне ў нас ужо зроблена. Мы маем у Менску Белмузтэхнікум, які рыхтуецца развярнуцца ў консерваторыю, Віцебскі тэхнікум і Магілёўскую музычную школу. Гэта мала, вельмі мала. Нядаўна пры галоўпрофасветы склікана была нарада аб пашырэнні музычнае асветы. Народа

ўхваліла рэзолюцыю аб тым, каб у кожным акруговым горадзе была адчынена музычная школа, у Магілёве і Віцебску існавалі музычныя тэхнікумы, а ў цэнтры Беларусі, у Менску — кансэрваторыя, якая павінна складацца з усіх трох тыпаў музычных вучэбных устаноў, музычнае школы, тэхнікуму і ВУЗ'у. Час пакажа, ці ажыццёўлены будуць гэтыя пажаданні, альбо застануцца толькі *ria desideria* (пабожныя пажаданні), бо ўпнуцца йзноў у вадсутнасць сродкаў.

Але, не чакаючы, пакуль узрасьце новае музычнае пакаленьне, трэба ўжо цяпер уцягваць у сфэру музыкі масы дарослых рабочых і сялян распаўсюджваньнем музыкі ў клубах, пры хатах-чытальнях і г. д. Гэта ўжо справа Галоўполітасьветы.

Пры ўтварэньні мастацкае музыкі трэба помніць, што яна будзе ўтварацца кампозытарамі толькі тады, калі будзе выконвацца, г. ё. калі будуць існаваць тыя музычныя апараты, якія будуць выконваць новыя творы мастацкае музыкі. Тут трэба адрозьніваць музыку вокальную і інструментальную. Апрача розных харавых аб'яднаньняў, якія павінны быць раскіданы па ўсім абшары Беларусі, у цэнтры Беларусі павінна існаваць і працаваць дзяржаўная харавая капэля, якая сваім мастацкім выкананьнем была-б узорам для ўсіх іншых хароў. А што тычыцца інструментальнае музыкі, дык апрача тых камерных ансамбляў і маленькіх оркестраў, якія зьяўляюцца ў будучыне пры музычных вучэбных установах, у цэнтры Беларусі ўжо цяпер, безадкладна, павінны быць складзены ўзоры дзяржаўныя камерны ансамбль і сымфонічны оркестр.

Некаторыя лічуць інструментальную музыку ў сэнсе адбійца пачуцьцяў ніжэй за вокальную. Але, калі мы зьвернемся да найвыдатнейшых музычных аўторытэтаў, дык убачым нешта зусім іншае. А. Рубінштэйн, напрыклад, які напісаў шмат вокальных твораў, опэр і романсаў, лічыў інструментальную музыку непараўнальна вышэйшаю за вокальную па наступных мотывах.

Папершае, чалавечы голас абмяжоўвае мэлэдыю, чаго інструмант ня робіць і чаго псыхічныя настроі, ці то будзе радасьць, ці гора, не дапушчаюць. Падругое, словы, хаця-б найпрыгажэйшыя, ніколі ня здолеюць выразіць пачуцьці, якія перапаўняюць сэрца чалавека; адсюль і правіловае паняцьце: нявымоўнае. Патрэба, чалавеку вышэйшым радасным настроі

альбо ў сільнейшым горы можа мармытаць мэлэдыю, але ня здолее і не захоча падстаўляць пад яе словы. Пачацьвертае, ніколі ні ў якой яшчэ опэры не прагучэў і ня можа прагучэць такі трагізм, які мы чуем, напрыклад, у другой частцы трыо D-dur Бэтховэна, альбо ў яго сонатах op. 106, 2-я частка, альбо op. 110, частка 3-я, альбо ў яго струнных квартэтах, альбо ў прэлюдыі Es-moll з „Wohltemperiertes Clavier“ Баха, альбо ў прэлюдыі E-moll Шопэна і г. д.

Можна, разумеецца, спрачацца адносна сілы ўплыву на пачуцьці музыкі інструментальнай у параўнаньні з музыкай вокальнай і адносна яскравасьці адбівьця ў гэі і другой пачуцьцяў, але бяспрэчна тое, што музыка інструментальная непараўнальна багацейшая за вокальную і гукамі, і гукавымі хварбамі.

А нарэшце... нарэшце павінен быць утвораны такі дзяржаўны музычны апарат, у якім злучаецца ня толькі інструментальная і вокальная музыка, але і ўсе мастацтвы, Беларускае Дзяржаўнае Опэра.

Дзяржаўныя консерваторыя, харавая капэля, камерны ансамбль, сымфонічны оркестр і опэра зьявляцца тымі асяродкамі, тымі вогнішчамі, адкуль па ўсёй Беларусі будуць распаўсюджацца праменьні музычнага разьвіцьця.

Калі-б я захацеў прадоўжыць параўнаньне пабудовы музыкі з пабудоваю будынку, я б сказаў, што ў гэтым музычным будынку народная песьня—фундамант, музычная асьвета—сьцены, розныя хоры і ансамблі—абсталяваньне пакояў, і ўсё гэтае пакрыта вялічэзным дахам, якім зьяўляецца сымфонія і опэра.

Усё гэтае пакуль што можа быць толькі ідэалы. Але трэба помніць, што, калі перад нашымі ачамі ня будзе стаяць ідэалу, мы ня будзем ведаць, куды нам імкнуцца, як і над чым працаваць.

Гэта папершае. А падругое, і грамадзкім, і музычным беларускім колам трэба памятаць, што толькі з дасягненьнем гэтых ідэалаў яны выпаўняць свой абавязак перад Вялікаю Кастрычнікаваю рэвалюцыяю, перад адраджэньнем роднае беларускае культуры, перад нязьлічанымі масамі рабочых і сялян, бо толькі з дасягненьнем гэтых ідэалаў і да музыкі магчыма будзе дапасаваць вялікія і прарочыя словы інтэрнацыяналу:

І сьвет на новы лад збудуем!

Шляхі сучаснага малярства

Апошнія дзесяцігодзьдзе было асабліва багатае ў галіне мастацтва рознага роду шуканьнямі. Пазбыўшыся ідэалёгічнай базы, якая адзіная асмьсьляе лёгічна і апраўдвае соцыялёгічна мастацкі твор, мастацкая думка і творчая воля накіраваліся выключна ўбок лябораторнага шуканьня голых маляўніча-формальных прыцыпаў. У гады рэволюцыі мы былі сьведкамі тэй уродлівай барацьбы розных „ізмаў“, пад яскрава віднеючымі шыльдамі якіх хаваўся пад час голы нуль. Аднак, нельга сказаць, што ўсе так званыя „левыя“ плыні ў сучасным малярстве зьяўляюцца вынікам чьёй-небудзь дасужай фантазіі або шарлатанства (як шмат хто думае) і могуць быць зусім зьведзены да нуля. Нашым заданьнем у даным выпадку і зьяўляецца часткай жаданьня ўнесці пэўную выразнасьць у гэтае пытаньне, якое яшчэ шмат каму незнаёма. Паколькі прынята ўсё незразумелае скідаць у вадну кучу, якой даецца звычайна назва „футарызм“, пастолькі мы пастараемся ў процэсе асьвятленьня гэтага пытаньня вызначыць месца кожнае плыні, удакладніўшы яго сьстэмны і грамадзкі сэнс і ўзяўшы яго прытым у параўначна-гістарычнай пэрспэктыве. Гэта тым больш неабходна для зразуменьня аснаўнога імкненьня сучаснага мастацтва, якое так напамінае „передвжнничество“ з яго глыбока-рэалістычным адбіткам рэчавістасьці, каб даць выразны малюнак паступовага разьвіцьця. Узятая намі тэма дае магчымасьць ахапіць вялізарную паласу такога разьвіцьця мастацкай думкі. Мы думаем, што пытаньне тым больш цікавае, што на старонках беларускага друку яно амаль зусім ня высветлена.

„Передвжнничество“

Скасаваньне паншчыны і зьвязанай з ёй сьстэмы фэа-дальных адносін і пераход да сьстэмы буржуазнае гаспадаркі і буржуазнай культуры прынеслі за сабой, як вядома, нара-

дзёньне новых соцыяльных сіл. Калі новая кляса дэмакратыя знаходзілася яшчэ ў стане арганізацыі, на сцэну вышаў авангард яго—розначынная інтэлігенцыя. Шасьцідзiesiąтыя гады—час рашучай барацьбы гэтай новай соцыяльнай сілы з ідэолягамі паншчыны і лібэральнага дваранства, упісалі ў гісторыю вызваленчага руху Расіі цікавыя старонкі. Зусім зразумела, што атмасфэра, насычаная новымі грамадзянскімі ідэаламі і рэвалюцыйнымі тэндэнцыямі, не магла не адбіцца на мастацтве, уцягваючы яго паступова ў свой колаварот. Да таго часу ў мастацтве панаваў ложка-клясычны пачатак, які ўсімі сіламі падтрымоўваўся акадэміяй, заснованай і ўзросшай па міласьці цара і вяльмож. Паколькі ўся царская і дваранская значь ужо з часоў пятроўскіх рэформаў імкнулася пераймаць усё з захаду, пачала спрыяць мастацтву, пастолькі тэатральна-потэтычны портрэт і гісторыка-міфалёгічныя тэмы сталі галоўнейшымі відамі малярства. Але ня толькі гэтыя віды малярства павінны былі служыць мэтам выслаўленьня і ўвекавечаньня асобы і дзеяў кожнага вяльможы. Нават такі „беспартыйны“ від малярства, як краявід, вынік першапачаткова з імкненьня ўсёй гэта йанаці адбіць і пакінуць патомству прыгожыя віды сваіх дварцоў і паркаў. Народ, у поўным сэнсе гэтага слова, не ўваходзіў, бязумоўна, у поле зроку і дзейнасьці мастацтва. Калі надышлі гады грамадзянскага росквіту і нарастаньне рэвалюцыйных ідэй, акадэмія, як установа выразна-казённага, а адсюль і консьэрвацыйнага тыпу, пастаралася абкружыць сябе няпрыступнай канавай тупога гонару. Аднак, змагацца з самім жыцьцём ёй было не пад сілу. У васяродку яе самой вынікла, як неабходная і насыпеўшая рэакцыя, пачатак таго вялікага руху ў расійскім малярстве, які, перамогшы ўсе перашкоды, пашоў на спатканьне грамадзянскім ідэалам свайго часу. Група найбольші жыцьцёва-дзейнай і рэвалюцыйна настроенай мастацкай моладзі парашыла канчаткова парваць з акадэміяй, і дзень 9 студзеня 1863 году стаў гістарычным днём, а самы факт разрыву—паваротным пунктам па шляху разьвіцьця расійскага малярства. Парваўшы з акадэміяй, моладзь арганізавала „артель свободных художников“, якая праіснавала вельмі мала. Усяго ў 1870 годзе мастакі канчаткова арганізаваліся, заклаўшы „товарищество передвижных выставок“.

Да таго часу выстаўкі наладжваліся выключна акадэміяй, якая па сваім уласным гусьце навязвала мастакам тэмы, якія пад час былі ў разрэз з нахілам тае ці іншае асобы, але якія адпавядалі запатрабаваньню прыватнай знаці. Пакінуўшы сьцены акадэміі і арганізаваўшыся на грунце ідэёвага сваяцтва „передвижники“ апынуліся перад тварам самога жыцьця з яго зусім новымі запатрабаваньнямі і густамі. З гэтага часу кожны з іх мог выступаць перад публікай з сваімі творамі на агульнай выстаўцы. Трэба тут-жа адзначыць, што гэты прынцып у большай частцы вызначыў характар наступнай дзейнасьці мастацтва. Чым, як не разьвіцьцём у нас у палове мінулага стагодзьця індыўдуалізму менавой гаспадаркі і тэхнічнай спэцыялізацыі, можна вытлумачыць нараджэньне вэрстатных формаў выяўленьчага мастацтва. Вэрстатны існуючы сам па сабе малюнак, разьлічаны на выпадковага заказчыка з яго так выпадковымі густамі, зьяўляецца, такім чынам, тыповым прадуктам капіталістычнай сыстэмы соцыяльна-эканамічных адносін, якія дасяглі, да рэчы, да таго часу пэўнага ўзвышша. Але аб гэтым яшчэ будзе рэч далей. Перад намі цяпер стаіць пытаньне: што-ж такое „передвижничество“? які яго сэнс і які лёс? Для азначэньня асновы „передвижничества“ зьвернемся да самага Крамскага—як выдатнейшаму ідэолёгу гэтага руху. „Мастацтва ёсьць крытыка грамадзкіх зьяў“—прапаведваў ён. Як бачыце, гэты погляд на заданні мастацтва і мастака апавядаў ня толькі поглядам самой грамады, але і перадавых яго слаёў. Тое, што падразумывалася творчасьцю Гюгаля, Шчэдрына, Астроўскага, тое было дакладна зложана ў тэорытычных пабудовах Чэрнышэўскага. Яго славатая дысэртацыя, „эстетические отношения искусства к действительности“, стала сапраўды эвангельлем „передвижников“. Гэта выключная зацікаўленасьць грамадзкімі, г. зн. літаратурна-сужэтнымі элемэнтамі малюнку, пры поўным сьвядомым адхіленьні формальных яго бакоў, прывяла іх да галоўнага граху, які быў прычынай ліквідацыі гэтага кірунку. Надзвычайна цікавым зьяўляецца ў гэтым сэнсе ліст В. Г. Перова, які паслаў ён з заганіцы на імя конфэрэнц-сакратара акадэміі. Хадайнічаючы перад апошняй аб дазvole яму вярнуцца ў Расію, ён высоўвае наступную аргумэнтацыю: „Пасьвяціць сябе на вывучэньне чужой краіны некалькі гадоў я знаходжу менш карысным, чым па магчымасьці вывучыць і рас-

працаваць бязьлікае багацьце сужэтаў як гарадзкога, так і вясковага жыцця нашай бацькаўшчыны. Маю на ўвазе некалькі сужэтаў з расійскага жыцця, якія-б я споўніў з замілаваньнем і з пачуваньнем, і, спадзяюся, з большым посьпехам, чым з жыцця народу, мне мала знаёмага“. Удумайцеся ў славяна-фільска-народніцкі сэнс гэтага лісту і вы зразумеете, што ён характэрны ня толькі для Перова, але і для ўсяго кірунку. Гэта іх агульны сэнс. Нават вядомы шырокім гушчам Рэпін— гэты стыхійны маляр моцна скардзіўся на „безсюжетность“ заходняга малярства. Глыбокія формальныя дасягненьні апошняй іх, бачыце, ня толькі ня цікавыя, але і абурваюць. Якраз гэта ў сувязі з запатрабаваньнямі капіталістычных вярхоў прывяло гэты кірунак да заняпаду ў пэрыод аслабленьня грамадзкага збудараджаньня. Калі прыняць яшчэ пад увагу прагрэсыўны ўплыў французскай школы, які к канцу мінулага стагодзьдзя стаў выключным, дык факт, што „передвижничество“ зышло да нічога, стане зразумелым. На самай справе, ці-ж мог доўга існаваць кірунак, які ў пагоні за лібэральна-радыкальнымі ідэямі, у пагоні за псыхолёгічнай вастрынёй і нават нікчэмным мешчанскім анекдотам, пахаваў лепшыя традыцыі малярскага штукарства. У розныя часы загараліся слабыя аганькі гэтага руху, як непатрэбны анахронізм, але на спатканьне гэтаму ішоў ужо імпрэсыянізм.

Імпрэсыянізм

У вадрозьненне ад расійскай школы з яе выразным ухілам у бок сужэтна-смыславы, французская школа выкарыстала ў сябе пасля эпохі адраджэньня ўсё новае малярска-эстэтычных дасягненьняў. У гэтым асаблівай сталасьцю сказалася розніца ў разуменьні заданьняў і мэт мастацтва романскім Захадам і Расіяй. Праўда, пасля тых дасягненьняў, якія былі зроблены ў галіне лініі клясыкамі часоў Вялікай Рэвалюцыі Давідам і Энгром і ў галіне колеру романтикамі Жэрыко і Дэльакруа, прышлося і Францыі перажыць паласу рэалістычна-натуралістычнай школы, якая напамінала расійскае „передвижничество“. Я гавару аб школе Фонтэнэбло¹⁾, галоўнейшымі прадстаўнікамі якой зьяўляюцца Мілэ і Курбэ. Апрача чыста фор-

1) Фонтэнэбло — прадмесьце Парыжу.

мальнага падабенства „малярства школы Фонтэнэбло, усё-ж вышэй па формальных дасягненнях малярства „передвижников“ іх родніць з „передвижничеством“ і ўласьцівая ім народніцкая закваска. Але ў той час, калі сымпатыя расійскага грамадзянства вельмі хутка апынулася на баку „передвижников“, французскае грамадзянства вельмі доўга не прызнавала Барбізонцаў¹⁾. Наколькі не ўласьціў быў для яго, выхаванага на ідэалістычна-далікатных традыцыях мінулага, здаровы дэмократызм апошніх. Наколькі Барбізонцы не зьвярталі ўвагі на ўстаноўленыя традыцыі відаць, напрыклад, з наступнага факту: ня будучы дапушчанымі ні ў адзін салён, Курбэ будзе на рыначным пляцу палатняны павільён, над уваходам якога ён зьмяшчае шыльду з надпісам: „рэалізм Курбэ“. Галоўная заслуга Барбізонцаў у тым, што, зацьвердзіўшы ў барацьбе з романтызмам галоўную рэалістычную тэндэнцыю, яны вызначылі тым самым далейшыя шляхі мастацтва. Аднак, рэалізм разумеўся імі вельмі аднабока, без усякай арганічнай сувязі твору з формальнай яго прыродай. Адсюль далейшыя шляхі мастацтва ў бок імпрэсыянізму. У вадзнаку ад натуралізму Барбізонцаў, галоўным чынам, вясковага і ня зьвязанага ніякімі культурнымі традыцыямі гораду, імпрэсыянізм, наадварот, быў плыняй тыпова-гарадзкой культуры, стараючыся замацаваць сваю сувязь з мінулым. Галоўнейшым выяўніком і кіраўніком гэтае плыні зьявіўся Эдуард Манэ, вакол якога групаваліся мастакі: Клёд Монэ, Дэга, Рэнуар, Сысьлей, Пісаро, Фантэн-Лятур і інш. У які-ж бок былі накіраваны мастацкія погляды гэтага руху, што новага даў ён мастацтву? Ужо ў самым пачатку сваёй мастацкай дзейнасьці Манэ спаткаўся з „каляровай чарнатой“ Барбізонцаў, так характэрнай, між іншым, і для расійскіх „передвижников“. Перед намі паўстала ва ўвесь свой рост праблема чорнага колеру, якая і была ім хутка вырашана ў плоскасьці орыгінальнага злучэньня каляровых праменьняў. Змрок стаў разумецца не як поўная адсутнасьць сьвету, а як адносная яго ўбыцьцё. У цэлым усе мастацка-тэхнічныя імкненьні імпрэсыянізму былі ў знаходжаньні адносінаў спэктру і сілы таго ці іншага колеру, які ахварбоўваў сабой форму, выкліканую сьветам. Такім чынам, сьвет зьяўляецца галоўнейшым аб'ектам імпрэсыянізму, які йшоў у нагу з на-

¹⁾ Барбізонцы—прадстаўнікі школы Фонтэнэбло.

вуковымі дасягненнямі сваёй эпохі. Сьвета-маляўніча-формальныя экспэрымэнты імпрэсіянізму саўпалі якраз з тымі дасягненнямі, якія былі зроблены да таго часу фізыкай у галіне сьвету. Адсюль вызначыўся і прасты выхад к пленэру¹⁾. Неабходна адзначыць, што вялікі ўплыў на лёс і самую прыроду імпрэсіянізму зрабіла японскае мастацтва. Наладжаная ў Парыжы ў канцы мінулага стагодзьдзя выстаўка японскіх гравюр, зрабіла надзвычайнае ўражаньне. Японскія мастакі, якія ўспрымалі прадметы і зьявы не ў сынтэтычнай іх закончанасьці, а ў мігаючай плыннасьці іх аналітычнай прыроды, як нельга болей адбілі ў сваіх павярхоўных і адначасова глыбокіх творах малярскія надзеі імпрэсіяністых. Найвыдатнейшы знаўца імпрэсіянізму—Моклер, гаворачы аб ім заўважае: „...таемніца матэрыі знікае ад нас, і мы ня ведаем дакладна, дзе межы рэальнага і нерэальнага“. Гэта, бязумоўна, праўдзіва, бо ў тэй вялікай колькасьці сьветавых эфэктаў, якія ўводзіліся імпрэсіяністамі ў свае творы, як элемент найгалоўнейшы ў іх, губляліся падчас рэальных контуры прадметаў. У такой перавазе формальных каштоўнасьцяў над рэштаю элемэнтаў твораў, хавалася ўжо сур'ёзная небясьпека для сужэтна-прадметнага мастацтва. Гэта быў ужо значны крок у бок чыстай малярскае культуры, якой суджана было дасягнуць свайго ўзвышша у так званых „левых“ кірунках. Вялікі ўплыў імпрэсіянізму пачаў хутка адбывацца асабліва ў Расіі, дзе ён знашоў для свайго разьвіцьця вельмі спрыячую глебу. Тут ужо цэлая кагорта маладых мастакоў, якія былі не здаволены тэй нішчымнай справай, якую давала ім адміраючае „передвижничество“, групавалася ў рознастайныя гурткі. Так, у канцы мінулага стагодзьдзя група мастакоў на чале з мастаком, а пазьней і выдатным тэорэтыкам і гісторыкам мастацтва Аляксандрам Мікалаевічам Бэнэа, утварае таварыства ідэёвым кіраўніком якога зьяўляецца часопіс „Мир искусства“, які выдаваўся імі-ж самімі. Тут мы спатыкаем такіх мастакоў, як Каровін, Малявін, Урубэль і інш., дзейнасьць якіх знамянуе сабой яскравую эпоху ў разьвіцьці расійскага малярства. Адначасна арганізуецца і ў Маскве „Московское общество художников“. І тут, як раней, наглядаецца дзіўная зьява: у той час, як „Мир искусства“ карыстаецца ў Расіі ўсімі сымпатыямі грамадзянства, імпрэсіяністыя доў-

¹⁾ Пленэр—малярства на чыстым паветры.

га не прызнаюцца францускім грамадзянствам. І гэта ў той час, калі імпрэсіянізм зьвяртаецца да жывой рэчаістасці, між тым як дзейнасць „Мира искусства“ накіравана да гісторыі, да эпігонства. Так, напрыклад, Аляксандрам Бэнуа было ўваскрэсана ў яго акварэлях градыёзнае 18 стагодзьдзе з яго менуэтам¹⁾, жабо і пудранымі парыкамі. Модай свайго ўплыву ён заразіў гэтым замілаваньнем да мінулага і іншых. Гэта прывяло іх, бязумоўна, да фальшывага разуменьня стылю, які прывёў іх у сваю чаргу да славутага стылізатарства, ідэі якога перакінуліся і ў другія галіны мастацтва, галоўным чынам, у тэатр, з якім яны былі неразлучна зьвязаны. Гэтану сьведкамі могуць быць славутыя пастаноўкі Дзягілёва ў Парыжы. Наогул, дзейнасць „мироискусствников“ такая шырокая, што вычарпаць яе ў гэтым артыкуле ніяк немагчыма. Дэкоратыўнае мастацтва, напрыклад, было імі паднята на такую вышыню, што ў гэтых адносінах Расія далёка апырэдзіла Запад. Большага, мабыць, выключнага ўдасканаленьня дасяглі яны ў галіне кніжнай графікі, якая з таго часу набывае высокае самастойнае значэньне. Раней, чым канчаткова пакончыць з імпрэсіянізмам, хачу спыніцца на адным, праўда, эпізодычным, але ўсё-ж меўшым пасьлядоўцаў, ухале яго. Я маю на ўвазе нэо-імпрэсіянізм або, як яго яшчэ называюць, пукантэлізм. Галоўнейшымі прадстаўнікамі гэтае плыні зьяўляюцца Жэ-Сэйра і Пэ-Сіньяк.

Як вядома, колер атрымоўваецца ад раскладу праменьняў сьвету. Асноўнымі колерамі сьветавага спектру зьяўляюцца чырвоны, сіні і жоўты; іх злучэньні адзін з другім даюць тры апошнія колеры спектру: злучэньне чырвонага з сінім—фіялетаваы колер, сіняга з жоўтым—зялёны колер, і жоўтага з чырвоным—оранжавы. Так як існуе прадзел насычанасьці ўсякага колеру, дык наша вока мае абарону ў форме „дадатковага колеру“. Галоўнай асаблівасьцю дадатковых колераў зьяўляецца тое, што, зьмяшаўшы два дадатковых колеры, атрымаем белы колер, а пры палажэньні іх поплич адзін дадатковы колер узмацняе інтэнсыўнасьць другога. Усвойшы сабе гэтыя аптычныя веды, нэо-імпрэсіяністы адмовіліся ад мэханічнага зьмяшаньня хварбаў на палітры і імкнуліся маляваць выключна чыстымі нязьмешанымі хварбамі, апіраючыся на іх аптычнае зьмяшаньне ў воку глядача. Адсюль арыгінальны прыём—малярст-

1) Менуэт—даўнейшы францускі танец.

ва роўнамерна накладзенымі на палатно хварбнымі плямамі або кропкамі, за што яно названа малярствам пуантэліцкім, г. зн. кропачным. Гэты спосаб быў вядомы яшчэ Дэлякруа, хоць апошні і ня ўжываў яго. Мы цяпер ужо ведаем, што аднакія змяшаньні спэктральных і матэрыяльных колераў даюць зусім розныя вынікі. Тэорытычныя здагадкі бралі тут верх над практычнымі вывадамі і зусім нормальна, што існаваньне гэтае плынні было так нядоўгае. Гэта было апошняе шуканьне імпрэсыянізму.

Сымболізм

Назва сымболізм не адпавядае некалькі таму кірунку ў расійскім малярстве, якое склалася пад непасрэдным уплывам творчасьці буйнейшага прадстаўніка французскага сымболізму Сэзана. У нас плынць гэта да апошняга часу была прадстаўлена групай маляроў „бубновы валет“ і ў прыватнасьці насіла назву „сэзанізму“. Трудна ўявіць сабе тую вялікую ролю, якую адыграла творчасць Сэзана ў наступнай зьмене формаў мастацтва. Што-ж было прычынай гэтай зьмене формаў? Пуантэлізм даказаў няжыццёвасьць імпрэсыянізму, давёўшы яго прынцыпы да пэўнага прадзелу. Стала зразумела, што японская раздробленьне жыцьця і яго ўражаньняў, панаваньне прыватнага над агульным, уся гэта крайнасьць аналізу вядзе да вельмі павярхоўнага адношаньня, да „мімалётнасьці“ зьяў і прадметаў. Рэакцыя, як і заўсёды, пачалася ня толькі ў імпрэсыянізьме, але і ў дні яго росквіту. Зусім зразумела, што новы кірунак быў спатканы надзвычайна воража. Як мы ўжо казалі, галоўнейшым выяўніком гэтага наватарства зьявіўся мастак жыхар паўднёва-французскага гарадка Экса Поль Сэзан. Абышоўшы біяграфічныя весткі аб яго жыцьці, якое так новае і арыгінальнае ў нязвычайных яго праявах, папробуем падысьці адразу да сутнасьці яго вучэньня. Ітак, у чым-жа яно выяўлялася? Вернемся да самога Сэзана. „Я хачу зрабіць з імпрэсыянізму нешта вялікае й моцнае, як мастацтва музэяў“, — прапаведваў ён. І яшчэ — „трэба вярнуцца да клясыцызму цераз прыроду, гэта значыць, цераз адчуваньне натурy“. Трэба адзначыць, што клясыцызм тут мае чыста ўмоўны сэнс, бо элемент „натурy“ пераважваў элемент формы. Гэта выявілася ў вялікім замілаваньні да гішпанцаў і вэнэцыянцаў, „як самым вялікім малярам“ у няпрязьні, якую

Сэзан меў да „лінейнай“ клясыкі Энгара. Малярства для Сэзана-ж не продукт якіх-небудзь творчых узьлётаў, натхнёных мучэньняў і г. д., малярства для яго—заданьне чыста разумовае. Вядомы мастак Эміль Бэрнар—адзіны чалавек, які знаходзіўся з Сэзіанам у прыязных, а часамі і сяброўскіх адносінах, расказвае пра яго ў сваіх лістох, што „ён размышляў з пэндзалем у руках і ніколі не рабіў ніводнага мазка, не абдумаўшы яго заўгадзя“. І сапраўды, пры любаваньні яго твораў здаецца, што ён задаўся мэтай вырашыць якуюсьь геомэтрычную задачу—да таго вуглаватыя і схэматычныя яны. Але за ўсімі гэтымі ўмоўнасьцямі і абстрактнасьцямі хаваецца глыбокі малярскі сэнс. Каб пазбавіць малярства ад яго павярхоўнай ілюзорнасьці і псеўда-аб'ёмнасьці, яму патрэбна было прывесці прадметы да геомэтрычнай першаасновы іх матэрыяльнай прыроды. „Усё ў прыродзе лепіцца ў форме шара, конуса і цыліндра; трэба вучыцца ўладаць гэтымі формамі...“—пісаў ён у сваім нагляданьнікіраўніцтве, якое напісаў ён пад канец свайго жыцьця. Гэта вучэньне, вельмі схэматычнае для мастацтва наогул, было ўсё-жа апраўдана ўсёй творчасцю Сэзана, як мастацтвам, свайго роду, малярскіх вопытаў. Зусім зразумела, што пры такім падыходзе да мастацтва яго не маглі цікавіць якія-небудзь ідэёва-сужатныя творы. Апраўданьнем гэтаму зьяўляецца тая вялікая роля, якую грае ў яго творчасці Нацюрморт. ¹⁾ Разам з гэтым суровае азначэньне і вырашэньне аб'ёмных задач давала яму магчымасьць пераходзіць да вельмі складанай і глыбокай канцэпцыі малярскіх элемэнтаў твораў. Бязумоўна, што ў творчасці Сэзана мы знаходзім гатовую глебу для кубізму, аб якім рэч будзе ніжэй. Гэтай плыні суджана было закрасаваць пад творча-моцнай рукою мастака Пабло Пікасо.

Кубізм

Кубізм з надворнага боку ёсьць ня больш, як іронічнае азначэньне. Так, мастак Маціс, чый малярскі „дынамізм“ быў вяснуном бурных шуканьняў футурызму, назваў кубістымі некаторых маладых францускіх мастакоў, якія выставілі свае творы ў францускім салёне ў 1908 г. Паглядзім цяпер, у чым унутраны сэнс кубізму, ня пусьціўшага ў Расіі асабліва глыбокіх карэньняў? Ужо цяпер, калі галоўны правадыр кубізму—Пікасо

¹⁾ Мёртвая душа *природа*.

павярнуў пасля доўгага перыяду „шуканняў да нэа-клясыцызму і, у прыватнасці, да Энга, становіцца зразумелым тое становішча, у якое папала рэшта адэптаў і тэорэтыкаў гэтае плыні. У чым-жа ўсё-ж такі яно выяўлялася? Запаведаныя Сэ-занам прынцыпы абнажэння геомэтрычнай першаасновы рэчаў былі ўспрыняты кубістымі і даведзены да вядомага прадзелу. Разуменячы малярскае палатно, як двухмерную плоскасць, яны выгналі з малярства трэцяе ілюзорнае зьмярэнне, г. зн. перспэктыву, з тым, каб замяніць ошчуп глыбіні пэўным сконструяваным нарастаньнем малярскіх плоскасцяў. У да немагчымасьці распыленых, жудасна разложаных творах кубізму, здаваўся шмат каму фізычны і моральны заняпад веку, здавалася—выразныя павевы надыходзячай вайны. За выключэньнем шмат якіх, вельмі няпэўных азначэньняў характару кубізму, як знаменьне містычнага і мэтафізычнага прэабражэньня сьвету, выказаных шмат якімі прадстаўнікамі ўпадчнай дарэволюцыйнай інтэлігенцыі, бяспрэчна адно: кубізм зьявіўся сапраўдным выяўленьнем унутранага распаду капіталістычнае грамады. Аднак, у самай прыродзе кубізму ёсьць элемэнты, якія бяспрэчна будуць выкарыстаны намі ў будучым пры разьвіцьці монументальнага малярства. Я маю на ўвазе арганічныя законы дэкаратыўна-пласкоснага малярства, якія захаваны ў ім. Якраз гэты бок кубізму і цэніцца, галоўным чынам, выдатнейшымі тэорэтыкамі яго. Так, адзін з іх—Альбэрт Глэз у сваім заключэньні да артыкулу аб кубізьме гаворыць: „Малярства і скульптура ёсьць функцыі архітэктуры. Архітэктура кіруе гэтымі дзвюма спосабамі выяўленьня. Касьцяк архітэктуры заўтрашняга дня рэжа нам вока, ён выглядае ў утэлітарных пабудовах нашага часу. Малярства набыло сабе, дзякуючы гэтым, грубым межаваньнем. Сьвядома ці несьвядома, ўсё роўна—адбылася, тым ня менш падлегласьць. Вось чаму тое, што названа кубізмам нясе з сабой элемэнты таго, што будзе заўтра агульна-распаўсюджаным дэкаратыўным малярствам па тых-жа прычынах, па якіх на законах жалезнага мосту пабудаваны будзе гмах будучага сабору. Вялікая эпоха будаўнікоў адчыняецца перад сьветам, адрадзіўшымся ў сваёй унутраной матэрыяльнай структуры і цеснае сяброўства ўстанавіцца паміж усімі дзеячамі розных галін, якія, к няшчасьцю, вераць яшчэ ў ізоляванасьць і незалежнасьць сваіх праў. Некаторыя ўвагі хаваюць у сабе

сапраўды прарочы сэнс. Блізарукім будзе той, хто за ўсёй гэтай надворна-распаўшай матэрыяльнасцю і бязумоўна ўпадчайнай прыродай першапачатковага кубізму не заўважаць у наступных яго, пакуль толькі надзея, сапраўдных карэньняў конструктыўізму і будаўніча-арганізуючага пафосу нашых дзён. Вядома, аб гэтым трэба гаварыць яшчэ з многімі агаворкамі, але ў асноўным гэта так. І калі конструктыўную статыку будаўніцтва нашага часу прадбачыў кубізм, дык дынамічную яго душу адчуў футурызм.

Футурызм

Мы ўжо зазначылі, што ў пэўнай ступені карэньні футурызму былі ў творчасці Маціса. Трэба сказаць, што ў вядомай меры ён адчуваўся і другім мастаком—сучаснікам Сэзана—бурна-палкім Ван-Гогам. Абвесьціў-жа яго ў выглядзе канкрэтнага маніфэсту, які быў надрукаваны ў французскай газэце „Фігаро“ 20 лютага 1909 году італьянцам Марынэці. Калі кубізм ня пусьціў у нас глыбокіх карэньняў і выявіўся ўсяго ў некаторым ухіле мастацкай думкі ў бок якогасьці прынцыповага альлегізму, дык футурызм, будучы зьявай тыпова-эўропэйскай, пусьціў вельмі глыбокія карэньні. Праўда, расійскі футурызм ня мае ні вытрыманай сыстэмы ў галіне малярства, ні яскравых прадстаўнікоў, якія такую сыстэму выявілі-б. Гэтага нельга, бязумоўна, сказаць аб літаратуры. Мы ведаем добра, што ўяўляе сабой дзейнасьць „Лефа“. Першыя крокі футурызму адзначаліся надзвычайна скандальнымі гісторыямі, як маскарадныя процэсы, нашэньне жоўтых кафтаноў, наладжаньне дэбошаў і г. д. Усе гэтыя нязвычайныя меры былі накіраваны ў бок паступовага, але праўдзівага разбурэньня прагніўшых падпор буржуазнай грамады. Але прайдзем да выяўленьня вядомай прыроды і агульнага сэнсу футурызму. Рост футурызму саўпаў з надзвычайным ростам вялізарных прамыслова-вытворчых цэнтраў, праўдзівей, зьявіўся яго выяўленьнем. Тэмп амэрыканізаванага гораду стаў тэмпам формальнай дынамікі футурызму. Калі з аднаго боку футурызм васьпяваў і славіў надзвычайны рост і посьпехі вытворча-тэхнічнага генія, дык з другога—ён сурова паўстаў супроць культурна-духоўных традыцый мінулага, пагражаючы зруйнаваць музэі і спаліць бібліотэкі. Памянёны маніфэст Марынэці ў пэўнай сту-

пені вызначаецца такімі „пагромнымі“ заклікамі. Але футурыстыя, знаходзячыся ў працяглым пароксізьме ненавісьці да ўсяго старога, у прыватнасьці буржуазнаму, самі не падазравалі, наколькі яны зьвязаны з гэтым старым. Т. Троцкі ў сваім артыкуле аб футурызьме¹⁾ піша наступнае: „Футуризм vznik, как изгиб буржуазного искусства, и иначе возникнуть не мог. Его бурно-оппозиционный характер не мало этому не противоречит“. Уласна кажучы, такога роду опозыційнасьць спатыкаецца ў мастацтве не ўпяршыню. Т. Плеханаў у сваім артыкуле „Искусство и общественная жизнь“, выяўляючы сапраўдны сэнс няпрыязні францускіх романтикаў да буржуазіі, знаходзіць кару гэтай зьявы ў самой прыродзе апошняй. У вышэйпамянёным артыкуле т. Троцкага мы спатыкаем яшчэ і наступнае: „Чрезвычайно наивно противопоставляют динамичность итальянского футуризма и его симпатии к революции „упадочному“ характеру буржуазии. Не следует представить себе буржуазии в виде облезлой кошки. Нет, зверь имериализма гибок, дерзок, когтист. Или забыт урок 1914 г.? Для своей войны буржуазия использовала с величайшим размахом чувства и настроения, предназначенные по природе своей питать восстания. Во Франции война изображалась прямым завершением дела Великой Революции. А разве воюющая буржуазия не устраивала действительно революции в других странах? Наконец, разве итальянский фашизм не пришел к власти „революционными“ методами, приведя в движение массы, толпы, миллионы, закалив и вооружив их? Не случайно, не по недоразумению итальянский футуризм влился в поток фашизма, а вполне закономерно“. Характарызуючы расійскі футурызм, т. Троцкі піша: „Русский футуризм родился в обществе, которое проходило через свой антираспутинский приготовительный класс и готовилось к демократическому февралю. Уже это дало нашему футуризму преимущества. Он уловил смутные еще ритмы активности, действия, напора и разрушения. Борьбу за свое место под солнцем он вел резче и решительнее, а главное шумнее, чем предшествовавшие ему школы, в соответствии со своим активистским мироощущением. Молодой футурист не шел, конечно, на фабрики и заводы, а громыхал по кафе,

¹⁾ Глядзі „Печать и революция“.

стучал кулаком по попитрам, наदेвал желтую кофту, красил скулы и неопределенно грозил кулаком“.

Зачапляючы далей формальную рэволюцыйнасьць футурызму, т. Троцкі заўважае: „Не в том беда, что футуризм „отрицает“ священные интеллигентские традиции—наоборот!— а в том, что он не чувствует себя революционной традицией. Мы вошли в революцию, а он обрушился в нее“.

Мы лічым, што прыведзеныя цытаты з’яўляюцца зусім выстарчаючым матэрыялам для абмалёўкі соцыяльнай прыроды футурызму. Раней, чым перайсьці да конструктывізму, мы павінны супыніцца на адным, праўда, не пусьціўшым карэньняў, але ўсё-ж важным кірунку. Я маю на ўвазе так званы супрэматызм, або беспрадметнае мастацтва.

Супрэматызм

Супрэматызм пабудованы на утопічнай, праўдзів^{ей} проста вельмі шкоднай філэзофіі. Лічачы сьвет рэальны—сьветам уяўленьня, прадвеснік супрэматызму—К. Малевіч, зьвёў задачы і мэты малярства да нахаджэньня найбольш „экономных і рацыянальных“ сродкаў для выяўленьня свайго „невясомага“ сьвету мэтафізычных уяўленьняў.

Пры адмаўленьні інтуіцыі, як неабходнай умовы натхненьня і зацьверджаньне яе, як патрэбнага падарожніка розуму, супрэматызм глядзеў спачатку на свае задачы, як на чыста малярскія. К. Малевіч у сваёй брошюры: „От кубизма и футуризма к супрэматызму“¹⁾ кажа: „...и вот я пришел к чисто живописным формам и супрематизм есть чисто живописное искусство красок и т. д.“. Аднак, у сваіх шуканьнях „превосходства цвета“, Малевіч давёў гэтае самае „чыста малярскае мастацтва хварбаў“ у тупік, прывёўшы яго да белага і чорнага квадрату.

У памянёнай намі кніжцы мы чытаем: „Квадрат—не подсознательная форма. Это творчество интуитивного разума. Лицо нового искусства! Квадрат—живой, царственный младенец, первый шаг чистого творчества в искусстве. До него были полные уродства и копии природы“.

1) Выданьне аўтара. Масква, 1916 г.

І далей мы знаходзім наступныя радкі: „Наш мир стал новым, беспредметным, чистым. Исчезло все, осталась масса материала, из которого будет строиться новая форма. В искусстве супрематизма формы будут жить, как и все живые формы природы. Формы эти говорят, что человек пришел к равновесию из одноразумного к двуразумному состоянию. (Разум утилитарный и интуитивный).

І так, здавалася-б, што мы можам знайсці выхад з створанага тупіка цераз спрыяючае злучэнне розуму інтуіцыйнага з уцілітарным. Гэта значыць, што мы прышлі-б да надзвычайна цікавай паласы архітэктурнага будаўніцтва. Аднак, што-ж будзе супрэматызм? Трэба сказаць з усёй шчырасцю, што ён нічога ня будзе, бо-ж нельга назваць будаўніцтвам новых формаў—мэтафізічныя пабудовы і матэрыяльна-абстрактныя „конструкцыі“, якія маюць выгляд застыўшых формаў руху якіхсьці плянэтных сьвяціл. Я сам знаходзіўся адзін час у даволі цесным сужыцці з мастаком Малевічам, і з усіх нашых спрэчак ня вынес нічога лёгчна падыходзячага для мастацтва здаровага. Сам Малевіч напісаў шмат кніг, у якіх ён стараецца абаснаваць супрэматызм, як плынь лёгчна неабходную і законную. Але колькі не абасновывай рэчаў, яны прышчапіцца ня могуць, бязумоўна. Адзіная галіна, дзе надаюцца прынцыпы супрэматызму і то з агаворкай,—гэта галіна дэкарацыйная. У гэтым мы бачым некаторае падабенства з кубізмам, які зрабіў бясспрэчны ўплыў на развіццё супрэматызму. Пакінуўшы ўбаку таксама нявыявіўшыся адхіленьні адзінага шляху „левага“ мастацтва, як лучызм, пурызм і іншыя, пераходжу да так званага конструктывізму.

Конструктывізм

Аб конструктывізме можна гаварыць ня іначай, як выявіўшы папярэднія яго сапраўдныя тэхнічныя сэнсы. У самой справе, што такое конструкцыя? Пад конструкцыяй мы звычайна разумеем такога роду пабудову, якая носіць у сваёй аснове уцілітарны сэнс. Калі такая пабудова пазбываецца уцілітарнага сэнсу, дык яна тым самым пазбываецца і свайго зместу, застаецца ўсяго якоесьці неразгаданае, з пункту погляду вытворча-тэхнічнай лёгкі, механічнае злучэнне паасобных частак, пазбаўленых цэлага.

Мастакі конструктывістыя, чыя дзейнасць падрыхтавана ўсім ходам развіцця кубізму, футурызму і часткай беспрадметнага мастацтва, захацелі даць у сваіх творах адбітак індустрыялізму нашага веку. Індустрыялізм-жа, як вядома, прасякнуты ўвесь духам уцілітарна-тэхнічнай мэтазгоднасці, што зьяўляецца, свайго роду, зместам яго. Адкінуўшы літаратурна-сужэтны прынып, як аснову эстэтычнага зместу, і перашоўшы да ўвасабленьня індустрыялізму, конструктывістыя ўсё-ж не знашлі аніякага зместу. Ня маючы спецыяльна-інжынерна-тэхнічнай адукацыі, будучы мастакамі галоўным чынам, конструктывістыя ўсяго падзіцячаму пераймалі тэхнічныя конструкцыі, не апраўданай уцілітарнай мэтазгоднасцю. Працы конструктывістых не зьяўляюцца і модэлямі, бо-ж не ўяўляюць сабой праектаў якіх-небудзь гмахаў. Да ацэнкі такіх твораў разумеем усяго адзін падыход: эстэтычны крытэры. А калі так, калі адракліся ад эстэтычнага зместу, яны ўсё-ж апынуліся ў лягеры „чыстага мастацтва“, дык зразумелай становіцца самастойнасць гэтай плыні. Тут ішла рэч аб такіх конструкцыях, якія зроблены з якога-небудзь матэрыялу і трохмерны па аб'ёме. Калі-ж зацапіць плоскаснае вырашэньне ідэй конструктывізму, дык трэба прызнаць, што ў даным выпадку ён выліўся ў нешта вельмі недарэчнае. Недарэчнасць хаваецца ў нявольным цьвярджэньні выяўленчасці, ад якой мастакі конструктывістыя так адмаўляюцца. Выход з становішча можа знайсціся толькі ў адным: у адмаўленьні сваёй прыроды мастака і поўным знішчэньнем малярства. І гэты крок быў зроблены. Так, на мастацкай выстаўцы 1921 году мастак конструктывісты Родчанка выставіў невялікае квадратавае палатно, усё захварбаванае чырвоным колерам. Увесь шлях, які пралягла малярства за апошнія, прыблізна, дзесяць гадоў, упіраецца якімсь-ці няўхільным чынам ў гэта палатно. Загэтым няма ўжо больш шляхоў, далей ідзе беспрасьветны змрок. Гэта становішча штурхнула шмат каго на думку, што, задачы мастацтва павінны быць цесна пераплецены з задачамі вытворчасці. Гэта думка з часам так замацавалася, што вылілася ў некалькі нязвычайных формы. Гаворачы аб гэтым, нельга ня ўпамніць аб слаўным паседжаньні Інстытуту Мастацкай Культуры 24 лістапада 1921 году, на якім быў зроблены даклад аб пераходзе гэтага Інстытуту з Камісарыяту Асьветы ў Вышэйшы

Савет Народнай Гаспадаркі. Не ўдаючыся ў асабліва глыбокі аналіз гэтага факту, трэба прызнаць, што вынікам яго можа з'явіцца ўсяго некаторая павышанасьць мастацка-прамысловай дзейнасьці. Што-ж, гэта ня так ужо кепска. Але мастацтва, як соцыяльна-арганізуючай і ідэолёгічна абдуманай выяўленча-творчай субстанцыі, шукаць тут няма чаго. А калі мы яго тут ня можам знайсці, дык будзем шукаць у другім месцы.

„АХРР“

Вось якраз мы падышлі да астатняга пункту нашага артыкулу. Тут рэч ідзе аб мастацтве „Ассоциации Художников Революционной России“. На ім мы і павінны супыніцца больш падрабязна.

Кожны твор складаецца, як вядома, з двух арганічных даных: формы і зместу. Калі пад формай мы разумеем тую агульнасьць мастацка-тэхнічных спосабаў і прывычак, якія знаходзяць сваё спэцыфічнае выяўленьне матэрыяльнай арганізацыі ідэі, дык зместам, напэўна, з'явіцца сама ідэя. Аднак, чым-жа зьяўляецца гэта ідэя? Паколькі рэч ідзе аб мастацтве, як пэўным фактары соцыяльнай арганізацыі, пастолькі ідэя павінна служыць мэтам гэтай арганізацыі. А так як яшчэ і да гэтага часу соцыяльная арганізацыя кваліфікуецца, як арганізацыя клясавая, дык стала быць ідэя гэта служыць клясавым мэтам. Мы ведаем, што кожная кляса ў барацьбе за зацьверджаньне і замацаваньне сваіх клясавых прынцыпаў, свайго пануючага становішча, выкарыстоўвае ўсе сродкі для гэтых мэт. У ліку іншых сродкаў мастацтва грае далёка не апошнюю ролю. І так, як мы ўжо казалі, кожны твор складаецца з элемэнтаў формы і зместу. Кожны твор мастацтва тым соцыяльна і памастацку арганічнай, чым больш у ім зьліты гэтыя элемэнты.

Як ня можа быць падзелу сьвету на сьвет духоўны і сьвет фізычны, так не павінна быць падзелу мастацтва на формальнае і ідэёвае. Бясспрэчна, што кожны ідэёвы твор мае сваю форму, паколькі ня можа быць выяўленьня ідэі без якой-небудзь формы. Але і ўсякая форма носіць у сабе пэўную ідэю, часамі нават неўясынімую на першы погляд. І калі адбыўся падзел мастацтва на формальнае і ідэёвае з часовай перавагай у бок формальнага панаваньня, дык прычыны гэтае

зьявы трэба шукаць у соцыяльнай прыродзе, якая корміць мастацтва сваімі сокамі. Паколькі апошнія дзесяцігодзьдзе асабліва багата соцыяльнымі хваляваньнямі, дык становяцца зразумелымі і тыя зрухі, якія адбыліся ў мастацтве. Рэвалюцыя, якая мае свой унутраны, для шмат каго зусім незразумелы сэнс, робіць свае соцыяльна-эканамічныя і іншыя ператасоўкі з няўхільнай суровасьцю. Тое, што яшчэ ўчора магло здавацца органічна моцным, тое сягоньня ўяўляе сабой малюнак поўнага распаду і безнадзейнага заняпаду. За кожным узвышшам пачынаецца даліна. Буржуазія, дасягнуўшы такога ўзвышша, коціцца далей усё ўніз і ўніз, захопліваючы за сабой усё і ўсё. Ідэолёгія, якая знаходзіцца ў заемадзейныя соцыяльна-эканамічнай структуры класы, знаходзіць звычайна сьляды заняпаду ў першую чаргу. Вось чаму мы і кваліфікуем бязідэёвыя плыні мастацтва, як зьявы заняпаду і ўнутранага распаду буржуазіі. Рэвалюцыя, як нельга болей, вызначае месца кожнай адзінцы. Зусім зразумела, што і мастакі падзяліліся воляй рэвалюцыі на два процілеглыя лягеры. Калі адны, выкінутыя рэвалюцыяйным шквалам за борт рэвалюцыяна-творчага жыцця, заняліся смакаваньнем голых эстэтычных формул, смакаваньнем так звананага мастацкага формалізму, дык другія апынуліся плячом да пляча з перамогшай клясай і павінны былі змагацца даступнымі ім мерамі за яе зацьвярдзеньне і поўную перамогу. Але вось тут якраз і паўстае тая глыбокая трагедыя, якую павінен перажыць мастак, які стаіць на перагібе двух эпох.

Куды лягчэй набыць новую ідэолёгію, чым органічна формальныя яе выяўленьні. Мы ўжо казалі, што кожная ідэя павінна мець сваю органічную форму. Стала быць рэвалюцыя, як найвялікшая з ідэй і прытым ідэя дзейна-творчая павінна мець сваё дастойнае формальнае выяўленьне. Узброеныя новай ідэолёгіяй, але старымі формальнымі здабыткамі, мастакі, якія прышлі да пролетарыяту і разам з ім змагаліся, усё-ж ня могуць даць рэвалюцыі яе органічна-формальнае выяўленьне. Але перамогшая кляса пачынае паступова залечываць свае раны, у сапраўды творчых муках замацоўвае сваё эканамічнае быцьцё і пачынае пераходзіць да пытаньняў ідэолёгічнага парадку. Ня маючы яшчэ ў сілу аб'ектыўных прычын свайго ўласнага мастацтва, яна прымушана карыстацца часова тым, што ёсць для яе няшкоднага, адкідаючы разам з тым усё

непатрэбнае і шкоднае. Вось у гэтым якраз і хаваюцца карэньні творчасці „АХРР“у.

Паставіўшы сабе мэтай адбіць рэвалюцыйнай героічнасці і рэвалюцыйнага быту, мастакі „ахровцы“ не нашлі яшчэ тых сапраўды рэвалюцыйна-формальных сродкаў, якія патрэбны для выпאўнення азначаных задач. Вось чаму так часта лаюць „ахровцев“, вось чаму працы іх так часта напамінаюць „упадачна перадвиженческие“ формы выяўлення. Але калі „передвижники“, як мы ўжо адзначалі, свядома ігнаравалі формальную прыроду твору, дык трэба мець на ўвазе і тое, што за сабой яны ня мелі такой дакладнай лябораторна-экспэрымэнтальнай перапрацоўкі формальных дасягненняў, якую мае „АХРР“.

Малярска-формальныя шуканьні вышэйпамянёных „ізмаў“ ня могуць, вядома прайсці зусім бясьсьледна. Бясспрэчна і тое, што „АХРР“ цераз паступовае папаўненьне формальна-тэхнічнага штукарства, а галоўнае, цераз пастаяннае ўспрыняцьце ў сябе найбольш здаровых, самай прыродай рэвалюцыі зьвязаных сіл, прыдзе, нарэшце, да тае сынтэтычнай формальна-малярскай ідэі, выяўленьне Вялікай Кастрычнікавай Рэвалюцыі і яе заваёў, у якой яна і павінна быць выяўлена.

Усе гэтыя думкі, выказаныя ў гэтым артыкуле, прышлі мне ў галаву ў сувязі з першай Усебеларускай Мастацкай Выстаўкай, на якой былі прадстаўлены чужы ня ўсе плыні, праўда, ня ў вельмі яскравых сваіх выяўленьнях. Названая выстаўка, ня глядзячы на некаторую выпадковасьць у падборы ўдзельнікаў і адсутнасьць сыстэмы ў разьмеркаваньні прац, гаворыць усё-ж за тое, што для будаўніцтва беларускай мастацкай культуры ёсьць пэўныя падставы. І я думаю, што далейшае разьвіцьце беларускага мастацтва пойдзе якраз па шляху адбіць рэвалюцыі і рэвалюцыйнага быту не цераз надворную этнографічнасьць, а цераз сапраўдна-арганічнае выяўленьне беларускага нацыянальнага стылю.

Першая ўсебеларуская мастацкая выстаўка і арганізацыя мастацкіх сіл Беларусі

Трэба сказаць, што вартасць мастацкай выстаўкі, якая была арганізавана мастацкай секцыяй Інбелкульту і якая яшчэ нядаўна зачынілася, не ацэнена як след. Усе тыя рэцэнзіі, якія з'яўляліся на старонках газэт „Звезда“ і „Савецкая Беларусь“, гэтыя рэцэнзіі былі суб'ектыўнымі з нетактычным падыходам да разгляду твораў таго ці іншага мастака. У гэтых заметках мы ня бачым аб'ектыўнага падыходу да выстаўкі ў цэлым, як да зьявішча вялікага культурнага парадку. Калі мы прасачым мінулае Беларусі, калі да гэтага прымем пад увагу беднасць, якою адзначалася гэта мінуўшына, то нам стане зразумелым тое вялікае значэнне, якое мае гэта выстаўка, арганізаваная вышэйшай, дзяржаўнай, навукова-культурнай інстытуцыяй БССР.

Паколькі ранейшыя выстаўкі арганізаваліся ў Менску выпадкова і знаходзіліся бяз увагі якіх-небудзь іншых мастацкіх традыцый, пастолькі гэтая выстаўка зьяўляецца прыкладам арганізацыі мастацкіх сіл, з аднаго боку, і дае нам ясны малюнак уплыву традыцыі складаных мастацкіх культур—з другога. На гэтай выстаўцы былі прадстаўлены амаль што ўсе плыні, пачынаючы ад самых „правых“ і канчаючы „левымі“. Можна было ўявіць сабе, што, ня глядзячы на формальнае рознамоўства і на нязначную вышыню ідэалёгічнага дыяпазону, усё-ж у нас маюцца сілы для адбудавання моцнага мастацкага актыву. Ніхто, вядома, ня скажа і не палічыць гэта за непатрэбнасць стварэння такога актыву, бо ня можа-ж першая мастацкая выстаўка прайсці няпрыкметнай. І тут якра-

мы падыходзім да пытання аб арганізацыі мастацкіх сіл на Беларусі. Гэта праблема арганізацыі паўстала перад самай актыўнай групай удзельнікаў выстаўкі ў самы момант яе арганізацыі. Цяпер пытаньне: якія сілы могуць арганізоўвацца і вакол чаго?.. Кожнаму вядома, што вакол гоных формальных прынцыпаў арганізоўвацца немагчыма, што патрэбен іншы склад, больш моцны і сталы. Зразумела, што гэты склад можна знайсці толькі ў аб'яднанні ідэалёгічных прынцыпаў, якія зьяўляюцца пунктамі ўсялякага лёгічна-абдуманнага і сацыялёгічна-апраўданага мастацкага твору. Ужо на першых сходах адзначанае групы выявілася, што сугуба рэалістычнае, як найболей яснае разуменьне шырокіх народных мас, адбіткі рэвалюцыі і рэвалюцыйнага быту, павінны класьціся ў аснову гэтае ідэалёгічнае вобшчынасьці. Сюды-ж павінны належаць і складаныя задачы па вывучэньні крыніц народнай творчасці і па выяўленьні асноў беларускага нацыянальнага стылю. Гэтыя задачы абудзілі сьвядомасьць сярод груп аб неабходнасьці стварыць пры мастацкай сэкцыі Інбелкульту „Асоцыяцыю мастакоў рэвалюцыйнай Беларусі“. Разам з гэтым, паколькі азначаныя задачы маюць вялікую сувязь з задачкамі ўсебеларускага аб'яднаньня поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“, пастолькі паўстае пытаньне аб магчымасьці перанясеньня творча-актыўнага і мастацка-культурнага цэнтру ў гэту арганізацыю. Прымаючы пад увагу шырокую папулярнасьць і ідэалёгічную вытрыманасьць апошняе, трэба думаць, што думка з боку названай групы зьявілася-б найбольш правільнай і з цягам часу нават пацьверджанай. Будзем спадзявацца, што мастакі, якія ўжо аб'яднаны, а таксама тыя, якія ідуць па шляху да аб'яднаньня, на грунце азначаных ідэалёгічных прынцыпаў, зробіць гэту вялікую і важную задачу.

Кніганіс

Алесь Дудар — Шанхайскі шоўк, *поэма*. Выданьне ЦБ „Маладняка“ 1926 г. 36 стар. Цана 15 кап.

Наша поэзія сягонешніх дзён вельмі багатая вершамі, — затое-ж бедная больш буйнымі эпічнымі творамі. Што за апошні год зьявілася на сьвет? Раней напісаная, а цяпер апрацаваная поэма Якуба Коласа „Сымон Музыка“, „Карчма“ Міхася Чарота ды вось поэма А. Дудара „Шанхайскі шоўк“. Але кожная з гэтых поэм вельмі мала мае эпічнага элементу, яны ўсе абвеены цёплым лірызмам. Не хачу я сказаць, што ў гэтым загана, ніколі не, — можа якраз наадварот: бо чым твор больш беспасрэдны, тым больш ён мастацкі. Твораў, у якіх выводзяцца тыпы, характары, у нас ёсьць мала, а іх чакаюць, яны патрэбны для чытача і для далейшага росквіту нашай літаратуры. Зьвернемся-ж зараз непасрэдна да Алесья Дудара. Алесь Дудар вельмі маладым прышоў у беларускую поэзію. Імя яго вядома Беларусі ўжо якіх пяць год назад. Калі ён быў яшчэ 15-16-гадовым юнаком, ужо тады пачынаў іграць на ліры і іграць з густам. У ім з першых яго песень мы адчулі поэту сягонешніх

дзён. Ён ня мог, каб не захапіцца пафосам вялікай рэвалюцыі. Яна ў яго творчасьці знашла сабе романтична-публіцыстычнае ўвасабленьне. Ён ня мог, каб песню сваю не абпролетарызаваць, ён таксама ня мог, каб не зьмяніць традыцыйныя і так характэрныя для беларускай поэзіі вясковыя мотывы на гарадзкія. Ня любіць яго песня павольнасьці, ёй больш да спадабы рух, дынаміка, нездарма-ж мо і першы зборнік свой назваў „Беларусь Бунтарская“. Яго „Беларусь Бунтарская“ да мэты ня хоча ісьці скрозь туманоў сніх, а „Сонечнымі сьцежкамі“.

Уважліва перачытваючы зборнікі вершаў Алесья Дудара, мы заўважаем, што шмат ён працуе над тэматыкай. Ён перашоўшы ад сялянскай тэматыкі да гарадзкай, ставіць пытаньнік над яе далейшым разьвіцьцём. І ў чым-жа ён знаходзіць вырашэньне? А вось: даволі беларускую поэзію ўціскаць у этнографічныя межы, для яе бацькаўшчынай павінна быць уся плянэта. Праўда, такі погляд пры адным няўмелым кроку, поэзію можа прывесці да выраджэньня, — яна можа стаць нічыёй, на ўсёй плянэце будзе чужой. Але-ж не, для поэзіі

А. Дудара сокамі яшчэ ўсё-ж зьяўляецца нацыянальная глеба, і за лёс яе пакуль што асаблівай боязі няма. Гэта ён пачынае ажыццяўляць і першай спробай зьяўляецца поэма „Шанхайскі шоўк“. Сужэт для поэмы навеяны змаганьнем кітайскага пролетарыяту (кулі) за вызваленне з-пад ангельскага капіталу.

Колькі іх, колькі!

І ўсе, як адзін,

І ўсе

толькі здань чалавека:

З голай сьпіны гэтак страшна глядзіць

сьлед ангельскага стэка.

Вось гэта соцыяльная няволя

і няпраўда натхнула напісаць

Алеся Дудара сваю арыгінальную

поэму ў беларускай літаратуры.

Ці ўдалося А. Дудару

справіцца з тэмай? Бязумоўна,

ўдалося. Ён даў не дакучлівую

агітацыю, а паказаў нам, хоць

ня зусім вытрыманая, але ўсё-ж

характары людзей: з аднаго

боку, комуністага кітайца Чы-

Ванга, з другога — матроса ан-

гельца Джона.

Па эмоцыянальна-мастацкай

сіле мы не знаходзім твораў

аб кітайскім пролетарыяце мац-

нейшых і ў расійскай літаратуры

(Ціханова, Веры Інбер)

за гэту поэму.

А. Дудар у ёй часамі дае

нам даволі транныя малюнкі і

дзікай азыяцкай прыроды:

Ад Морока да Гімалаяў

дражняць неба жоўтыя скалы:

ой, ня раз там зубы ламалі

аб белыя косьці шакалы.

Але поплец з такімі малюнкамі

ёсьць вельмі і вельмі наў-

ныя, як:

„Маладняк“

Кітай—

гэта жоўтая такая краіна...

Ня глядзячы на сваю тэматычную арыгінальнасьць, гэта поэма куды вышэй стаіць за шмат якія ранейшыя вершы А. Дудара з боку мовы. Тут мы ўжо амаль не спатыкаем русьцызмаў і небеларускай сьінтаксычнай пабудовы, а гэта ўсё надае поэме значны плюс у яе стылістычнай лёгкасьці. Гэта поэма нам кажа, што творчасць Алеся Дудара з кожным днём становіцца больш цікавай і больш рознастайнай. У далейшым, для большай соцыяльна-мастацкай каштоўнасьці, А. Дудар павінен больш увагі звярнуць на псыхолёгічны бок сваёй творчасці— і ўсё-ж не павінен забывацца, што на плянэце ён „сын маладой Беларусі“. Каб творчасць яго заўсёды ня губляла соцыяльна-мастацкай вартасьці, ён павінен памятаць цвёрда адзін тэстамант, ім-жа выказаны ў поэме:

Хто сказаў, што ў сягонешні дзень

Я краіне чужой малюся?..

Не забыць мне ніколі, нідзі,

Што я сын маладой Беларусі.

Язэп Кудзер.

Анатоль Вольны — Чорнакудравая радасьць. *Выданьне ЦГ „Маладняка“ 1926 г. Ц. 20 к.*

Маладыя творча-мастацкія сілы Беларусі абуджаны і выкліканы да жыцця імпэтнаю хваляй рэвалюцыі. З кожным днём іх становіцца болей і болей. Яны пачынаюць сьпяваць новую песьню хараству, Беларусі і чалавецтву. Свае імёны яны па-

чынаюць упэўнена запісваць на старонках нашай літаратурнай сучаснасці.

Асабліва за апошні год прышло шмат новых і даволі цікавых імён у нашу поэзію. Больш як 20 ці маладым песьняром пашчаслівілася, дзякуючы выдавецтву „Маладняка“, выпусціць паасобныя зборнічкі першых спроб свайго пяра. Тут-жа, не чырванеючы, трэба прызнацца, што ў гэтых першых спробах хоць ёсць і шмат запалу, бадзёрасьці, шмат цікавага, шмат абяцачага далейшаму росквіту беларускай поэзіі, але разам з гэтым шмат знаходзім падабенства, перапеваў адных і тых-жа мотываў, настраюў, што часамі навывае нудлівасьць. Часамі яшчэ адчуваецца, што маладыя песьняры ня здолелі ахапіць поўнасьцю жыцця так цікавай нам эпохі, ня могуць быць заўсёды глыбока беспасрэднымі ў выяўленьні сваіх пачуцьцяў у мастацкіх вобразах. Часта і вельмі часта сваю юнацкую песьню разводзяць зусім прэснай публіцыстыкай, што перашкаджае яе жыцьцёвасьці, праз што яна траціць і нават сваю соцыялёгічную вартасьць. Як кажуць: „адзьвітаюць, не адкрасаваўшы“.

Маладым песьнярам яшчэ не ўдалося даць суцэльнага психолёгічна-соцыялёгічна вытрыманага вобразу сучаснага нам чалавека. Часта адчуваецца разьбежнасьць дум і настраю, хоць, вядома, маем спробы даць гэтай разьбежнасьці нешта суцэльна-мастацкае. Да гэтага імкнецца ў сваім зборніку „Чорнакудрая радасьць“ і Ана-

толь Вольны, толькі, трэба скажаць загадзя, яшчэ яму не ўдалося гэтага суцэльна мастацкага дасягнуць.

Кожная краіна мае сваіх герояў, перад геніем якіх схіляе чало сваёй песьні пясняр. Такіх герояў мае і Беларусь. Першым у шэрагу іх стаіць вялікі правадыр-паўстанец 1863 г. — Кастусь Каліноўскі. Імем гэтага люблага нам героя пачынаецца першы вялікі верш-поэма зборніку „Чорнакудрая радасьць“. Дарэмна чытач будзе шукаць у гэтым вершы-поэме Кастуся Каліноўскага — тыпа, як такога ў гістарычным разрэзе, — у ім хутчэй паказаны толькі паасобныя моманты з настраюў і перажываньняў гэтага адважнага паўстанца ў вялікія гістарычныя дні для Беларусі, а таксама ў некаторых лірычных песьнях поэта дае магчымасьць разам з сабою перажываць і адчуваць нам горкі соцыяльна-нацыянальны гістарычны лёс Беларусі, як:

Была ночка

Галодная,

Зімняя,

Воўкаў бегала болей і болей...

Воўку што ў гэтым краі сьнім,

Калі ўвесь ён напоены больлю?

Ой, баяліся й сівыя воўкі,

Іскрамётна лучынілі вокам

І кружыліся шэрыя бойка,

Каб і іх хто ня зьёў ненарокам.

І такія песьні, поўныя лірызму, часамі робяць уражаньне. Яны прымушаюць ня толькі думаць, але і перажываць. Адчуваецца,

што поэта не прымушаў сябе
пець, а песня сама вырывала-
ся з сэрца, аблітая крывёй. Так,
возьмем песню IX, ці-ж ня
будзем мы адчуваць трагізму
паўстання, так чаканага і так
жаданага для Беларусі, бо толь-
кі яно магло зняць з яе крыж
няволі, хоць у песні самой аб
ім ні слова:

Восень пырскае срэбнымі ніт-
камі:

У вачох

Восені

Вокрыкі

Водгульля.

Пад шэрымі сьвіткамі

Трыццаць дрэў —

Згорблена!..

Вёскі,

Вёскі!

Лапцюжныя прэрыі!

Зацьвілі вы ў зімовую плынь.

Пад пятлёю Расійскай імперыі

Расьцьвітае толькі палын.

Абарвалася песня амаль што,

Напаіўшы ўсе словы крывёй!

Ой, закінуў намылены „галь-
штук“

Па-над вёскамі кат-Мураўёў!

Так, гэта нефальшывае лют-

ра расправы з паўстаньнем.

Таксама нефальшыва пяцца ў

песні XIV і аб самым адваж-

ным Кастусі, калі яго павялі

з Лукішак¹⁾ на шыбельніцу:

Павялі па сумнай Беларусі,

Павялі з Лукішак ў час сьві-

таньня.

Мы і сягонья помнім словы,

Што апошнімі сказаў Кастусь:

„Браткі мае, беларусы,

Ад шыбельніцы маскоўскай

Шлю вам сваё —

Прывітаньне.

¹⁾ Турма ў Вільні.

Далей, у зборніку ідзе верш
„Мікола“. Гэты верш ведае
амаль уся комсамолія. У ім
выведзены герой Мікола, які
адважна алдаў сваё жыццё за
вызваленне Савецкай Беларусі.
Гэта герой ня выдуманы, а вы-
хаплены з рэчаістасці, — толь-
кі яму поэта здолеў надаць мас-
тацкай жыццёвасці, пазба-
віўшы ад цьмяна-халодных хвар-
баў натуралізму.

Трэцяй і апошняй рэчай у
зборніку ідзе верш-поэма „Мне
і тут без Беларусі цесна“, на-
пісаная ім у бытнасць яго на
Каўказе. Гэта рэч больш суб-
ектыўная, як першыя дзве.
Тут выключна свае ўласныя
індывідуальныя перажыванні.
Аб гэтай рэчы нельга казаць,
як аб закончанай, гэта ня больш,
як чарнавыя нататкі сваіх на-
строў. Задушэўнасьць і лірыч-
насьць не пазбавілі яе ад сты-
лістычнай шурпатасці і ад ру-
сызмаў. Трэба нашаму так
эмоцыянальна-чуламу песняру
больш цяплення ў мастацкай
адшліфоўцы.

У вагульным зборнік уносіць
сьвежы струмень настроў у на-
шу поэзію. У ім аўтару амаль
пашчасьлівілася зьліць у вадно
сугалосьсе сучасную нам соцы-
ялёгічнасьць з мастацкасьцю, гэ-
та дае надзеі на далейшы роск-
віт творчасці Анатоля Воль-
нага.

З. Б.

Міхась Чарот—Карчма, *пэзія*.

Выданьне ЦБ „Маладняка“ 1926 г.
40 стар. Цана 20 кап.

Вялікая Кастрычнікавая Рэво-
люцыя спеяліла ня толькі ста-
ры дзяржаўна-політычны лад,

ня толькі прынесла істотныя змены ў матэрыяльную культуру, але таксама абурылася супроць ідэалістычных традыцый выяўленьня духоўнага стану чалавека. На „вогнішча“ героямі, барацьбітамі за новае прышлі „босыя“. Яны на „чырвонакрылым вяшчуне“ аблятаюць усю плянэту. Яны гэтакія адважныя з „Беларусі лапцюжнай“. Яны—гэта ўвасабленьне твораў Міхася Чарота. М. Чарот здолеў з мастацкім густам адбіць і паказаць нам праз люстэра матэрыялістычнага сьвета адчуваньня амаль увесь сэнс учарайша-сягонешняй імкнёнасьці рэвалюцыйнай рачавістасьці. Ён даў нам чырвоную летапісь Вялікага Кастрычніка на Беларусі. Міхасю Чароту ўдалося распазнаць і адчуць жыцьцёвую пульсацыю магутнага калектыву рабочых і сялян, што пазбавіла яго творчасць ад інтэлігенцкага індывідуалізму. Калі мы часамі і адчуваем на першы погляд у некаторых яго творах прысутнасьць суб'ектыўнага элементу, дык тут жа мы павінны падкрэсьліць, што гэта суб'ектыўнасьць ня крышталёвая „я“,—бо ў ім знашлі сабе адбітак імкненьні найвялікшай ідэі—рэвалюцыі. У люстры яго мастацкага „я“ мы амаль заўсёды бачым цёплы адбітак блізкай і дарагой яму грамадзкасьці вакольнасьці,—за што часамі, крытыка можа назваць яго творы не мастацкімі, у пэўным разуменьні гэтага слова, а публіцыстычнымі, толькі напісанымі, найчасцей, у вершаванай форме. Хоць у гэтым

будзе доля праўды, але бяспрэчна больш памылкі. Міхася Чарот, можа, як ніхто з сучасных беларускіх песьняроў, зразумеў, што поэзія—папершае, дзейны арганізатар грамадзкіх імкненьняў, падругое, зброя клясы за правы свайго існаваньня,—ён гэту думку ў сваёй творчасці стараецца давесці да лёгічнага канца. Яе мы знаходзім і ў поэме „Карчма“. Бадай гэта другая поэма Міхася Чарота, у якой ён хацеў паказаць нам героя, тыпа і героя зусім новага ў беларускай літаратуры. Такім героем у поэме зьяўляецца яўрэй, ранейшы карчмар, а цяпер узорны гаспадар-земляроб—Шлёма.

Шлёма—цэнтральная фігура поэмы. Яго сын Хаім, дачка Рахіль і жонка ў поэме займаюць другараднае месца, таксама, як сяляне з бацькам аўтара і сам аўтар. Слынімся больш падрабязна на Шлёме. Шлёма—звычайны вясковы карчмар і раптам ня жыў законам Майсея, а далей:

Над талмудам сядзеў Шлёма
крукам,—

Мужыкі абзываць сталі—рабін.
Дзівіць яго і тое, што сын Хаім, прышоўшы з Чырвонай арміі, ўжо не маліўся і еў сала. Карчма апусьцела. Шлёма атрымоўвае надзел і пачынае гаспадарыць. З яго гаспадар вельмі добры, перараджаецца яго і сьвядомасьць, кінуў чытаць талмуд.

Двое коняй, каровы, авечкі,—
Адным словам, завідуеш зараз;
У суботу ня паліць ён свечкі,
Не спраўляе жыдоўскі шабас.

Чытае кніжкі, брошурны і слушаць ня хоча аб карчме.

Пры ўсёй шчырасьці аўтара усё-ж, можа мімавольна, але адчуваем некаторую псыхолёгічна-жыццёвую няпраўду ў выведзеным героі Шлёме. Гэта геройка занадта ідэалізаваная, а з тае прычыны і ствараецца ўражаньне некаторай штучнасьці, а нават і супярэчнасьці нашай вясковай рэалістычнасьці. Неяк псыхолёгічна ня верыцца, каб звычайны карчмар так хутка перарадзіўся духоўна, так хутка адрокся ад старых пераконаньняў. Гэта геройка ня выхапленая з нашай аб'ектыўнасьці, а прынесены ў яе, — і таму адчуваецца, што ён ня зусім ёй сучасны, а больш ідэал заўтрашняга дня. Апрача герояў у поэме паказаны даволі яркія балючыя рысы сацыяльнай нядолі селяніна ў царскія часы, трагізм перажываньняў, калі абвясцілі ісьці на вайну:

Ох, жыццё!.. куды яно гоніць?

Лепш з касою ў поле мне выйсьці...

Па мне плакалі бацька і коні...
Нават клёну пажоўкля лісьця.

Пагромы на яўрэйку ў царскія часы і ў бытнасьць палякаў, партызаншчына:

Калі так — то гуляй у паўстаньні,

Хто раней і стагнаў, і плакаў, —

Мужыкі-раць чырвонага стану
Што ім вораг і чорт, і палкі?

Гэтае паўстаньне для сялян і для Шлёмы радзіла новы шлях,

які да шчасьця вядзе іх пакрыўджаных:

Шлях шырокі і сьветланадзейны,

Лісьця клёну аб ім шапацяць.

Усяму гэтаму прыдае больш цяпла, больш каляровасьці і мастацкага густу цнатлівае каханьне, пэўнае палкіх перажываньняў „я“ — аўтара да Рахілі:

З той пары пакахаў Рахіль я,
Кожны дзень бег яе сустракаць.
Я ня бег... я ляцеў на крыльях.
Вось каханьне маё — лайдака.

Гісторыі нашай літаратуры вядома, што Міхась Чарот парушыў старыя... формальна-мастацкія традыцыі поэзіі і ўнёс новыя сваёй поэмай „Босыя на вогнішчы“. У ёй ня было аднастайнасьці, павольнасьці і санлівасьці ў рытме, ня было „далікацтва“, нясьмеласьці ў стылі і г. д. Яна зрабіла формальна-мастацкую рэвалюцыю. Апраўданьне гэтаму было ў дынамічна-рэвалюцыйнай эпіце, якая знашла сваё ўвасабленьне ў „Босых на вогнішчы“. Поэма-ж „Карчма“ ўваскрашае старыя формальна-мастацкія традыцыі. Супакойнасьць і аднастайнасьць рытму, прозаічнасьць стылю. Магчыма, што такому павароту апраўданьне хаваецца ў нашых статычна-супакойных днёх. У поэме, трэба яшчэ зазначыць, ня зусім вытрымана, я-б сказаў, сужэтная кампазыцыя. Не адчуваецца ў дванаццаціх песьнях мастацкай суцэльнасьці. Гэта, няйнач, таму, што поэма ахапляе сабою даволі вялікі пэрыод гісторыі, дык і немагчыма было прывесці ўсё ў мастацкі монолог.

Э. Ж.

Дзье ве кнігі

1. М. И. Шелкунов—История, техника, искусство книгопечатания. Москва—Ленинград, 1926 г.

2. Prof. Adam Fischer, Lud polski. Podręcznik etnografji polskiej. Lwów—Warszawa—Kraków, 1926.

Памянёныя кніжкі, вышаўшыя ў бягучым годзе, цікавы тым, што яны маюць шмат супольнага, ня гледзячы на тое, што яны выдадзены ў рэзка процівалеглых па сваёй ідэалёгіі асяродках. Першая вышла ў Маскве, асяродку інтэрнацыянальных ідэй здаровага нацыяналізму, асяродку пролетарскай ідэалёгіі і культуры, а другая—у Кракаве, у адным з асяродкаў польскіх шовіністычных ідэй, адным з асяродкаў буржуазнай заходня-эўропэйскай ідэалёгіі і культуры.

На кніжцы Шчалкунова доўга затрымоўвацца ня буду з тае прычыны, што яна падрабязова разабрана ў яе першым выданьні (гл. „Савецкую Беларусь“ 1923, № 202, арт. „Абмылка ці шкодны погляд“), адзначу толькі, 1) што Шчалкуноў ня ведае Беларусі, замест якой для яго існуе „Западная Русь“ (гл., напр., ст. 296), „Літва“ (гл., напр., ст. 304), „славяно-русский“ (гл., напр., ст. 294), „русский“ (гл., напр., ст. 294), 2) што паводле Шчалкунова „Скорина был русский по происхождению“ (ст. 294), 3) што вялікая першадрукарская праца Скарыны паводле Шчалкунова зьяўляецца ўласнасьцю культуры „русской“, а не беларускай.

Але далей аўтар заблытаўся канчаткова—ён паказвае, з якой

прычыны яму ня хочацца памянаць старадаўнюю беларускую культуру: на стар. 296 ён адзначае, што першадрукі Скарыны, меўшыя вялікую значнасьць для „Западной России“, не зрабілі ўплыву на разьвіццё друкарскае справы ў Маскве, між тым як на стар. 304 бачым, што Пётра Мсьціславец, які, паводле думкі Шчалкунова, быў настаўнікам у друкарскай справе Фёдарова, паходзіў з беларускага Мсьціслаўля (як кажа Шчалкуноў—„Литовского города“), што друку Мсьціславец навучыўся на Беларусі (на „Литве“) і што друкарскі варстат у Маскву быў прывезены з Польшчы (ст. 308), г. зн. з Беларусі, у тэя часы належаўшай Польшчы.

І вось калі ўспомнім агульныя сучасны кірунак расійскае навукі ў адносінах да беларускае культуры старажытнай і сучаснай (гл. арт. „Адносіны сучаснай расійскай навукі да Беларусі“, „Сав. Беларусь“ 1925 г. № 109), то будзе ясна, што аўтар старанна выкрэсьлівае Беларусь, хаваючы яе пад іншымі назвамі, каб ня выявіць факту, што калісь-та культурная Беларусь (у дарэволюцыйныя часы адстаўшая эаномічна і культурна) мела вялікі культурны ўплыў на тагачасную малакультурную „Масковію“.

Наогул, паводле Шчалкунова ў мінуўшым ня было ніякай Беларусі, а былі толькі „русские“ з „русской“ культурай.

Зусім інакш глядзяць на старабеларускую культуру другія нашы суседзі—украінцы: у 1924 г. ў Кіеве вышлі „Біблі-

ологічны вiсты“ за сiчэнь—беларэзень, якія не хаваюць стара-беларускага друку і яго ўплыву на развiццё друку на Украiне і „Масковiі“, яны ня лічаць Скарыну і яго выданнi „рускiмi“, а завуць іх уласнымi імёнамі—„беларускiмi“.

Ясна, што ў даным выпадку ў адносінах да працы Шчалкунова прыходзiцца адносіцца як да дробнага „вялікарасійскага“ шовiнізму, з якім карысна было-б змагацца такімi мiтадамі, якія ўжыты ў нас на Беларусі ў адносінах „Геаграфiі“ Азбукiна (гл. „Сав. Беларусь“, 1926 г. № 37).

Падобных да Шчалкунова поглядаў трымаецца і прадстаўнiк польскае навукi проф. А. Фiсхер. Паводле Шчалкунова няма ні Беларусі, ні беларускае культуры ў мiнулым, а паводле Фiсхера няма Беларусі, як самастойнага народу, у сучасным, бо той нар. д, які завуць беларусамi, жыве на абшарах Польшчы, якая абхоплiвае сучасную Полаччыну, Віцебшчыну і Меншчыну. Што тут такое,—цi вар'яцтва профэсара, цi вучоная апiска, цi ў надзвычай польскi шовiнізм, які нават сучасную БССР лiчыць знаходзячайся на тэрыторыі Польшчы?

Звяртаемся да прыкладаў: на стар. 18—19 чытаем: „Prócz Polaków mieszkają też na obszarze państwa polskiego... Białorusini na obszarze dawnych Województw Mińskiego, Połockiego, Mścislawskiego, Nowogródzkiego i części Wileńskiego, Trockiego i Brzesko-Litewskiego. W Polsce więc zajmują oni do-

rzecze rz. Niemna i lewy brzeg rz. Dźwiny“

На стар. 207 адзначана, што наогул „obszar'y białoruski'я“ знаходзяцца ў „Polsce“. далей на стар. 10 аўтар кажа, што на іх усходнiх рубяжох цэлая частка Польшчы адабрана ад яе „na wschodniej granicy całej obszar polski został uzyskany“.

Разглядаючы тыя цi iншыя этнографiчныя зьявішчы польскага народу, аўтар робiць параўнаннi памiж рознымi польскiмi плямёнамі ў тым лiку і з беларусамi (гл., напр., стар. 32, 46, 127, 203).

І вось гэты шкодны погляд: беларусы—племя польскага народу, беларуская тэрыторыя—польская зямля,—мае на мэце пр. Фiсхер прывiваць польскай iнтэлігенцыі, польскаму народу; на гэтых поглядах Фiсхер мае выхоўваць польскi шовiнізм.

„Nietylko uczoney specjalista, ale i inteligentny ogół uzyska stąd wiele korzyści, bo potrafi właściwiej patrzeć na wiele zjawisk społecznych. Dzieje przeszłości kulturalnej człowieka uczą najlepiej zrozumienia pewnych współczesnych zagadnień i przemian. Społeczeństwo uzyskuje w ten sposób nieraz cenne wskazówki odnośnie do trudnych problemów życia narodowego i przez poznanie kultury ludowej rozumie się lepiej kulturę narodową, a uczucie czci i miłości dla własnej ojczyzny nabiera wogóle jasności i głębi“ (стар. 9).

Прыкладаў досыць, каб высветліць адносіны сучаснай польскай навукi да Беларусі: няма Беларусі—ёсьць толькі Польшча.

Апрача гэтага нацыянальна-політычнага вар'яцтва проф. Фісхера, трэба адзначыць і яго навуковую няписьменнасць, якая выявілася ў клясыфікацыі этнографічнага матэрыялу на тры культуры: „materjaln'ую“ „spoleczn'ую“ і „duchown'ую“.

Калі падобныя ідэі, ідучыя ў разрэз прынцыпам нацыянальнага савецкага будаўніцтва, выказваюцца вучонымі буржуазнай Польшчы, то мы лічым гэтае зьявішча поўнасьцю нормальным з тае прычыны, што польскі шовінізм інакш мысьліць ня можа, бо нацыянальныя праблемы правілова вырашыла толькі адна Савецкая ўлада, народ жа і навука з буржуазнай ідэалёгіяй і дзяржаўнасьцю правілова гэтае, вельмі балючае пытаньне вырашыць ня можа. Але калі падобныя ідэі ўзьнікаюць у навуковых працаўнікоў Савецкае культуры, якая вядзе барацьбу з дарэволюцыйнымі „вялікадзяржаўнымі“ навуковымі поглядамі ці, як цяпер завуць, з „вялікарасійскім шовінізмам“—то гэтыя ідэі трэба лічыць шкоднымі.

Нас дзівіць нібы адбываючаяся падвойнасць паміж офіцыяльна правадзімай у жыццё Савецкай уладай нацполітыкай і адбіткам гэтае нацыянальнае працы ў творах сучасных расійскіх вучоных. Здаецца вельмі ясным, што калі Савецкая ўлада будзе паасобную БССР, то для гэтага ёсьць досыць даных у мінулай культуры беларускага народу, аб якіх старанна маўчаць сучасныя расійскія вучоныя. Беларускі друк на сваіх старонках з году ў год

сыстэматычна адзначае, што сучасная расійская навука не прызнае беларускіх нацыянальна-культурных старачасных традыцый, гл., напр., артыкулы „Адносіны сучаснай расійскай навукі да Беларусі“ („Савецкая Беларусь“, 1925, № 109), „Абмылка ці шкодны погляд“ (ibidem, 1923, № 202), „Беларусь у расійскіх навуковых выданьнях 1923г.“ („Польмя“, 1923, № 7-8), „Навука расійская ў адносінах да Беларусі“ („Радзавая Рунь“, 1924 г., № 3-4), нават гэтую расійскую тэндэнцыю насць адзначае і замежны беларускі друк і як, напр., арт. „Беларусь у расійскіх навуковых выданьнях, 1924 г.“ (Крыніч, Коўна, 1925, № 1).

Дзіўна, чаму сучасныя расійскія вучоныя не прыслухваюцца да беларускага голасу, чаму яны, ня гледзячы на ідэалёгічныя і політычныя зьмены, лічаць патрэбным доўжыць, у адносінах да адраджаючайся рабача-сялянскай Беларусі, русіфікатарскія ідэі гісторыкаў Карамзіна і Кояловіча, мітрополіта Сямашкі, графа Мураўёва, міністра Сталыпіна, якія лічылі беларусаў не самастойнай нацыянальнай адзінкай, як іх лічыць Савецкая ўлада, а чыста „рускімі“ людзьмі з вялікарускай мовай і культурай.

Ал. Шлюбскі.

„1905 год у Беларусі“, зборнік артыкулаў, успамінаў і матэрыялаў пад рэдакцыяй М. Шульмана, ст. 130. Менск, 1926 г. У ліку 3.000 экз. Цана—70 к.

Камісія ЦВК БССР па арганізацыі святкаваньня 20-і годзя

дзя рэвалюцыі 1905 г. і Гіст-партадзел ЦК КП(б)Б на працягу апошніх месяцаў выдалі шэраг кніжок, а іменна: 1) „Рэвалюцыя 1905 г.“ (зборнік для дзяцей), 2) „1905 г. у Беларусі“ (зборнік архіўных дакумантаў пад рэдакцыяй Агурскага, Аршанскага і Барашкі) і, урэшце, разглядаемы намі зборнік— „1905 г. у Беларусі“ пад рэдакцыяй М. Шульмана.

У зборніку гэтым скампанавана шмат даволі цікавых, характарызуючых побыт рэвалюцыйнай барацьбы ў 1905 г. на Беларусі, матэрыялаў (праўда, усяго толькі па некаторых мясцовасцях), удзельнікі даюць характэрныя моманты ў сваіх успамінах, дадаткі (офіцыяльныя паперы, проклямацыі, і інш. матэрыялы), уведзяць чытача ў тагачасны абставіны працы. Зборнік аздоблены шэрагам тагачасных фотографій.

Першым, найбольш грунтоўным у зборніку зьяўляецца перадрук з часопісі „Пролетарская Рэволюция“ артыкулу Е. Беленькага— „Да гісторыі Менскай арганізацыі РС-ДРП у 1903—1905 г.“, дзе аўтар, як удзельнік і публіцыст, паступова апісвае гісторыю Менскай групы РС-ДРП, побач дае малюнкi з абкружаючых тагачасных падзей і, урэшце, нажом апэратара ўскрывае міжпартыйныя суадносіны РС-ДРП, Бунду і іншых партый. Толькі чамусьці праз увесь артыкул, напісаны, як відна, у наш час, захаваны тэрмін „Северно-Западный Край“, а не Беларусь. Гэта-ж ня выпраўлена і рэдактарам.

Да ліку матэрыялаў, абмалёўваючых рэвалюцыйныя падзеі ў Менску, адносяцца—В. Метліна „Курлоўскі расстрэл“ і „Марусі Маленькай (Цімафеевай)— „Аб рэвалюцыйным руху сярод вучнёўства ў пачатку 1905 г. ў Менску“, асабістыя ўспаміны Т. Шклоўскага— „Бабруйск напярэдадні 1905 г.“ і досьлед Гарэліка— „З гісторыі рэвалюцыйнага руху ў Бабруйску“— выяўляюць змаганьне ў 1905 г. бабруйчан, выяўляючы партыйных т. т. і партыі, працаваўшых ў той час у Бабруйску.

Некаторыя моманты з рэвалюцыйнага побыту і змаганьня можна ўявіць і ў успамінах А. Бэйліна, працаваўшага ў 1905 г. ў Мсьціслаўскім павеце.

1905 г. у Полацку— апісаны т. т. Вітэнбэргам, Пінт, Гуткіным і інш т. т. ў маленькім артыкульчыку.

Сялянскі рух у 1905 г. на Беларусі выяўлены артыкулам Б. Марахаўца— „Сялянскі рух 1905-1907 г. г. і соцыял-дэмакратыя ў Літве і Беларусі“, прычым трэба зазначыць, што артыкул пабудован выключна з цытат розных газэт— „Пролетарый“, „Соцдэмократ“, „Іскра“ і інш. матэрыялаў, і ўпяршыню надрукованы быў у „Пролетарскай Рэвалюцыі“ № 6—1925 г. Зноў мы бачым у гэтым артыкуле „Северно-Западный край“ як і ў артыкуле Е. Беленькага. Гэтак сама праз увесь артыкул адсутнічае хоць-бы ўспамін аб тым нацыянальным ушкіску, які цягнуў беларус-селянін пад ботам Расійскай Імпэрыі. А мо' аўтар гэтага ня ведаў за адсут-

насьцю пад яго рукой у Маскве матэрыялаў... бо, датыркаючыся Літвы, ён піша, што „ў Літве рэволюцыянаванню сялянства дапамагаў цяжкі нацыянальны ўціск“ (а ў Беларусі—адсутнасьць школы на роднай мове, „мужычая мова“—што, гэта ня ўціск павашаму, дарагі аўтар і рэдактар?).

Характэрны момант з сялянскага паўстаньня выяўлены ў разьдзеле „Кадэньскі бунт“—у ўспамінах Бэйліна.

„Успаміны пра рэволюцыйны рух у Слуцчыне“—І. Багдановіча і маленькі ўспамін С. Пруднікава пра здзекі царскіх катаў над сялянамі ў в. Сямёнаўцы (Калініншчына)—вось усё тое аб сялянскім руху на Беларусі ў 1905 г., а магчыма было яго выявіць куды паўней, бо беларуская вёска ў 1905 г. сваім „бунтам“ не адставала ў рэволюцыйным руху; нават Менскі губарнатар П. Курлоў аднойчы пісаў: „Волнения эти (сялян) носят упорный характер, присущий белоруссам и прекращающийся лишь при помощи вызванных войск“.¹⁾

Гэта з аднаго боку. Цяпер з боку нацыянальнага, бо нацыянальнае вызваленьне ў абставінах Беларусі цесна звязана з соцыяльным і без соцыяльнага вызваленьня нацыянальнага ў поўнай меры ня было-б. Мы ведаем, што пачатак беларускага соцыяльна-нацыянальнага руху адносіцца да пэрыяду 1905 г. Ці выяўлены ў гэтым зборніку гэты пачатак? Не. А трэба было,

бо мы жывем у беларускіх абставінах, а не пад ботам „Великой единой державной“ і 1905 г. якраз і заўважаецца ў пачатковай стадыі ўзьнікненьне беларускага нацыянальна-соцыяльнага руху сярод масы рабочых і сялян—беларусаў.

У праве было патрабаваць ад Камісіі ЦВК БССР і Іспарт-аддзелу ЦК КП(б)Б на пятым годзе будаўнічае, творчае працы больш сталага, поўнага асьвятляючага ўсе праявы рэволюцыйнага змаганьня на Беларусі і яе эканомікі ў 1905 годзе, юбілейнага выданьня; але калі яго няма, калі юбілейны зборнік пад рэдакцыяй Шульмана ўсяго толькі „сыры“ матэрыял, па яго-ж выразу, дык нічога ня зробіш. Прыходзіцца чакаць 2-га, падрыхтоўваемага Гістпартам, зборніку.

Астаповіч.

Форма і ідэалёгія

Уладзімер Дубоўка. *Credo*. Вершы. Выданьне ЦБ Маладзінска. Менск, 1926 г. Стар. 56.

Сягоньня беларускага прыгожага пісьменства—гэта пара буйнага росквіту, пара шпаркага накапленьня творчых багацьцяў, пара колёрытных фігур, прасякнутых імпэтам бязупыннага ўзросту. Бязумоўна, ніхто ня будзе спрачацца, што Уладзімер Дубоўка займае адно з выдатных месцаў у сучасным беларускім пісьменстве. Аб гэтым сьведчаць яго зборнікі „Трысьце“ і „Credo“, якія фактычна прадастаўляюць сабою адзін этап у разьвіцьці творчасці Дубоўкі.

¹⁾ Гл. „Маладняк“ № 10 (1)—1926 г., стар. 78.

Дубоўка першы ўзвёў беларускую народную песьню на вышэйшы ступень тэхнічна-мастацкай распрацоўкі, ці, калі можна так сказаць, поэтычнай гармонізацыі. Творчасць Уладзімера Дубоўкі—гэта сынтэз дасягненняў ранейшых беларускіх мастакоў слова, падкрэслены, бязумоўна, буйным і яскравым талентам Ул. Дубоўкі.

Зборнік вершаў Ул. Дубоўкі „Credo“ лішні раз падкрэсьлівае, што Дубоўка, як мастак, мала знайдзе родных сабе ў Беларускай поэзіі.

У зборніку „Credo“ нас цікавіць якраз другі бок творчасці поэты. А. Бабарэка ў сваім артыкуле „З далін на ўзвышша“ („Маладняк“ № 10) піша так: Чалавек навукі, каб пазнаць свет, каб дасьледваць зьявы гэтага свету, будзе адмысловую дасьледчую лябараторыю, у якой і робіць экспэрымэнты і досьледы над вядомымі і нявядомымі зьявамі свету. Лябараторыя чалавека навукі знаходзіцца па-за межамі яго „я“, таксама як па-за ім самым знаходзіцца і матэрыял, і сродкі яго навуковых досьледаў і экспэрымэнтаў. Для поэты-ж, як і наоцц для мастака, лябараторыяй зьяўляецца душа і сэрца людзкае (курсіў мой. Я. Ч.) Сваю душу, сваё сэрца ён ператварае на дасьледчую лябараторыю людзкага пазнаньня“. Марксыцкая крытыка разглядала і разглядае поэзію ў першую чаргу, як адбіцьцё сацыяльнай сапраўднасьці, як люстра тых матэрыяльных процэсаў, якія праходзяць унутры грамады, мяняючы яе ўнутраныя

ўзаемаадносіны. „Душа і сэрца людзкае“ прымаюць удзел у процэсе творчасці поэты толькі пастолькі паколькі яны зьяўляюцца нязначным перадатачным пунктам паміж сацыяльнымі процэсамі і індывідуумам—поэтаю. І поэта, высунуты пэўнаю клясаю (аб па-заклясавай поэзіі гутаркі быць ня можа), насычае сваю творчасць і іменна тымі зьменамі, якія адбываюцца ў жыцьці яго клясы.

Вось-жа ў Дубоўкі нас цікавіць яго сацыяльнае „Credo“. У самым першым вершы зборніку „Credo“ Ул. Дубоўка пераклавае вядомы марксыцкі лэзунг (па Бабарэку—перапрацоўвае яго ў лябараторыі сваёй душы і сэрца):

Вядзі, няхай... куды жыцьцё
ня кініць...

Ня страшна ўсё—няма чаго
губляць.

Хоць я прайду і скрозь туману
сініх,

А пад нагамі будзе ўсё зямля.

Гэта радкі, характэрныя для ўсяго зборніку. Праз увесь зборнік чырвонаю ніткаю праходзіць млявасьць, поўнае роўнадушша да лёсу свайго і лёсу грамады і кісьленькае інтэлігенцкае хныканьне. Вось яшчэ адзін верш:

На дзіды, на востры шпы-
шыньнік

ці сэрца, ці дух мой узбілі.
Калышучца скаргі і моўкнудь,

разносяцца разам пялёсткі.
Ня хоча Уладзімер Дубоўка
сьпяваць пад зазубраны лёс-
кат.

Пачаў—хай канчаюць другія,
шляхі—адшукаю сабе я.

Загіну—няхай і загіну,
мне гымнамі будуць завеі.

Нам невядома, што пачаў
Уладзімер Дубоўка, як грамадзя-
нін. Мы прывыклі бачыць зна-
чэньне поэзіі, як аднаго з моц-
ных арганізуючых фактараў кля-
савага змаганьня. Ці можа быць
арганізуючым пачаткам такая
поэзія, у якой, апроча скаргі,
нышчця ды гатоўнасьці загінуць
нямаведама за што і для чаго,
ёсьць яшчэ і проціпастаўленьне
свайго „я“ ўсяму другому. Калі
піша, скажам, Чарот пра „карч-
чму“ ці Вольны пра свайго
загінуўшага таварыша („Мікол-
ка“), дык там, прачытаўшы, кож-
ны знойдзе сваё „я“. Там гэта
„я“ ёсьць „я“ не аднаго чала-
века, а многіх соцень тысяч, якія
пакутавалі ў стары час, якія
выносілі на сваіх плячох Каст-
рычнік, якія змагаліся і гінулі,
ведаючы, за што яны змагаюць-
ца і для чаго яны гінуць. Ём
сапраўды ня было чаго губ-
ляць—яны гэта ведалі, як ведалі
і тое, што здабыць маглі яны
ўсё. Толькі ня ішлі яны разам
з грамадою і для грамады.

Вельмі многа гаворыць Дубоў-
ка пра „мэту“, да якой ён ідзе.
Перагледзеўшы скрозь увесь
зборнік, амаль што ў кожным
вершы можна знайсці шуканьне
шляхоў, імкненьне ісьці да мэты:

Шляхі—адшукаю сабе я...

імкніся наперад...

і найду да мэты, сьцяўшы
зубы, моўчкі...

ідуць шляхі—ў балотах тра-
цяцца.

шляхі да мэты, як вялі—вядуць!

і цэлы шэраг другіх радкоў.

Што гэта за мэта—Дубоўка

ня кажа, і толькі ў адным вершы
прагаварваецца:

Наша мэта, наша думка вась:
будавець краіну працы і зма-
ганьня.

Каб на гонях, занядбаных
скрозь,

красавала щчасьце,
красавала вечна Раньне.

Такая „мэта“ можа служыць
толькі лёзунгам для сёнешняга
дня. Гэта задача на бліжэйшыя
гады, але ня мэта таго будаў-
ніцтва, якое ідзе цяпер у нас.
Пролетарыят і сялянства імкнуць-
ца пабудаваць соцыялізм—гра-
мадзкі лад, пабудаваны на пра-
цы, вольнай ад прыгнёту і экс-
плёатацыі, бяз кляс, з пляна-
ваю гаспадаркаю і г. д. За гэты
лад і ідзе цяпер змаганьне. Якое
будзе змаганьне ў соцыялістыч-
най грамадзе і ці зьяўляецца
змаганьне яе адзнакаю—вядома,
мусьць, толькі Уладзімеру Ду-
боўку, які гэту думку, аднак,
далей не разгортвае. Выходзіць
так: шляхі Дубоўка яшчэ толькі
збіраецца шукаць, а мэта, да
якой яны вядуць,—гэта нейкі
дзікі лад жыцьця,—будавець кра-
іну працы і змаганьня (на дэмо-
кратычную рэспубліку змахівае).

Выразна выступае ў Дубоў-
кі і незадавальненьне сучасным
жыцьцём.

Іграй, іграй, каб струны гала-
сілі.

і захліпаліся, як я сягонья...

Сягонешні дзень мучыць по-
эту: сягонья для Дубоўкі:

„Вельмі многа крыўды,—
вельмі мала слоў.

Вось уступ да поэмы „Калі-
ніншчына“:

Мой любы браце, блізкі і далёкі,

няма сталёвасьці і арфазвон-
насьці.

Такая сьцюжа на душы, навокал,
як дзень з дажджамі—быццам
сёнешні.

Ці-ж я ня ведаю, ці я ня знаю,
ці я ня сын сваёй сучаснасьці—
жыцьцё крынічыць і музыкі
граюць,
на лад папасьці ўсе ня шчась-
ціцца...

Так, як гэта ні прыкра, але
таленавітаму, багата адаронаму
песьняру ня шчасьціцца папасьці
на лад з сягонешнім днём, з
тэмпам і кірункам сучаснага
будаўніцтва.

Пра сягонешні дзень Дубоўка
проста кажа:

Такі наш лёс, такая доля,
галовы хілім нізка.. Ой!

Даволі рабства ўжо, даволі,
Таварыш любы, браце мой!

Перад кім хіліць галаву Ўла-
дзімер Дубоўка, чым рабом
сябе лічыць? У нас гаспадарамі
зьяўляюцца рабочыя і сяляне.
Ці не рабочыя і сяляне прыгня-
таюць Дубоўку і тых беларусаў,
пра якіх ён гаворыць? Мы ня
можам думаць, што Ўладзімер
Дубоўка гаворыць гэта сур'ёзна,
і адносім гэта да таго патоку
хныканьня і сьлязьлівасьці, якімі
прасякнуты ўвесь зборнік.

Чыю-ж ідэолёгію адбівае Ўла-
дзімер Дубоўка? Пролетарыату?
Бязумоўна, не.

Выйду, выйду, дзе гораду гру-
кат,

дзе афішы на сьценах і тварах...

Дубоўка воража адносіцца да
гораду ў цэлым. Ня глядзячы
на ўсё, горад усё-ж зьяўляецца
у нас пролетарскаю крэпасьцю.
Аснова гораду, яго галоўны
змест—гэта пролетарыят, які
вядзе за сабою сялянства. І ся-

лянская бедната заўсёды будзе
імкнуцца за горадам, бачачы ў
ім адзінага саюзніка ў сваёй
барацьбе. Серадняк таксама ня
будзе воража адносіцца да го-
раду, які яго падтрымлівае. І
толькі сялянства, вышэй серад-
няцкага ўзроўню, бачыць у го-
радзе ворага, бо ён ідзе поплец
з вясковаю беднатаю, бо ён
устанаўлівае лад, спрыяючы
толькі бедняку і серадняку. Ду-
боўка ня любіць гораду. Горад—
гэта згуба. І гэта яскрава ві-
даць з рознага вобраза паэты,
з кожнай думкі яго. Дубоўка—
сялянскі паэта, але ён ня паэта
беднаты ці серадняка. Дубоўка
старанна абыходзіць клясавую
дыфэрэнцыяцыю грамады ў
сваіх творах. Для яго Беларусь,
беларусы — нейкая адналітая,
компактная маса, якая мае
аднолькавыя інтарэсы. А гэта
прыём, які не выклікае вялікага
давер'я—гэта прыём буржуаз-
ных мастакоў, якія стварылі
„аполітычную“ тэорыю „чытача
мастацтва“.

Вершы Дубоўкі — мастацкія,
але ня трэба захапляцца іх
зместам. Трэба сачыць, каб
яны не прасягалі ў школьныя
падручнікі, бо там яны могуць
прынесці вялікую і цяжка па-
правімую шкоду.

Я. Ч.

А. Шлюбскі. „Крашавіна“
(набіванка). *Пад рэдакцыяй*
М. Касыяровіча. Выданьне Ві-
цебскага Акруцовага Тав.рыства
Краязнаўства. Віцебск — 1926 г.
In folio 16', ст. 32, у ліку
1.000 экз. Цана не абзначана.

Калі мы ўглядаем абсалютны
застой у справе навуковых вы-
даньняў цэнтру, дык гэтага

нельга сказаць у вадносінах некаторых акруг, а асабліва Віцебскай.

Віцебскае Акруговае Таварыства Краязнаўства на працягу мінулага 1925 г. і пачатку бягучага выдала да дзесятку выданьняў, маючых навуковае значэньне. Да ліку выдадзеных памянёным таварыствам кніжак адносіцца і рэцэнзуемая намі кніжачка.

Аўтар — малады беларускі этнограф, бярэцца ў сваім кароткім нарысе даць досьлед гісторыі аднае з галін матэрыяльнае культуры беларуса, з пастаноўкай нават перад навуковым сьветам проблем, часткова даказаных ім у проціставес расійскім вучоным.

Справа ідзе аб крашаніне, набойцы орнамэнтау на тканіну прымітыўным спосабам да часу ўвядзеньня ў карыстаньне фабрычных тканін, што зьявілася пасля вынаходкі адпавядальных машын.

Прыкладны бок справы такі: народ-мастак, ён сам сабе апрацоўвае пад густ свой і сваё мастацтва. Орнамэнтау на крашаніне настолькі цікавыя, што заслугоўваюць вывучэньня ў тым уразуменьні, ці яны беларускія, ці запазычаны яны ад другіх народаў, і калі так, дык якіх, паколькі беларускі народ ператварыў праз свой густ чужое мастацтва. Калі справа будзе навукай высьветлена, дык орнамэнтау крашаніны, што выраблялася на Беларусі ў даўнія часы, магчыма будзе ўвесці ў дэкарацыйнае мастацтва, у тканіну, вырабленую ўжо не пры-

мітыўным спосабам, а індустрыяльным, фабрычным. І гэтыя орнамэнтау беларускаму народу будуць пад густ (бо густ у народа не мяняецца), будуць роднымі, блізкімі на працягу існаваньня на земнай кулі народу.

І вось аўтар у сваёй кніжачцы „Крашаніна“, сьледам за Ів. Фурманам¹⁾, робіць досьлед гэтага пытаньня з другога боку, а іменна: у вагульных рысах дасяглых разьвіцьця ручнога друкаваньня (набойкі) тканіны ў культурах старадаўніх народаў у Заходняй Эўропе, згодна кнігі Собалева „Набойка в России“ Масква, 1912 г., і ўплатную падыходзіць і дасьледуе гэтую галіну народнага мастацтва на абшарах Усходняе Эўропы наогул, і Беларусі асобна, даказваючы ў проціставес Собалева, што друкаваньне тканіны (набойка) у ўсходніх краінах перш за ўсё ўзьнікла ў беларускіх пляменьнях, а потым перашло і да сваіх суседзяў — маскоўцаў, дзякуючы таму, што старадаўнія гандлёвыя шляхі беларускіх продкаў (а не маскоўцаў) з Усходам праходзілі праз Беларусь (лічыцца, што Усход (Азія) зьяўляецца бацькаўшчынай гэтага мастацтва).

Аўтар мысьліць, што друкаваньне тканіны на Беларусі з XII ст. ішло непарарывна, і з мэтай выяўленьня культурна-

¹⁾ У 1925 г. Віцебскім Акр. Тав. Краязнаўства выдадзена першая на белар мове кніжка па гэтым пытаньні: Фурман І. Крашаніна. Матэрыялы да гісторыі яе ў Віцебшчыне. In folio 16⁰, 64 стар.—15 табліц і ІІ выданьне.

га беларускага ўплыву на разьвіцьцё этнографічнае Расіі ўпэўнена даводзіць, што маскоўцы запазычылі ў нас мастацтва друкаваньня (расійскія вучоныя сьведчаць наадварот).

На вялікі жаль, у нарысе ня высветлена гэта пытаньне ў адносінах уплыву суседніх народаў, а іменна — украінцаў, палякоў, літоўцаў і нават галіцыйскіх славян.

Наогул, кніжачка да некаторай ступені высвятляе гэтую справу ў сэнсе папулярызаванай беларускага мастацтва і зьяўляецца моцнай цаглінкай у фундаманце беларускае этнографічнае навукі.

Да кніжачкі дададзены цэлы шэраг узораў орнаменту крашаніны (набіванкі), на вялікі жаль, не каляровых і нават без абазначэньня кампазыцыі колераў.

Іл. Барашка.

Язэп Палабед. Вершы. Выданьне ЦБ „Маладняка“. 34 стар. Цана 15 кап.

.. Дасягнуць зьчна мэта ўга,
Калі падзеі звоняць — няшуршаць.
Я. Палабед.

Маладому, пачынаючаму песьняру, вельмі цяжка, ды бадай і немагчыма, асабліва ў нашых умовах, стаць адразу самабытным. Бо большасьць з іх, яшчэ не далей, як учора, былі падпаскі, а сягоньня ўзяліся за пярэ, каб злажыць гучназвонкую песьню для сваёй Савецкай краіны. А для самабытнасьці мала аднае жыцьцёвай школы; патрэбна яшчэ і сур'ёзная вучоба, патрэбна знаёміцца з літаратурным зда-

быткам папярэдніх эпох і школ. Ды вось, дарэмна хто будзе шукаць нечага выключна самабытнага ў гэтым зборніку вершаў Я. Палабеда, але ўсё-жу вагі ён заслугоўвае.

Заўсёды поэта ў сваёй творчасці раздае свае настроі, свае перажываньні і сваё сьветаадчуваньне. Зрабіўшы дакладны агляд творчасці таго ці іншага поэты, мы можам устанавіць: ці мастацкае „я“ поэты зьліта ў адно сугалосьсе з настроямі сучаснасьці, ці стаіць у опозыцыі да яе.

Прачытаўшы першы зборнік вершаў Я. Палабеда, можна ўпэўнена сказаць: яго мастацкае „я“ поўнасьцю зьліта ў адну сугучнасьць з настроямі і імкненьнямі сучаснасьці.

Мы ў яго зборніку чытаем: „Сягоньня сьведзіць Ленінскае сонца“. Ён верыць, што пад праменьнямі гэтага сонца „дні праімчацца гнядых чарадой і ў трохлямешны ўпражэцца конь стальны“. Тут-жа перад намі і Апанасаў Нічыпар, — калісь „ў сяле пастух“, у дні завірухі — „ліхі і ўпарты паўстанец“, а сёньня „сакратар райкому“ з глыбокім пачуцьцём каханьня да камсамолкі „чорнабровой Алесі“. Я. Палабед верыць, што вёска ня будзе больш піць „палыновых зельяў“. Ён моцна ўпэўнены, што дарогу пад Ленінскім сонцам „больш ня ўкрадзе мітульга“, бо „ў сэрцы радасьць гымн вызваньвае на струнах“.

О, сонца, лі свае гарачыя
праменьні!..
Зямля, адзень хутчэй вясно-
выя страі!

Цягучыя мы песьні звонкімі
заменім

І з іх спляцем вянок
На галаву
Саўкраін!..

Здавалася-б, што Я. Падабед выключна poeta грамадзянскіх настрояў. Так, грамадзянскім мотывам у яго поэзіі адведзена першае месца, але ж часамі яго захапляюць сваёй прыгожасцю і малюнкі беларускай прыроды:

Калёсы ў полі ня рыпочуць
І даль ня раяць адгалоскам.
Адна рака маўчаць ня хоча:
Крынічыць музыкай усплёскаў.

У яго поэзіі „я“ спатыкаем вельмі мала, яно амаль цалкам заменена „мы“. У гэтым сваім першым зборніку ён перад намі выступае, галоўным чынам, поэтаю грамады, колектыву, а не поэтаю з выключна індывидуальнымі настроймі і перажываннямі, але-ж ад апошняга ён яшчэ канчаткова не пазбавіўся; ды гэта і ня ёсць нешта адмоўнае, а наадварот—якраз можа дадатнае, бо ён тут выяўляецца асабліва чутым песьняром-лірыкам:

Правяла і ў полі прыгожаю
кветкай
Ружай—чырванью доўга
квітнела.
Я глядзеў. Слухаў шэпт тонкагубага ветру,—
А ў сэрцы—узбуджана струны звівнелі.

Гэта так з боку настрояў і мотываў. Праўда, такія настроі і мотывы былі ўнесены ў беларускую поэзію папярэднікамі Я. Падабеда, ён зьяўляецца, толькі паслядоўцам у іх.

Зараз паглядзімо, якую мастацкую загартованасць даў Я. Падабед сваім вершам:

а) часамі сустракаем цяжкую і няўдалую сынтаксычную пабудову, як:

Каб гневу нашага стрымаць
патокі, шлягай

Вякі што году ўсё гусьцілі полі...

б) часамі ставіць словы ня ў тым родзе, да якога яны належыць:

Ой, песьня, ня схілай свой
буйны голаў;

в) строфіка вершаў не вызначаецца сваёй рознастайнасцю; амаль усе вершы, за выключэннем трох, напісаны чатырох-радковымі строфамі схэмы: а-в-а-в :

г) з боку гукавога—эўфонічнага не заўсёды ўдала, часамі няма тае музычнай лёгкасці, якая павіна быць у вершы; часта знаходзім стыкі зычных, якія якраз гэтаму і шкодзяць:

плывём к другім вякам пад
зелень шаты;

д) мэтрыка беднаватая: амаль усе вершы напісаны двухдольнікам—ямбам, за выключэннем двух-трох трохдольнікаў;

е) рыфма выключна мужчынская і жаночая; іншай не знаходзім;

ж) спатыкаем часамі даволі трапныя параўнанні, вобразы але не заўсёды, як:

Убачым—амалодзяць комсамолкай вёсны.

Якія-ж з усяго павінны зрабіць вывады? А вось: Язэп Падабед павінен даваць больш гучную і звонкую мастацкую загартованасць сваім вершам, павінен „гартаваць свой гібкі верш, каб аж іскры пасыпаліся з халодных каменяў“.

А. Якімовіча. Вершы. Выдадзена ЦБ Маладняка. Менск, 1925 г.

Пасьялкастрычнікавая пара— гэта пара абуджэння творчых народных сіл. Гэта абуджэнне не магло абмінуць і беларускай мастацкай літаратуры. Яно выявілася тут у тым, што ўзьялася шмат рабочай і сялянскай моладзі, якая пачала пробаваць свае сілы ў мастацкай творчасці. На гэту творчасць яе абуджала і абуджае шчырае імкненне тварыць беларускае пролетарскае мастацтва Слова. Але вядомая справа, што моладзь, у большасці толькі што адарваўшыся ад плуга і ня маючы такой шырокай адукацыі, з якою зазвычай выступаюць у літаратуры іншых краёў і ахаджэнцы з буржуазнае або шляхецкае клясы, не магла адразу даць шэдэўраў пролетарскай творчасці. Ня маючы, праўдзівей, не апанаваўшы яшчэ духоўным капіталам тэй культурнай спадчыны, якая застаўся ад мінулых вякоў, моладзь у першую пару свайго выступлення замяшчала яго сілаю свайго рэвалюцыйна-бунтарскага пучуцця, сілаю пафосу рэвалюцыйнай барацьбы за новае жыццё, за лепшую, сацыялістычную будучыню. І гэта дапамагала ёй адваёўваць адну за другою пазыцыі на культурным фронце.

Так было і ў беларускай літаратуры. Ня столькі звярталася ўвага на мастацкі бок творчасці, колькі на прасячнасць і насычанне літаратурных твораў духам рэвалюцый-

нага змаганьня, духам клясавай барацьбы і выяўленьнем ідэалаў новай клясы, якая вышла тварыць новае жыццё. І сярод літаратуры першых гадоў рэвалюцыйна на Беларусі мы знаходзім сапраўды моцныя мастацкія рэчы, моцныя сваім рэвалюцыйным запалам, моцныя пафосам рэвалюцыйнай барацьбы. Але з часу пераходу ад грамадзянскае вайны да мірнага будаўніцтва, з часу змены пролетарыятам метадаў рэвалюцыйнага змаганьня на методы мірнае працы і ў мастацкай літаратуры павінны былі адбыцца адпаведныя змены. Аднак жа змяніць методы мастацкай творчасці, змяніць яе кірунак выдалася надзвычай цяжкаю справаю. Неабходна было пафос рэвалюцыйнага змаганьня, ваяўнічы запал перамясьціць зусім на іншыя рэйкі. Неабходна стала яго ператварыць у пафос мірнага сацыялістычнага будаўніцтва. Але ня ўся моладзь здолела гэта зрабіць, і цераз гэта мастацкае слова, часта зусім несвядома для самой моладзі, пачало абарочвацца ў лепшым разе ў так званыя „агіткі“, а то проста ў рыфмованыя перадавіцы газет, артыкулы, адозвы і нават проста корэспандэнцыі. Усё часцей і часцей сталі спатыкацца на старонках нашых газет і часопісаў вершы, а то і іншыя віды поэзіі, якія прадстаўлялі сабою пераклады на вершаваную мову надзенных задач або *навархоўна* ўспрынятых ідэй марксызму, а не перажытых нутром, пераадчутых усёй творчай істотаю пісьменьніка або паэты.

Вершы з рэвалюцыйным пафосам пары грамадзянскай вайны пачалі рабіцца трафарэтамі для моладзі, якая стала выступаць ужо ў часе мірнага будаўніцтва. Цераз гэта яе творчасць пазбаўляецца зусім ад мастацкай, а значыць і соцыялёгічнай каштоўнасці. Поэзія становіцца непоэзіяй. Выйсці з такога стану толькі адно: апанаваньне моладзьдзю таго духоўнага капіталу, які ёй застаўся спадчынай культурнаю ад мінулых вякоў. Адгэтуль і лезунг, які выкінуты ў масы літаратурнай моладзі „Маладняком“, гэта — лезунг *вучобы*.

Ёсць розныя прычыны, але фактам зьяўляецца тое, што моладзь літаратурная, занятая праз меру на рознай грамадзкай працы, стала зусім мала ўвагі аддаваць сваёй творчасці, стала цераз хуткі выхад у літаратурны сьвет *консэрватыўнаю* ў дачыненні да мастацкага слова. Яна ўсё таксама, як і ў першыя годы рэвалюцыі, лічыць, што яе моц рэвалюцыйнага запалу не падвядзе і не абмане і ў мастацкай творчасці. Гэта, урэшце, даводзіць да вузкага як-бы зачарованага кола творчай абмяжованасці, да вузасці тэм, да перапеваў на розныя лады ўсё адных і тых-жа мотываў і г. д. З другога боку, пагладжваньне па галоўцы з боку крытыкі ўсякага новага літаратурнага зьявішча часта за чыста трафарэтную і павярхоўную „рэвалюцыйнасць“ давяло да таго, што „поэты“ пачалі расьці, як грыбы пасля цёпльнага дожджыку, не зважаючы на тое, што поэзіі ў гэ-

тых „поэтаў“ ня было і званьня. Так вось і сталася, што мы апынуліся ў такім стане, калі „поэтаў“ і многа, а поэзіі зусім мала. Не за поэзію-ж, урэшце, лічыць тую гібель вершыкаў, у якіх хоць і ў кожным радку паўтараецца чырвань, свабода, воля, кастрычнік, жалеза і г. д., але ў якіх няма ані званьня мастацкай праўды, няма шырыні і глыбіні адбітку жыцця рабочых і сялян, адбітку рэвалюцыйнай пары, няма гармоніі цэлага і г. д. Нельга-ж лічыць за рэвалюцыйную і пролетарскую поэзію такія вершыкі, дзе ўсё ліпіць на адным толькі скляпеньні, зьлепленым абы як з „імпрэсіяністычных“ і „сымбалістычных“ індывідуальных настрояў і нават ня звязаных сілаю рэвалюцыйна-бунтарскага пачуцця або пафосам будаўніцтва новага жыцця. Дзьмухані на такое скляпеньне, і яно рассыпаецца, і ад яго не застаецца нічога, апроча слаты ад чытаньня такога роду „поэзіі“.

Шмат агульнага з такою „поэзіяй“ прадстаўляе сабою зборнік А. Якімовіча. За выключэньнем пары вершаў з разьдзелу „Вясновы сьпеў“ ды пёнэрскай песьні, зложаных яшчэ так, што пра іх можна сказаць: асьвяціся, рэшта—гэта рэчы, зробленыя на сьпех і тандэтна, рэчы, нявынашаныя нутром і неахаяныя рукою поэты. Няма ідэі, што іх зьвязаў у гармонічнае адзінства, калі ня лічыць за ідэю — ідэю выкідваньня на рынак абы-якага гатунку продуктаў толькі та-му, што на рынку адчуваецца по-

этычны голад і пануе вялікае запатрабаваньне на рэволюцыйную поэзію. Але-ж такая „работа“ — ня творчасць... У зборніку знойдзеце шмат чаго з рэволюцыйнымі шыльдамі, прыкладам: „Ленінскай раці“, „Бяз Леніна“ і інш. Тут знойдзеце нават „Машыну нашых дзён“. Менавіта „машыну“, а ня жывое жыццё, а ня жывога чалавека з яго пачуццямі і настроймі, у яго барацьбе за новае жыццё. А машына-ж рэч такая, што завядзі яе, пусьці ў ход, то яна табе будзе хоць цэлы век круціцца, стоячы на адным месцы і ў адным кірунку ды выкідваючы ўсё адзін і той жа прадукт толькі ў шматлічых экзэмплярах. Але ці будзе круціцца машына, ці будзе яна працаваць, калі адняць ад яе таго, хто яе заводзіць і кіруе яе ходам? А гэты-ж „хто“ — чалавек. Дык каму-ж тады павінны поэты складаць гімны: машыне ці чалавеку? Нам здаецца, што поэзія — гэта не індустрыя, а чалавек — не машына, а жывая істота. У вершах-жа Якімовіча занадта гэтай „машыны“. Ня будзем тут выпісваць вершаў, каб паказаць гэту „машыннасьць“, бо кожны, хто ёю цікавіцца, можа прачытаць іх сам у зборнічку. Але не магу ня спыніцца на некаторых радках з гэтых вершаў, якія асабліва ярка паказваюць, як глыбока пусьціла карэньні гэта машыннасьць у сьвядомасьці некаторай часткі нашай моладзі і як машынна разумеецца ёю рэволюцыйнасьць і пролетарскаясьць поэзіі. У вершы „Ленінскай раці“ чытаем:

Хай скрыгоча у нас за плячыма

Мінулага горкая доля...

— Сьвету новаму дзьверы адчынім! —

Комсамольскі крычыць гудок.

Ну, чаго гэта будзе скрыгітаць ці скрыгіча ды яшчэ ў нас за плячыма „мінулага горкая доля“, калі яна сапраўды доля мінулага? Калі мінулася, дык яе-ж ужо няма. Тут-жа дазваляецца з лёгкай рукі Якімовіча ёй скрыгітаць у нас за плячыма. Ня ведаю, ці каму ад гэтага скрыгітаньня будзе солідка, бо фактычна-ж, калі „доля мінулага“ скрыгіча зараз у нас за плячыма, то яна ёсьць ня толькі ў мінулым, але і ў сучасным, ды яшчэ не абы-якая, а „горкая“. Далей: „дзьверы адчынім“... Гэта добра, але мала сказаць „дзьверы адчынім“: чытачу хочацца бачыць, як гэтыя дзьверы для новага сьвету адчыняюцца ўжо зараз, а не тады, калі, як кажа прыказка, „рак сьвісьне“. Але кепска, што гудок *крычыць*. Ці гэта ў яго што баліць, ці што!.. І ўсё гэта выдаецца за рэволюцыйнае і адрасуецца „ленінскай раці“. Ня ведаю, ці спадабаюцца ёй такія „перлы“ машыннасьці і тандэтнасьці. Такімі вершамі можна ўзьняць настрой на адзін момант і то толькі ня сілаю самога вершу, але сілаю таго, хто можа яго прадэклямаваць па апошняму слову тэхнікі. Такія вершы адыгрываюць сваю станоўчую ролю ў часе масавага рэволюцыйнага абуджэньня і ўзьнятасьці. Але ў наш час, калі чытач мае магчымасьць

спакойна і павольна чытаць творы, вершы такога роду ня зробіць на яго ніякага ўплыву. Тут трэба *моцнае* мастацкае слова, тут трэба Слова гармонічнае з вялікім зарадам энэргіі таго, хто творыць гэтае Слова.

Але вось яшчэ некалькі радкоў з вершу „Горад“:

Пырснуць толькі хай пра-
меньні

На залезны места дах —
Захрапе завод і зараменіць,
Як пад шлюзамі вада.

Завод *захрапе*. Як вам падабаецца! Выходзіць, што сонца ўсходзіць, а завод спаць укладаецца (захрапе). А мо' гэта ён „захрапе“, што яго рэжуць, як жывёлу? Храпе і раменіць. Моцна сказана! А далей яшчэ мацней:

На вачох жыцьцё зігзіцай
Затарахкае, як млын.

Ісьціва машына! Жыцьцё тарахкае, як млын. У Шукайлы ўжо лепш: „Жыцьцё, як Ленінград“. А ёсьць ведама, што Ленінград—то ня млын!.. Яшчэ радкі ўсё з таго-ж вершу:

Тэлеграфнымі слупамі
Паляцелі думкі хлопца.

Дасягненні культурныя ўжо! Думкі лётаюць слупамі, а не абы як. Хаця-ж бы ўжо па дроту ляцелі, яшчэ можна было-б паверыць, а то слупамі, быццам іх хто падсек і яны валяцца на зямлю, значыць, ляцяць ці гэта як? А вось і з поэмы „Машына нашых дзён“ пачатак:

Так. І я—сын стракатай вёскі
Гадаваўся ў лазовым кусьце...
Назваецца—адрэкомэндаваўся!

Пачатак другога разьдзелу гэтай поэмы:

сакоча, чохкае матор,
звініць шыпіць,
шыпіць, гудзе.

Словам, шыпіць парашчыць і задор—
юнацкі свой задор.

А далей:

Як пропэлер, як дынама
Завярцелася зямля!

і канец:

У далі комун чырвоны конь
Мчыць зямлю з растаньяў.
Гэта дынаму і пропэлер і мчыць конь... Але досыць!

Вершы Якімовіча паказваюць, да якіх крайнасьцяй даходзіць кірунак творчасьці, які ставіць сабе задачаю—*выяўленьне* рэволюцыйнай рачавістасьці. Тут адна з праяў гэтай крайнасьці—гэта гіпэрболізм, не мотываваны ані чым, але затое падхварбовааны чырванью і романтикаю рэволюціі. Гэты кірунак творчасьці носіць у сабе самым і сваё адмаўленьне на карысьць другога кірунку, які разьвіваецца ў нашай-жа літаратурнай сучаснасьці, гэта—кірунку выражэньня духу эпохі і духу чалавека-рабочага і селяніна.

Бязумоўна, і творчасць Якімовіча да некаторага ступню зьяўляецца адбіткам духу нашай эпохі, але гэта адбітак не яго глыбінь, а яго верхняга адзеньня. Гэта адбітак таго духу, які выражаецца ў словах: „шапкамі закідаем“. Ёсьць ведама, у наш час, калі мала адных „шапак“, а патрэбна нешта мацнейшае і дасканальнае дзеля таго, каб выхоўваць новага чалавека, чалавека соцыялістычнай грамады, дзеля таго, каб *будаваць* соцыя-

лізм,—у гэты час дух „шапак“ ня можа адыгрываць станоўчай ролі і ад яго неабходна адпіхацца. Цераз яго адмаўленьне і цераз убіраньне пісьменьнікамі і поэтамі *творчага вопыту*, здабытага чалавецтвам у мінулым, толькі цераз гэта ляжыць шлях далейшага разьвіцця беларускай пролетарскай літаратуры. Убіраньне творчага вопыту павінна адбывацца не дзеля ўбіраньня, а дзеля таго, каб яго скарыстаць, як форму для выражэньня *пролетарскага зьместу*, гэта значыць, для выражэньня духу нашай эпохі і духу чалавека—рабочага і селяніна.

Тое, што ў гэтым невялікім артыкуле сказана пра вершы А. Якімовіча, дачыняецца ня толькі яго асобна. Такое зьявішча наглядаецца і ў шмат якіх іншых літаратурных творах як і маладнякоўцаў, так і іншых пісьменьнікаў.

Лічым неабходным зазначыць лёзунг Маладняка, які быў выслуханы зьездам, гэта лёзунг *якасьці* літаратурна-мастацкай продукцыі. Яго ажыццяўленьне—вось задача, якая стаіць перад маладымі поэтамі і пісьменьнікамі ў сучасную пару. Ад яе разьвязаньня будзе залежаць і далейшы лёс разьвіцця беларускай пролетарскай літаратуры.

За вучобу і за якасьць творчасці!

А. Бабарэка.

А. Александровіч. „*Проза-лаць*“.—*Вершы. Выданьне ЦБМаладняка*. Менск 1926 г.

Штодня ўсё больш, усё далей да прыводаў казачных віратлівае жыцьцё вядзе нас. Дзе

яшчэ ўчора драўляная сошка кудлачыла вузка-палосныя дзірваныя вёскі, сёньня трактар—падарунак гораду—межы нядаўнія зразае. Вёска ўчора з няпрязьню глядзела ў бок гораду; вельмі-ж крыўдзіў яе стары разбэшчаны распусьнік з каменным сэрцам, п'янымі вачыма, заграбастымі рукамі. Вёска сёньня падружылася з новым горадам, электрасонца прынёшым у нядаўнюю курную хату, з далёкімі чужаземнымі краямі зьвязаўшым учарашняга гарапашніка праз радыё-хвалі, новую веру—веру толькі ў працу, ва ўласных рукі перадаўшым ачмучанаму забабонамі ратаю.

Так, законы жыцьця непераможны: горад-страхацьцё сканаў без звароту: толькі дзе-ні-дзе застаюцца загниўшыя кавалкі яго ранейшага цэлага, перашкаджаючы расьці, пашырацца таму новаму, маладому, што на зьмену ім ідзе. І вось Андрэй Александровіч, як частка гэтага новага, вышаў з сваёю песьняю на змаганьне з выявамі старога, з тым адмоўным, так моцна чужым, маладым праявам новага быту, што нараджаецца варожымі пролетарыяту коламі грамады. Тыя, каму песьня Александровіча „муліцца“, проці каго накіраваны вострыя стрэлы яе, стараюцца замаўчаць гэтую асноўную каштоўнасьць поэзіі песьняра. Для іх Александровіч адзін з ня першых поэтаў гораду—і толькі. А тое, што Александровіч—першы пролетарскі poeta Беларусі, што верш Александровіча—гэта думы, імкненьні, трылогі тае сіняблюзае раці, якая творыць со-

цыялізм—для іх зусім няважна. Яны хутчэй будуць хваліць бяздушлыя завываньні аб эфірнай блакці, аб тузе журавіннай, смутку зялёным, бачачы ў гэтым т. зв. „чыстае мастацтва“. Ну што-ж, „песьня мая шмат каму муліцца, знача, яны нам не свае“, скажам вуснамі самога поэты. Ня будзем-жа і мы чапаць таго, што адыходзіць: яно—тлень, а ўжо струмені крышталёвыя крынічаць; храсткі новы чырвонае ў карань абярнуліся, сьпевы машынныя пусткі да новага жыцьця абудзілі.

У рэзонанс ім гучыць крэмянёва-маладая песьня Александровіча:

- Мая песьня—
песьня фабрык,
Маё слова—
звон машын,
Мая песьня—
чырвань фарбай,
Маё слова—
плынь душы,
Мая песьня—
вясавыя ўзоры,
Гоман дня—
у рабочую пару,
Мая песьня—
Новы Горад,
Маладняк і Беларусь.*

Вось-жа гэтая песьня закранае ўсе бакі нашае сучаснасьці, б'е па яе хібах, кліча канчаткова „сьмяцьцё мяшчанскае“ зьмясьці. Апроч таго, кожны верш—гэта люстра, у якой адбіваецца быт новы, тое бязьмежна дарагое, доўгачаканае, што радзіла і раджае рэволюцыя. Калі вершы „За іголкай“, „Шавец“, „Машыніст“, „На заводзе“ і г. д. даюць не адцятыя, не засмучаныя чым-небудзь, а яскрава-

праўдзівыя вобразы працы на заводзе, дык такія вершы, як „Акцябрыны“, „Першамайская“, „Сьвята жанчыны“, „Комсамол“, „Вясньнякі“,—гэта зьяўляюцца сапраўднымі адбіткамі імкеньняў рабочае клясы, яе жыцьця па-за фабрычным варстатам, яе радасьцяй і турбот. Адна з асноўных турбот—найхутчэй пабачыць сваіх братоў, рабочых і сялян Заходняй Беларусі вольнымі ад панскага прыгону. І вось у поэты мы часта сустрачаем гэтае аматэрыялізаваньне трывог рабочае клясы ў форме закліку і песьні..

Эх, беларуская вёска,

Бедная вёска ня плач.

Няхай п'яная паншчына—
госкае,

Няхай скача крывёй імгла.
Ты ня плач.. Іх сіла тлее..
Ты ўзыходзіш на новы шлях;
Руньюю новай ужо зелянее
Беларусі Заходняй зямля.

У Александровіча шмат вершаў з яго ўласнымі перажываньнямі („Мая песьня“, „Вуліца“, „Восень“, „Бывае“, „Вечар“ і інш); якраз і ў гэтых вершах—вершах „аб сабе“, аб асабістым настроях індывидуальнасьці поэты зьвязана з колектывам, без яго поэта не ўяўляе сябе. Гэтым пакуль-што ня можа пахваліцца ніводзін з нашых поэтаў—як старэйшых, так і маладых. У цыклю настраёвых вершаў мы знаходзім часта вялікае багацьце думак з глыбокім філэзофскім сэнсам; вась дзеля прыкладу некалькі вынятак. Навальніцу-віхуру—люблю я, але восень—чыстае гора: кажуць, поле маўчыць, не хва-
[люе,

Толькі стогны вятроў па-над
[борам.

Толькі стогны і крыкі—у бясь-
[сілылі мы,

каб прымусяць рассыпацца во-
[сень.

П'яны вечар прыкрыў землю
[крыльлямі

і па стрэхах імглу разносіць.

І віхрыцца халоднымі хвалямі
ускудлачаны вецерам злосным...

Ой ты, вецер, чаму цябе хвалім
[мы?

Не таму, што ня любіш ты во-
[сень?

(„Восень“).

Вось у васноўным вобласць
тэматыкі Александровіча, яго на-
страёвасьць, т. зв. ідэалёгічны
зьмест яго творчасьці. На ім, як
на самай галоўнай умове нашае
літаратурнае продукцыі, трэба-б
было і зараз спыніцца больш,
але абмежаванасьць месца пе-
рарашкае паўней высветліць
як гэты бок творчасьці поэты,
так і другія.

Цікава, якава-ж мастацкая ка-
штоўнасьць зборніку? Можа,
зьмест яго—гэта толькі прото-
кольная занатоўка, фіксацыя
публіцыстым усяго, вакол бачана-
га? Багацьце вобразаў, звяза-
нае з глыбінёю думкі, розна-
стайнасьць мэтру і рытму, ба-
гацьце рыфмоўкі—усё гэта ка-
жа аб адваротным. Але трэба
дадаць, што некалькі вершаў з
цykle „Падарожжа“ вышлі су-
хімі і ў гэтым сэнсе менш каш-
тоўнымі. Гэта першая з нямно-
гіх хіб зборніку, якая вынікла,
дзякуючы няўважлівым адносі-
нам поэты да сваёй творчасьці,
дзякуючы неапрацаванасьці гэ-
тых вершаў. Таксама можна заў-
важыць у зборніку ня мала русы-

цызмаў—у гэтым другая і апош-
няя хіба ў вершах Александро-
віча, але ня меншага значэння,
чым першая. Горш за усё, што
сярод іх пападаюцца злосныя
русызмы, за якія падараваць
поэце ня можна (напр., *серабро*,
у пацьмах, *сьветач*, *станок*, *кара-
тала будні*, *рэдзее*, *суматоха* і не-
калькі яшчэ). Потым, ня трэба
было ўжываць такіх пэрлаў, як
азарт (слова не вершавое), *ір-
ляндэ* (слова чужое ня толькі па
пахаджэньні, а і па духу; па-
кінем яго Севераніным да Ах-
метавай), *буза* (расійскі новатор,
які ня прыжыўся яшчэ і там;
дагэтага-ж, слова зусім не вер-
шавое).

Аднак, гэтыя невялікія зага-
ны зборніку не адымаюць ад
яго каштоўнасьці ў цэлым. Лі-
рыка Александровіча можа ўз-
будзіць і ўзбуджае самыя най-
глыбешыя эмоцыі людзкае души.
А мы ведаем, што ў гэтым ас-
ноўная мэта мастацкага слова,
асноўная задача поэзіі. Вось-жа
лірыка Александровіча, вясёлая,
вясновая, хочаш-ня-хочаш, а пры-
мушае заразіцца яе вясёласьцю
—вясёласьцю маладога жыцьця.
Але гэтая вясёласць—ня тая
бесшабашная, разьюшаная за-
дорыстасьць, якую мы сустра-
каем у некаторых з маладых
песьняроў; пад ёю ёсьць грунт,
яна мае сваю мэту, гэтая задо-
рыстасьць Александровіча:
„Весела ў грудзях юнацкіх
песьні вобразы гораду ткуць,
ці восем гадзін за працай,
ці ў клубе ў політгуртку,
ці проста, калі комсамолка
мне раскажа пра поле, жніво,
пра вясковыя песьні-вясёлкі,
я ўспомню свой шэры завод

і пачую машынаў усплёскі
ў звонкіх песьнях юнацкай вясны.
*Родны горад і родная вёска
жыццёю новаму ткуць дываны.*
(„Вяснянка“).

„...Подых ветру вабіць радасьцю
[рабочаю,
чырвань вуліц цешыць сьпевам
[барацьбы.

Сэрца ціха, ціха шэпча мне, пра-
[рочыць:
— *Хутка мы павінны у Заходняй
[быць“!..
(„Вечар“).*

Падагульваючы вышэйшае, мы констатуем:

Андрэй Александровіч, як поэта, сягнуў далёка наперад пасьля выхаду ў сьвет яго збору вершаў „Па Беларускаму Бруку“; праўда, і там ён выступіў, як пясняр новага гораду, але ў сэнсе формальна-мастацкім. „Прозалаць“ — гэта вялікі крок на ўзвышша, да поўнага ўдасканаленьня творчасьці поэты.

Творчасць поэты шчырая, простая, але, разам з тым, утой-

вае ў сабе безьліч глыбокіх думак; ня кожны з нашых маладнякоўцаў можа гэтае даць.

Поэта няўважліва адносіцца да апрацоўкі сваіх твораў, дзякуючы чаму некаторыя з іх губляюць тую надворную ўдасканаленасьць, якую мелі б у другім разе.

Александровіч займае асобнае ад іншых маладнякоўцаў месца ў літаратуры, ён пакуль што першы сапраўдны беларускі поэт новага гораду, ён жа вядзе за сабою тых пачынальнікаў у літаратуры, для якіх пролетарскія акаліцы гораду так жа блізкія і родныя, як і для Александровіча.

„Прозалаць“ знойдзе сабе шырокае кола чытачоў ня толькі сярод рабочых, камсамольскае і вучнёўскае моладзі, а і ў далёкай вёсцы, якая цягне зарадак да гораду, хоча вывучыць і ведаць яго.

Зьміцер Касовіч.

Х р о н і к а

У Маладняку

Новыя зборнікі

У вапошнія часы вышлі з друку наступныя кніжкі маладнякоўцаў:

1) Янка Бобрык, Алесь Званак, Янка Туміловіч—„*Пунсовае раньне*“ (вершы);

2) Хадька—„*Суніцы*“ (вершы)

3) Оскар Уайльд—„*Баллада рэдынскае турмы*“ (пераклад Дуброўскага);

4) Бандарына, Вішнеўская, Пфляумбаум—„*Вершы*“;

5) Кузьма Чорны — „*На дарозе*“ (апавяданьні);

6) Софокль—„*Антыгона*“ (пераклад Дрэйзіна);

7) Ал. Гурло—„*Сузор'і*“ (вершы);

8) М. Зарэцкі—„*Пад сонцам*“ (апавяданьні);

9) Нікановіч—„*Золак*“ (апавяданьні).

Маладнякоўцы ў ІБК

Каб даць большую магчымасьць маладнякоўцам працаваць у напрамку разьвіцьця сваёй творчасьці, ЦБ накіравала на працу ў Ёнбелкульт

наступных маладнякоўцаў: Я Пушчу—сакратаром літкамісіі ІБК А. Гурло—сябром слоўнікавай камісіі і Кузьму Чорнага—сталым рэдактарам выдавецкага аддзелу ІБК.

Маладнякоўскі клюб

ЦБ Маладняка арганізавала ў ІБК маладнякоўскі клюб. Набыта ў Маскве шмат літаратуры па тэорыі поэтыкі і па найноўшай расійскай і украінскай бэлэтрыстыцы.

Загадчыкам клюбу і старшынёй праўленьня клюбу вызначаны маладняковец Я. Бобрык.

Маладнякоўская скульптура

Маладняковец, студэнт Віцебскага мастацкага тэхнікуму т. Азгур, у часе свайго прабываньня ў Менску (на зімовых вакацыях), зрабіў бюст Янкі Купалы, Як. Коласа і У. Ёгнатоўскага.

Паштоўкі

ЦБ Маладняка выпусьціла II сэрыю паштовак: здымкі з бюсту К. Каліноўскага, Ёгнатоўскага, Янкі Купалы і Сталіна.

Драматургічная сэкцыя

Пры Менскай філіі арганізавана драматургічная сэкцыя, кіраўніком якой абраны К. Чорны.

Зьмены ў апарате Маладняка

Адказным сакратаром ЦБ Маладняка вызначаны Ан. Вольны, рэдактарам часопісі „Маладняк“—М. Зарэцкі і літсакратаром ЦБ—Ал. Дудар.

Ан. Александровіч выехаў на працу ў Полацка.

II-гі пленум ЦБ Маладняка

ЦБ Маладняка ўхваліла ў канцы красавіка склікаць II-гі пленум аб'яднаньня поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“.

Выданьне ЦБ Маладняка

* Маладняковец Крапіва напісаў вольны пераклад (сатырычны) бібліі.

„Біблія“ ў хуткім часе выйдзе з друку і паступіць у продаж.

* Зданы ў друк і ў хуткім часе выйдучь у сьвет: зборнік прозы Іл. Барашкі—„У прасторы“, II-гі зборнік Нікановіча—„Радасьць“, зборнік вершаў П. Глебкі—„Сугалосьсі“ і новы зборнік прозы К. Чорнага—„На дарозе“.

* Падрыхтаваны да друку зборнік аповяданьняў Дубка „Каласкі“, колектыўны зборнік вершаў Дарожнага і Плаўніка.

Зьмест

Стар.

Літаратурна-мастацкі аддзел

Кузьма Чорны—Буланы (аповяданьне)	3
Алесь Дудар—На раздарожжы (верш)	24
Язэп Пушча—Спаткаем ўсе мы долю (верш)	26
” —Я ня знаю, на што ветру дуцца (верш)	27
” —Сьцюдзёнаю зімой (верш)	28
Я. Бобрык—Ціха, так ціха наўкола (верш)	29
А. Лясны—Яна (абразок)	80
З. Бандарына—Завіруха (верш)	34
Я. Пфляумбаум—Я маладая (верш)	36
В. Маракоў—Па бярозавым шляху (абразок)	37
П. Туміловіч—Не наганяе суму... (верш)	38
П. Трус—Сонэт	39
Іл. Барашка—Гіерогліфы Яэля (абразок)	40
Ч. Суіборн—З „Песні ў гадзіну парадку“ (перакл. з анг. мовы Дуб-роўскага)	43
А. Званак—На ростані (верш)	45
П. Галавач—Рубанаўскі вузел (аповяданьне)	47
Аўтабіяграфія Сяргея Есеніна	84
Л. Троцкі—Памяці Сяргея Есеніна	87
А. Гурло—На сьмерць С. Есеніна (верш)	91
М. Лужанін * * * (верш.)	92
Крапіва—Стварэньне сьвету (адрывак з бібліі)	93

Грамадзка-політычны аддзел

Ус. Ігнатоўскі—Увагі да выніканьня беларускага руху	100
А. Панненук—Марксызм і дарвінізм (перакл. з ангел. Г. Парэчына)	110
Ю. Дрэйзіц—Проблемы нацыянальнае музыкі	122
У. Майзеліс—Шляхі сучаснага малярства	140
Ул. Май—Першая ўсебеларуская мастацкая выстаўка і арганізацыя мастацкіх сіл Беларусі	158

Крытыка, кніганіс і хроніка

Кніганіс	160
Хроніка	185

Увага: Па недагляду друкарні ў гэтым нумары на 110 старонцы ўкра-
 ся абмыла. Выдруков-на—Антон Панненук, а трэба ўсюды чытаць
 Антон Паннеук.

10056

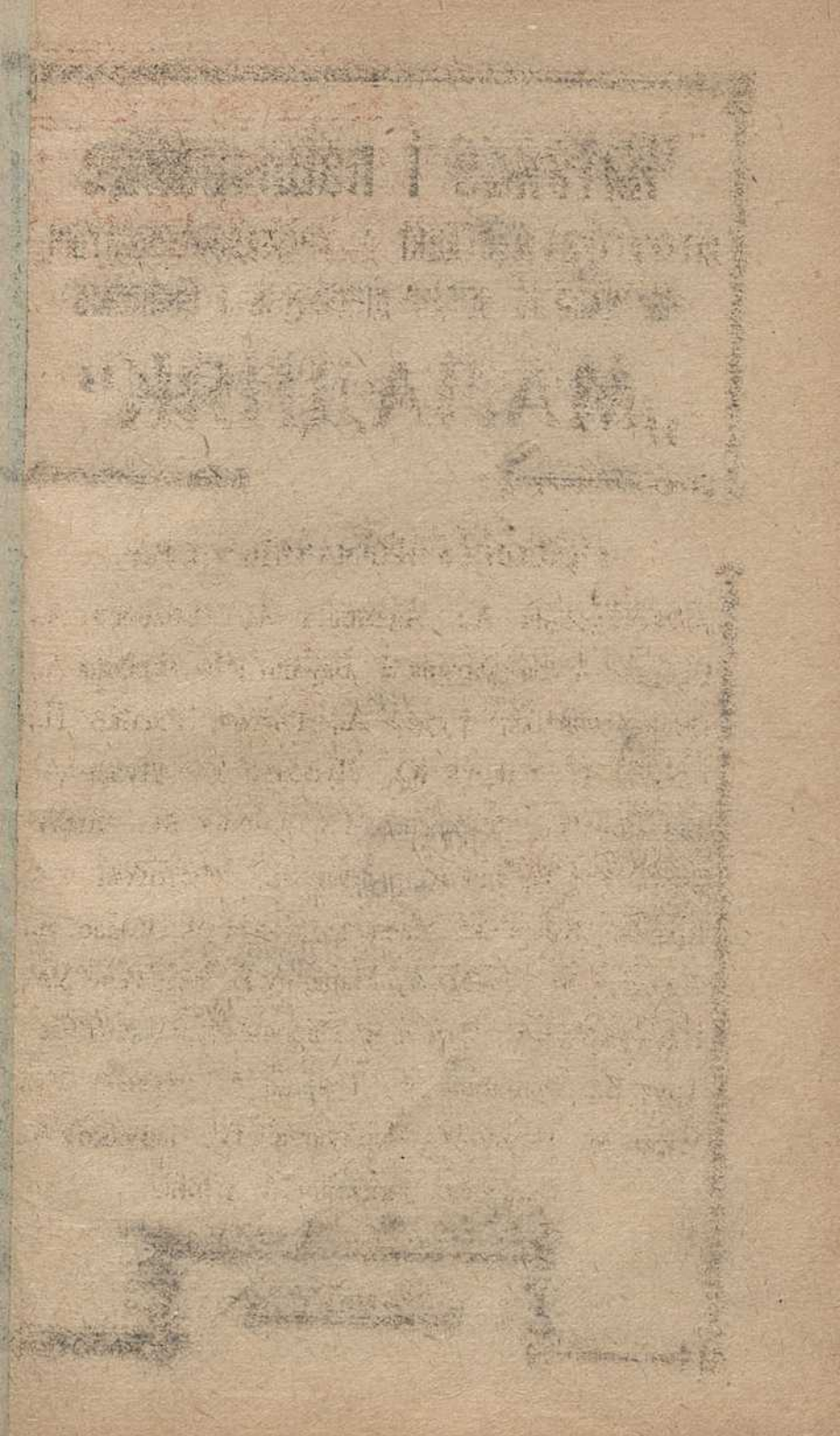
~~151842~~

Чытайце і пашырайце
ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НЫ ЧАСОПІС ОРГАН ЦККПБ(б)Б І ЦКЛКСМБ

„МАЛАДНЯК“

У ЧАСОПІСУ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

Александровіч А., Адамовіч Я., Бабарэка А.,
 Бобрык Я., Бандарына З., Барашка Іл., Вольны А.,
 Вішнеўская Н., Гурло А., Гэссэн, Глебко П.,
 Галавач П., Гаўрук Ю., Дубоўка Ёл., Дудар А.,
 Дарожны С., Дубоўскі М., Дубовік М., Жылу-
 новіч З., Зарэцкі М., Зімін Н., Ігнатоўскі Ёс.,
 Крапіва, Крыніцкі, Каплан, Купала Я., Колас Я.,
 Лужанін М., Лясны А., Маракоў В., Майзэліс Ёл.,
 Пфляумбаум Е., Пушча Я., Парэчын Г., Плаўнік Із.,
 Трус Б., Туміловіч Я., Траецкі А., Хадыка Ёл.,
 Чарот М., Чорны К., Чарнушэвіч Н., Чарвякоў А.,
 Шлюбскі, Якімовіч А. і інш.

ЦАНА 75 кап.

